

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR FINANSŲ VALDYMO FAKULTETAS
INFORMATIKOS IR STATISTIKOS KATEDRA

GENOVAITĖ PALIUŠIENĖ
ELEKTRONINĖS VALDŽIOS ADMINISTRAVIMO SPECIALIZACIJOS
MAGISTRATŪROS NEAKIVAIZDINĖS STUDIJOS

TEMA
ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMAS NEIĞALIESIEMS

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas
Profesorius Rimantas Petrauskas

Vilnius, 2006

TURINYS

ĮVADAS	3
1. SOCIALINĖ NEĮGALUMO STRUKTŪRA LIETUVOJE IR TEISINIAI NEĮGALIŲJŲ SOCIALINĖS INTEGRACIJOS ASPEKTAI	6
1.1. Socialinė neįgalumo struktūra Lietuvoje	6
1.2. Neįgaliųjų statistiniai duomenys	7
1.3. Neįgaliųjų socialinės integracijos svarbiausi įvykiai ir teisinis reglamentavimas	9
1.4. Išvados	14
2. PRODUKTAI IR TECHNOLOGIJOS BEI PRIEMONĖS, UŽTIKRINANČIOS NEĮGALIESIEMS ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMĄ	15
2.1. Negalios pobūdis ir kliūtys neįgaliesiems naudotis elektroninėmis paslaugomis	15
2.2. Asmenų, turinčių jutimo negalią, naudojamos priemonės ir technologijos, užtikrinančios elektroninių paslaugų prieinamumą	16
2.3. Neįgaliųjų su fizine negalia naudojamos priemonės ir technologijos, užtikrinančios elektroninių paslaugų prieinamumą	20
2.4. Neįgaliųjų, turinčių kalbos arba pažinimo negalią, naudojamos priemonės ir technologijos, užtikrinančios elektroninių paslaugų prieinamumą	21
2.5. Kliūtys naudotis elektroninėmis priemonėmis	22
3. EUROPOS IR LIETUVOS TEISINĖ IR PRAKTINĖ PATIRTIS DIDINANT ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ IR TECHNOLOGIJŲ PRIEINAMUMĄ NEĮGALIESIEMS	23
3.1. Politiniai ir teisiniai neįgaliųjų įtrauktiems į informacinę visuomenę aspektai	23
3.2. ES lygiu vykdoma veikla	24
3.3. Europos šalių praktinė patirtis	27
3.4. Lietuvos praktinė patirtis plėtojant elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems	30
3.4.1. Elektroninės paslaugos ir priemonės akliesiems ir silpnaregiams	31
3.4.2. Šalies bibliotekų elektronizavimo lygis	33
3.4.3. Gestų kalbos ženklų vartojimo įgyvendinimas	35
3.4.4. Plačiajuostis tinklas	36
3.4.5. Projektas „Langas į ateitį“	38
3.4.6. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bendradarbiavimas su TEO LB kompanija (AB „Lietuvos telekom“)	39
3.4.7. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio lengvata	40
3.4.8. Neįgaliųjų organizacijų veikla ir valstybės parama jų įgyvendinamiems projektams	41
3.4.9. Nuotolinis mokymas	44
3.4.10. Universalios neįgaliųjų socialinės integracijos informacinės sistemos kūrimas	44
4. ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMO NEĮGALIESIEMS TYRIMAS	48
IŠVADOS IR SIŪLYMAI E. PRIEINAMUMUI GERINTI	56
Literatūros sąrašas	61
Santrauka	64
Priedai	67

IVADAS

Šiandien visame pasaulyje gyvena apie 650 milijonų neįgalių žmonių, kurie dėl turimos ar įgytos negalios ir aplinkybių bei nepritaikytos aplinkos negali lygiaverčiai dalyvauti visuomenės gyvenime bei kenčia socialinę atskirtį. Neįgalumas yra vienas iš pagrindinių socialinės atskirties rizikos veiksnių. Europoje neįgalieji sudaro 10 procentų Europos gyventojų (apie 38 milijonus), Lietuvoje - apie 8 procentus (263 tūkstančiai) gyventojų.

Daug metų į neįgalų žmogų buvo žiūrima kaip ligonį, todėl pasaulyje iki dvidešimtojo amžiaus devintojo dešimtmečio buvo įsitvirtinęs medicininis-korekcinis neįgalumo sampratos modelis. Neįgalumas buvo traktuojamas kaip asmens problema, kurią tiesiogiai sukelia liga, trauma ar kitas sveikatos pokytis. Šiai problemai spręsti buvo reikalingi medicininiai sprendimai – gydyti arba skatinti asmens prisitaikymą ir elgesio keitimą. Toks negalios traktavimas atsiliepė ir politiniu lygmeniu, kuris pasireiškė tuo, kad didžiausias dėmesys buvo skiriamas sveikatos priežiūros reformai ir kompensacinės technikos teikimo sistemai.

Šiuo metu pasaulyje vis labiau įsigali socialinis negalios sampratos modelis, kuris neįgalumą traktuoja kaip socialinę problemą. 2001 Pasaulinės sveikatos organizacijos (PSO) parengė tarptautinę funkcionalumo, neįgalumo ir sveikatos klasifikaciją, kurioje negalia nėra tik asmens savybė, o yra sudėtingas aplinkybių derinys, kai dauguma iš jų yra socialinės kilmės ir priklauso nuo visuomenės požiūrio. Problemoms spręsti reikia socialinio veiksmo, ir būtent visuomenė yra labiausiai atsakinga pakeisti atmosferą sociume, kad neįgalūs asmenys galėtų lygiaverčiai dalyvauti visose gyvenimo srityse. Todėl būtina keisti visuomenės mąstymą, kad kistų vyraujančios nuostatos, mitologinės sampratos ir ideologijos, valstybės priimtų tolerantiškus, socialiai jautrius sprendimus, kurie kitokių poreikių ir galimybių turintiems žmonėms – neįgaliesiems sudarytų sąlygas prieinamam gyvenimui visuomenėje ir mažintų socialinės atskirties grėsmes.

Naujausios technologijos padeda neįgaliesiems žmonėms bei sudaro galimybes atlikti tam tikrus veiksmus savarankiškai be kitų žmonių padėjimo. Pasaulyje vis geriau suvokiama, kad informacijos ir ryšių technologijų pažanga turi atitikti poreikius visų visuomenės narių, jų tarpe ir neįgaliųjų, kuriems labiausiai gresia socialinė atskirtis. Labai svarbu, kad neatsirastų skaitmeninė takoskyra, kai atsiranda skirtumai tarp tų, kurie turi prieinamumą prie technologijų ir žinių bei jomis naudojasi, ir tų, kurie tokių galimybių neturi.

Neįgalieji – tai grupė labai skirtingų žmonių, kurie turi tokias pat teises kaip ir kiti piliečiai naudotis prekėmis ir paslaugomis, tarp jų ir informacinių technologijų pasiekimais ir elektroninėmis paslaugomis.

Informacijos ir ryšių technologijų pažanga suteikė neįgaliesiems įvairių galimybių - aklieji ir silpnaregiai kompiuterių naudotojai gali naudotis kalbančia ir padidinamąja programine įranga, tekstinių žinučių paslaugos patogios kurtiesiems, nors ir nesuteikia ilgalaikio ryšio galimybės, balso atpažinimo sistemos padeda fizinę negalią turintiems asmenims. Tačiau atsiranda naujų kliūčių, kai tobulėjant kompiuterių technologijoms ir pastaraisiais metais daugėjant grafinių sąsajų vis sudėtingiau akliesiems naudotis asmeniniais kompiuteriais. Mobilieji telefonai tampa vis sudėtingesni ir vis plačiau naudojamas ekraninis valdymas, todėl atsiranda kliūčių tiek neįgaliesiems, tiek ir sveikiems vartotojams. Europoje nei viena veikianti telefonijos sistema nėra suderinta su kitomis, todėl kurtieji ir neprigirdintieji, naudodamiesi esamomis telekomunikacijų sistemomis, negali realiu laiku palaikyti ryšio nei Europoje, nei pasaulyje. Vis didesnę reikšmę įgyjanti interaktyvaus ryšio ir visuomenės informavimo technologija - skaitmeninė televizija vis labiau priklauso nuo ekrano ir vaizdinių komandų ir yra prasčiau pritaikyta už analoginę televiziją, todėl turi ribotą prieinamumą.

Europoje vyksta didelės demografinės permainos - gyventojų senėjimas. 1990 metais gyventojai virš 60 metų sudarė 18 procentų Europos gyventojų, ir prognozuojama, kad 2050 metais šis skaičius išaugs iki 34,5 procentų. Neįgalieji, laikiną negalią turintys asmenys ir vyresnio amžiaus asmenys drauge sudaro 30 procentų Europos gyventojų ir daugelis jų, norėdami pasinaudoti informacinių technologijų produktais bei elektroninėmis paslaugomis, susiduria su dėl negalios ar amžiaus kylančiais sunkumais, todėl didinti informacinių technologijų produktų ir elektroninių paslaugų prieinamumą tapo Europos prioritetu. Jei technologijos ir elektroninės paslaugos bus prieinamos neįgaliesiems bei vyresnio amžiaus asmenims, tai bus naudinga visiems vartotojams tarp jų ir vaikams, ir asmenims, nesusipažinusiems su naujomis technologijomis. Informacinių technologijų produktų ir paslaugų prieinamumas kuo didesniame žmonių skaičiui tapo socialinio, etinio ir politinio pobūdžio būtinybė [21].

Europos Sąjunga energingai siekia užtikrinti, kad informacinės visuomenės laimėjimai teiktų naudos piliečiams. Neįgalieji, siekdami būti lygiaverčiais informacinės visuomenės nariais, susiduria su techninėmis kliūtimis ir sunkumais, o jų įveikimas žinomas „e. prieinamumo“ (angl. accessibility) arba „e. prieigos“ pavadinimu. Jis yra dalis platesnės e. įtraukties (angl. inclusion) koncepcijos, kuri skirta padėti įveikti kitas kliūtis (finansines, geografines, išsimokslinimo).

Esantis elektroninių paslaugų neprieinamumas didina neįgaliųjų atskirtį daugelyje svarbių gyvenimo sričių ir riboja neįgaliųjų dalyvavimą socialiniame gyvenime, politikoje, darbe bei siekiant išsimokslinimo. Elektroninės paslaugos ir technologijos padeda neįgaliesiems bei suteikia

jiems galimybę savarankiškai gyventi ir atlikti tam tikrus veiksmus, kurių anksčiau negalėdavo atlikti be kitų pagalbos [28].

Darbo tikslas – nustatyti, kaip pagerinti elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems, kad užtikrinti socialinės atskirties mažėjimą ir lygias galimybes neįgaliesiems dalyvauti visuomenės gyvenime.

Darbo tyrimo objektas - elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems galimybės šiuolaikinių technologijų įtakoje ir lygių galimybių užtikrinimo kontekste.

Tikslui pasiekti keliami uždaviniai:

1. Išnagrinėti socialinę neįgalumo struktūrą Lietuvoje ir neįgaliųjų socialinės integracijos teisinius aspektus.
2. Išnagrinėti elektronines paslaugas, produktus ir informacines technologijas, gerinančias neįgaliųjų socialinį dalyvavimą visuomenės gyvenime ir mažinančias neįgaliųjų socialinę atskirtį.
3. Išnagrinėti Europos ir Lietuvos teisinę ir praktinę patirtį plėtojant elektronines paslaugas ir informacines technologijas neįgaliesiems.
4. Atlikti tyrimą elektroninių paslaugų prieinamumui neįgaliesiems Lietuvoje įvertinti.
5. Pateikti išvadas ir siūlymus e. prieinamumui neįgaliesiems užtikrinti.

Darbo prielaida: elektroninių paslaugų ir informacinių technologijų panaudojimas neužtikrina neįgaliesiems prieinamumo ir lygių teisių su kitais visuomenės nariais gauti, naudoti, siųsti informaciją.

Darbo metodai:

Darbe naudojami du teoriniai tyrimo metodai:

- Teorinės, metodinės literatūros analizė: apžvelgiama bei įvertinama neįgaliųjų socialinės integracijos sistemos padėtis, įtakojantys politiniai, ekonominiai veiksniai Lietuvoje. Analizuojama socialinė neįgalumo statistika, teisės aktai, reglamentuojantys neįgaliųjų socialinę integraciją, informacinės aplinkos, elektroninių paslaugų ir technologijų prieinamumo neįgaliesiems.

- Lyginimas: lyginamuoju būdu analizuojama Europos ir Lietuvos patirtis mažinant neįgaliųjų socialinę atskirtį informacinės visuomenės kūrimo kontekste, naudojant naujas informacines technologijas, paslaugas, prekes. Tiriama, kokios elektroninės priemonės, paslaugos ir technologijos prieinamos neįgaliesiems, kokios praktinės priemonės gerina elektroninių paslaugų prieinamumą, nustatomos pagrindinės kliūtys, trukdančios neįgaliesiems naudotis produktais, mažinančiais socialinę atskirtį.

Atliktas kokybinis empirinis tyrimas, siekiant nustatyti elektroninių paslaugų, priemonių prieinamumą neįgaliesiems Lietuvoje. Interviu metodu apklausti tiriamieji ir analizuoti gauti kokybiniai duomenys.

Sąvokos ir apibrėžimai:

Neįgalumas – dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos veiksnių sąveikos atsiradęs ilgalaikis sveikatos būklės pablogėjimas, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir veiklos galimybių sumažėjimas.

Neįgalusis – asmuo, kuriam šio Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo [1] nustatyta tvarka pripažintas neįgalumo lygis arba mažesnis negu 55 procentų darbingumo lygis ir (ar) nustatyta specialiųjų poreikių tenkinimo reikmė.

Neįgalumo lygis – kompleksškai įvertinus nustatytas asmens sveikatos būklės, savarankiškumo kasdienėje veikloje ir galimybių ugdytis netekimo mastas.

Socialinė atskirtis – tam tikrų asmenų ar grupių negalėjimas ar nesugebėjimas naudotis visuomenės sukuriamomis gėrybėmis, įsidarbinti, dalyvauti bendruomenės gyvenime, kai jų pajamos ir arba kiti išteklių yra tiek nepakankami, kad žmonės negali naudotis tais standartais ir ta gyvenimo kokybe, kurie yra visuomenės, kurioje gyvena, norma [38].

Socialinė įtrauktis - nelygybės tarp mažiau pasiekusių asmenų ar grupių ir likusios visuomenės mažinimas, sudarant galimybes didinti gebėjimus įsidarbinti, dalyvauti bendruomenės gyvenime, naudotis visuomenės sukuriamomis gėrybėmis ir garantuojant, kad parama pasieks tuos, kuriems jos labiausiai reikia.

Specialusis poreikis – specialiosios pagalbos reikmė, atsirandanti dėl asmens įgimtų ar įgytų ilgalaikių sveikatos sutrikimų (neįgalumo ar darbingumo netekimo) ir nepalankių aplinkos veiksnių.

Elektroninis prieinamumas arba elektroninė prieiga – techninių kliūčių ir sunkumų, su kuriais susiduria neįgalūs ir kiti žmonės, siekdami būti lygiaverčiais informacinės visuomenės nariais, įveikimas.

Elektroninės paslaugos - elektroninėmis priemonėmis ir per atstumą individualiu paslaugų gavėjo prašymu teikiamos paslaugos, suteikiančios galimybę asmeniui gauti informaciją, atlikti jo poreikius tenkinančius veiksmus bei procedūras, dalyvauti ekonominėje veikloje.

Elektroninis paštas – asmeninė elektroninė ryšio priemonė, paslauga internete, kai viešuoju ryšių tinklu nusiųstas elektroninis laiškas - tekstinis, balso, garso, vaizdo ar kitokios formos pranešimas, kuris gali būti saugomas tinkle arba gavėjo galiniame įrenginyje, kol jį gavėjas pasiima.

Prieinamumas prie plačiajuosčio ryšio infrastruktūros – galimybė elektroninių ryšių tinklais gauti teikiamą nuolatinio prisijungimo duomenų perdavimo paslaugą, kurios sparta – ne lėtesnė kaip 512 kilobitų per sekundę į abi puses tinklo galiniame taške kiekvienam faktiniam elektroninių ryšių paslaugų naudotojui.

Specialiosios pagalbos priemonės – specialiojo poreikio tenkinimo priemonės, kurių tikslas – jas gaunančiam neįgaliajam užtikrinti lygias ugdymo, profesines, socialines bei visaverčio integravimosi į visuomenę galimybes.

Socialinė rehabilitacija – socialinio poveikio priemonių visuma, skatinanti neįgaliųjų socialinį savarankiškumą, dalyvavimo galimybių didėjimą ir veiklos ribojimo mažėjimą siekiant užtikrinti lygias teises ir galimybes dalyvauti visuomenės gyvenime.

Elektroninės pagalbos priemonės – bet koks neįgaliųjų naudojamas specialus ar standartinis elektroninis gaminys, įrankis, įranga ar techninė sistema, padedantys išvengti, kompensuoti, sumažinti arba pašalinti sutrikusių funkcijų įtaką sveikatos būklei, asmens savarankiškumui, ugdymuisi, darbinei veiklai.

Protokolas – taisyklių rinkinys, apibūdinantis informacijos mainų tarp dviejų ar kelių nepriklausomų įrenginių tvarką ir procedūras. Internetu naudojamas TCP/IP protokolas.

TCP/IP protokolas - (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) interneto duomenų perdavimo taisyklių visuma.

Informacinės technologijos - tai priemonių ir būdų informacijai apdoroti visuma, panaudojant kompiuterinę techniką.

1. SOCIALINĖ NEĮGALUMO STRUKTŪRA LIETUVOJE IR TEISINIAI NEĮGALIJŲ SOCIALINĖS INTEGRACIJOS ASPEKTAI

1.1. Socialinė neįgalumo struktūra Lietuvoje

Neįgaliųjų teisės įtvirtinamos ir ginamos tiek bendraisiais, tiek specialiaisiais teisės aktais. Invalidumo nustatymą 1991 – 2005 metais reglamentavo Invalidų socialinės integracijos įstatymas [1], kuriuo vadovaujantis buvo nustatomos trys invalidumo grupės. Pagrindinis kriterijus, kuriuo buvo vadovujamasi nustatant invalidumo grupę – žmogaus organizmo būklė. Visiškai nebuvo atsižvelgiama į darbingumo netekimo, reabilitacijos, aplinkos ir aplinkybių sąveikos veiksnius. Tokia invalidumo nustatymo tvarka stabdė neįgaliųjų integracijos galimybių plėtrą, jų socialinės apsaugos tobulinimą, skatino išlaikytinių nuostatas. Daugelis nuostatų numatė neįgaliųjų išskirtinumą visuomenėje - tai neatitiko šiuolaikinės socialinės integracijos ir lygių galimybių dalyvavimo visuomenės gyvenime sampratos.

Nuo 2005 m. liepos 1 d., įsigaliojus Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymui, pasikeitė invalidumo nustatymo tvarka. Dėl asmens kūno sandaros ir funkcijų sutrikimo bei nepalankių aplinkos veiksnių sąveikos atsiradus ilgalaikiam sveikatos būklės pablogėjimui, sumažėjus galimybėms dalyvauti visuomenės gyvenime ir galimybių veiklai:

- Asmenims iki 18 metų nustatomas neįgalumo lygis;
- Asmenims iki 18 metų, kurie yra (buvo) draudžiami valstybiniu socialiniu draudimu, ir asmenims nuo 18 metų iki senatvės pensijos amžiaus, nustatomas Darbingumo lygis;
- Senatvės pensijos amžiaus asmenims nustatomi specialieji poreikiai.

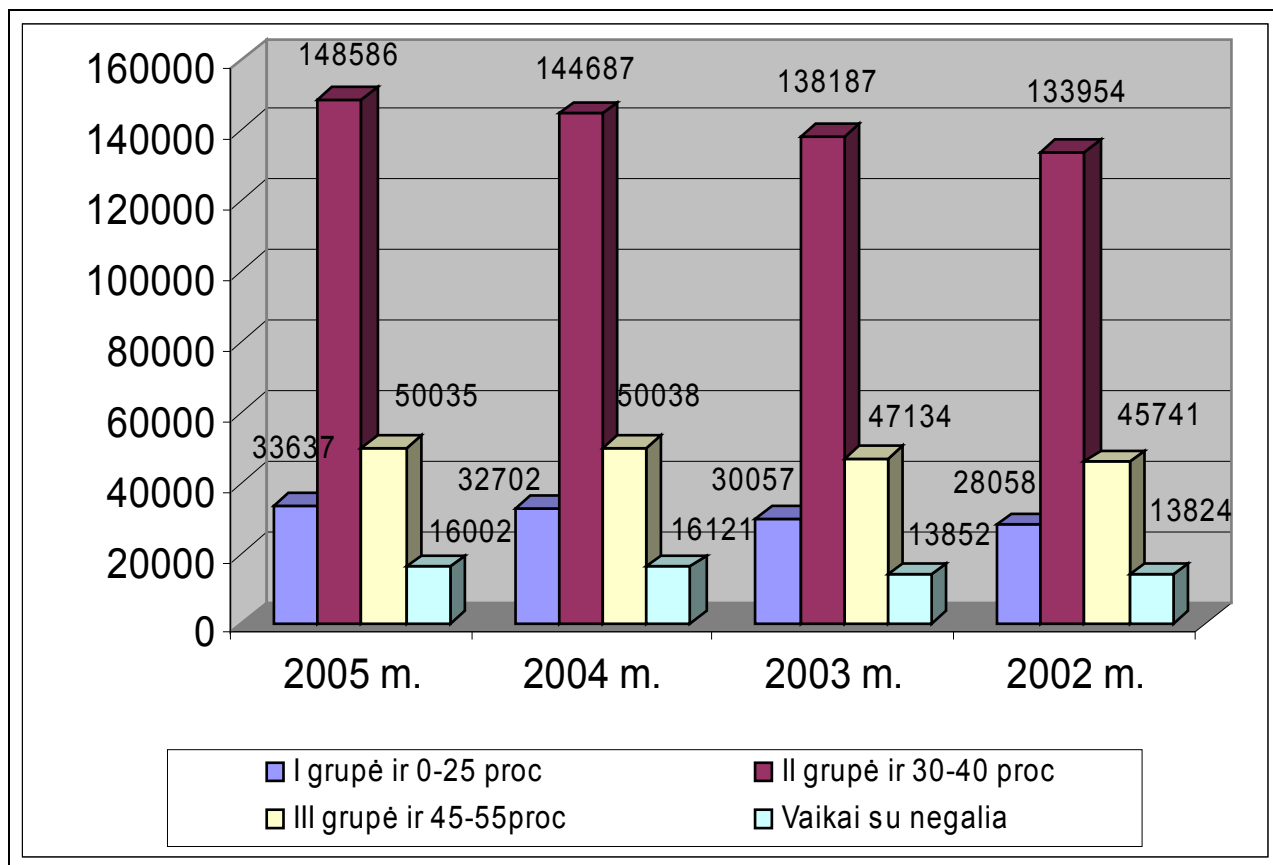
Suaugusiems neįgaliesiems nustatomas darbingumo lygis, kai asmens darbingumas vertinamas procentais, o jo lygis nustatomas 5 punktų intervalu, t.y.:

- jei asmeniui nustatoma 0-25 procentų darbingumo, jis laikomas nedarbingu;
- jei asmeniui nustatoma 30-55 procentų darbingumo, jis laikomas iš dalies darbingu;
- jei asmeniui nustatoma 60-100 procentų darbingumo, jis laikomas darbingu.

Taip pat neįgaliesiems nustatomi specialieji poreikiai (buityje ir asmeniniame gyvenime, darbinėje veikloje, ugdyme, visuomeniniame gyvenime), kuriems tenkinti teikiamos finansinės, techninės pagalbos priemonės, paslaugos. Pereinamajame 2 metų laikotarpyje (iki 2007 metų liepos 1 d.) galioja ir invalidumo grupės ir naujai nustatomas darbingumo lygis.

1.2. Neįgaliųjų statistiniai duomenys

Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenimis, 2005 metais šalyje gyveno 248260 asmenys, pripažinti neįgaliais ir gaunantys netekto darbingumo (invalidumo) pensijas ar išmokas, susijusias su negalia.

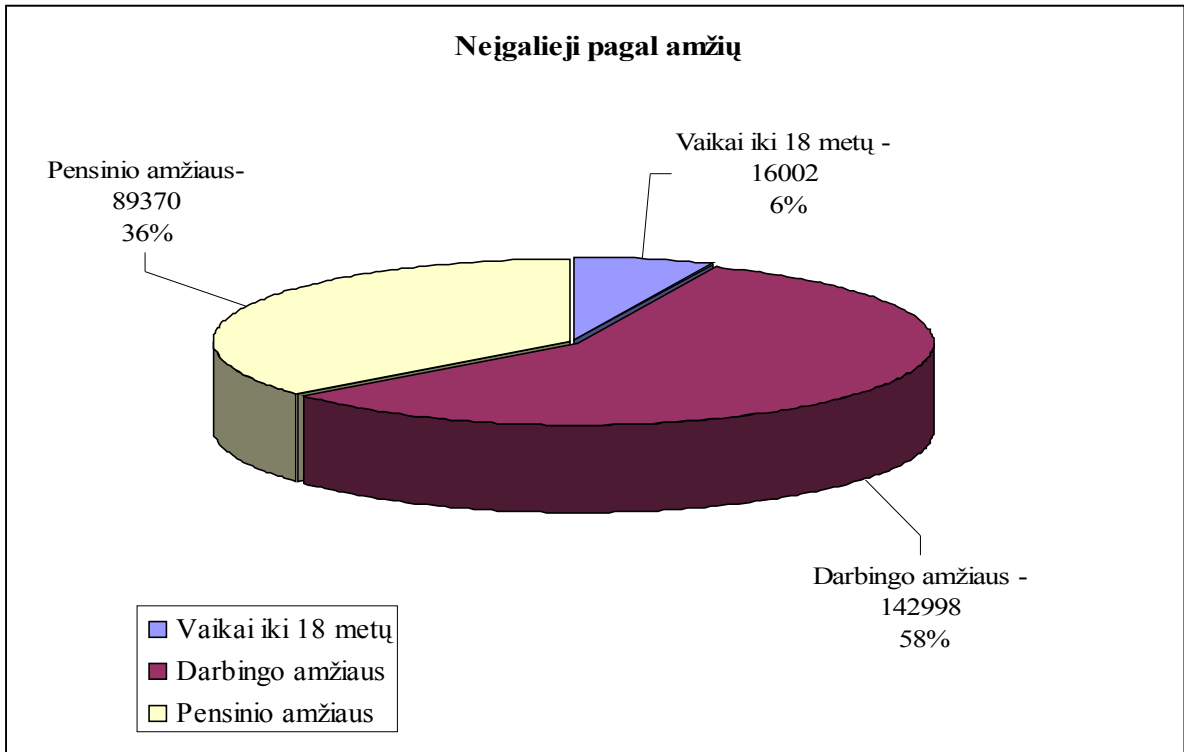

1 pav. Neįgaliųjų skaičius Lietuvoje 2002 – 2005 metais [7]

Neįgaliųjų skaičius mūsų šalyje atitinka Jungtinių Tautų Organizacijos duomenis, kad pasaulyje žmonės su negalia sudaro apie 10-12 procentų visų gyventojų (žiūr. 1 pav.).

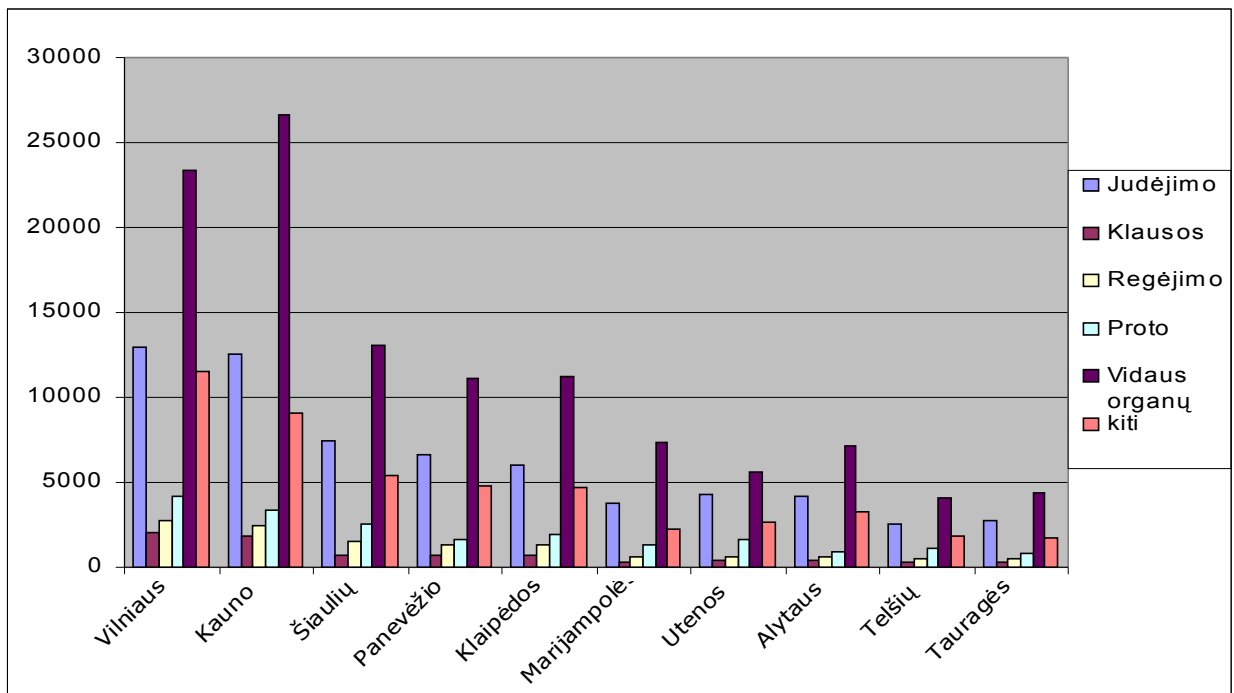
Pačios sunkiausios negalios asmenys, t.y. tie, kuriems nustatytas 0-25 proc. darbingumo lygis ar I invalidumo grupė, sudaro 14 proc. viso neįgaliųjų skaičiaus. Didžiausią dalį neįgaliųjų sudaro - asmenys, kuriems nustatytas 30-40 proc. darbingumo lygis ar II invalidumo grupė – 148586, šie asmenys sudaro net 60 proc. visų neįgaliųjų skaičiaus. Neįgaliųjų, kuriems nustatytas 45- 55 proc. darbingumo lygis ar III invalidumo grupė, 2005 m. buvo 50035 arba 20 proc. bendro neįgaliųjų skaičiaus, vaikų su negalia iki 18 metų buvo 16002 arba 6,4 proc. bendro neįgaliųjų skaičiaus (žiūr. 2 pav.)

2005 metais 36 proc. neįgaliųjų sudaro asmenys, sulaukę pensinio amžiaus. Darbingo amžiaus asmenys, kuriems nustatyta invalidumo grupė ar 0-55 procentai darbingumo, sudarė apie 58 proc. bendro neįgaliųjų skaičiaus [7].

2 pav. Neįgalieji pagal amžių [7]

Daugiausiai neįgalųjų gyvena Vilniaus ir Kauno apskrityse (žiūr.3 pav.). Kauno apskrityje gyvenančių neįgalųjų skaičių lemia keli dideli suaugusiųjų psichoneurologiniai pensionatai ir specialiosios internatinės mokyklos vaikams su judėjimo funkcijų sutrikimais ir proto negalia [8].

3 pav. Neįgaliųjų pasiskirstymas pagal negalios pobūdį [8]

Šalyje gyvena apie 70 tūkstančių neįgaliųjų turinčių judėjimo funkcijų sutrikimus, 15 tūkstančių aklųjų ir silpnaregių, 8,6 tūkstančių kurčiųjų 50 tūkstančių neprigirdinčiųjų, 31,2 tūkstantis - proto negalia (sutrikusio intelekto ir sergantys psichikos ligomis) turinčių, iš jų apie 10 tūkstančių sutrikusio intelekto asmenų.

Dėl negalios apie 40000 neįgaliųjų (aklųjų ir silpnaregių, kurčiųjų, su proto negalia, su judėjimo funkcijų sutrikimais) negali įprastais būdais priimti ir apdoroti informacijos, o dalis neįgaliųjų dėl nepritaikytos fizinės aplinkos negali pasiekti informacijos šaltinių.

2005 metais šalies 99 specialiosios paskirties ir kitų tipų ikimokyklinio ugdymo įstaigose, 61 specialiojoje (internatinėje) mokykloje ir specialiojo ugdymo centre, 194 bendrojo lavinimo mokyklose su veikiančiomis specialiosiomis išlyginamosiomis ir lavinamosiomis klasėmis ir bendrojo lavinimo mokyklose bendrojo ugdymo klasėse buvo ugdoma per 70 tūkstančių specialiųjų poreikių vaikų, kurie dėl įgimtų ar įgytų sutrikimų turi ribotas galimybes dalyvauti ugdymo procese, jiems sudėtinga suprasti ir priimti informaciją, iš jų per 16 tūkst. buvo nustatytas sunkus, vidutinis arba lengvas neįgalumo lygis.

Specialiųjų poreikių mokiniai, norintys įgyti profesiją, gali mokytis profesinėse mokyklose, kuriose 2005–2006 mokslo metais buvo įregistruota 31 (2004–2005 mokslo metais – 14) pagrindinio profesinio mokymo programa, skirta žmonėms su negalia, pagal jas profesijos mokėsi 1242 (2004–2005 mokslo metais – 1749) specialiųjų poreikių mokiniai.

2005–2006 mokslo metais sumažėjo besimokančių neįgaliųjų skaičius profesinėse mokyklose ir išaugo kolegijose bei universitetuose 2006 metais jose mokėsi per 500 neįgaliųjų.

Neįgaliųjų užimtumas šalyje per 15 nepriklausomybės metų buvo viena iš skaudžiausių problemų ir 1996-2004 m. buvo tik apie 10 proc. dirbančių neįgaliųjų. 2005-2006 metais neįgaliųjų užimtumo situacija pradėjo gerėti. Dirbančių neįgaliųjų skaičius 2005 metais sudarė apie 13 proc. bendro neįgaliųjų skaičiaus, kai Europoje siekė 35 proc. 2006 m. prognozuoja, kad dirbančiųjų skaičius išaugs iki 20 proc.. Kas dešimto mieste gyvenančio neįgaliojo pragyvenimo šaltis buvo darbo užmokestis, kaime– tik kas dvidešimt septinto. Kaime gyvenantys neįgalieji dažniau buvo išlaikomi valstybės arba gaudavo pensiją [8].

1.3. Neįgaliųjų socialinės integracijos svarbiausi istoriniai įvykiai ir teisinis reglamentavimas

Siekiant užtikrinti lygias galimybes visapusiškai dalyvauti visuomenės gyvenime žmonių su negalia teisės įtvirtintos tarptautiniuose dokumentuose.

Norint suvokti dabartinę neįgaliųjų padėtį ir jų gyvenimą įtakojančius procesus, reikia įvertinti svarbiausius tarptautinius ir teisinius įvykius, lėmusius neįgaliųjų socialinės atskirties mažinimo ir socialinio dalyvavimo visuomenės gyvenime politikos raidą.

1 lentelė. Svarbiausi tarptautiniai neįgaliųjų socialinės integracijos istoriniai įvykiai ir teisinis reglamentavimas

1950 metai	Pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija.
1961 metai	Pasirašyta Europos socialinė chartija kaip Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencijos ekonominė ir socialinė dalis. 1996 metais Europos socialinė chartija buvo peržiūrėta (Žin., 2001, Nr. 49-1704), ir jos 15 straipsnyje buvo įtvirtinta žmogaus su negalia teisė į nepriklausomą gyvenimą, socialinę integraciją ir dalyvavimą bendruomenės gyvenime, nepriklausomai nuo amžiaus, negalios prigimties ir pobūdžio. Šio straipsnio 3 dalis nurodo, kad pasirašančios šalys turi “skatinti pilną socialinę integraciją ir dalyvavimą bendruomenės gyvenime, naudojant priemones, įskaitant techninę pagalbą, siekiant peržengti komunikacijos ir mobilumo barjerus bei įgalinant prieinamumą transporto, buities, kultūrinio aktyvumo ir laisvalaikio srityse”.
1990 metai	Jungtinėse Amerikos Valstijose priimtas amerikiečių su negalia įstatymas, kurio nuostatos aiškiai apibrėžė reikalavimus panaikinti neįgaliųjų diskriminaciją visose gyvenimo srityse. Šis įstatymas tapo pagrindiniu pavyzdžiu Europai ir kitoms pasaulio šalims kovojant už neįgaliųjų lygias teises visuomenėje.
1992 metai	Europos Taryba parengė rekomendaciją Nr. R(92)6 “Nuosekli politika žmonėms su negalia”, kurią patvirtino Ministrų komitetas. Ši rekomendacija įtakėjo Europos Sąjungos šalių neįgalumo politikos vystymo kryptis neįgaliųjų naudai.
1993 metai	Jungtinių Tautų Organizacijos Asamblėja priėmė Lygių galimybių teikimo žmonėms su negalia bendrųjų taisyklių (toliau vadinama – Bendrosios taisyklės) rekomendacijas. Galimybių sulyginimas yra apibrėžiamas kaip “procesas, kurio metu įvairios visuomenės sistemos ir aplinka, tokia kaip paslaugos, veikla, informacija ir dokumentacija, tampa prieinamos visiems, ypač žmonėms su negalia”. Taisyklės apibrėžia išankstines prielaidas bei sąlygas, tikslines sritis ir įgyvendinimo priemones, skirtas lygiam neįgaliųjų dalyvavimui, 22 taisyklės apibrėžia iniciatyvas, varijuojančias nuo supratimo skatinimo ir prieinamumo iki informacijos ir tyrimų.
1996 metai	Europos Taryba paskelbė 1996 metus Neįgaliųjų metais ir paskatino visos Europos šalis spręsti neįgaliųjų problemas ir sudaryti lygias galimybes gyventi

	visuomenėje.
2000 metai	Europos Sąjungos Taryba patvirtino įdarbinimo direktyvą 2000/78/EB, kurioje draudžiama neįgalių asmenų diskriminacija <i>inter alia</i> užimtumo srityje ir numatomas tinkamas patalpų įrengimas, įskaitant informacines technologijas.
2000 metai	Europos Sąjungos Viršūnių Taryba patvirtino 10 metų trukmės planą – Lisabonos strategiją ir išskėlė tikslą iki 2010 metų Europos Sąjungą padaryti konkurencingiausiu pasaulio regionu spartinant ekonomikos augimą, siekiant visiško užimtumo. Taip pat buvo susitarta, kad valstybės narės kovos su socialine atskirtimi derinant ir koordinuojant bendrus veiksmus. Valstybės narės rengia Nacionalinius veiksmų planus ir programas, kurias pristatys Europos Komisijai [10].
2002 metai	Europos Komisija parengė veiksmų planą „E. Europa 2005: informacinė visuomenė visiems, numatanti, kad 2005 m. ES valstybėse bus išvystytos modernios elektroninės paslaugos visiems asmenims prieinama plačiajuosčio didelės greitaveikos nebrangaus ryšio infrastruktūra [33].
2003 metai	Ispanijoje vykusioje Europos šalių ministrų, atsakingų už neįgaliųjų socialinę integraciją konferencijoje, buvo priimta Malagos deklaracija, kurioje nustatytas tikslas - parengti neįgaliųjų socialinės integracijos politikos veiksmų planą, kad per dešimtmetį pagerėtų žmonių su negalia ir jų šeimų gyvenimo kokybė. Deklaracijoje pabrėžiama, kad siekiama neįgaliųjų dalyvavimo ir prieinamos visuomenės.
2003 metai	Europos Taryba patvirtino rezoliuciją, skatinančią žmonių su negalia įdarbinimą ir socialinę integraciją, pripažįstant, kad neįgalieji turi lygias teises su kitais piliečiais.
2003 metai	Europos Taryba patvirtino rezoliuciją „E. prieinamumas – galimybių žmonėms su negalia tapti žinių visuomenės nariais gerinimas (2003/C 39/03).
2005 metai	Pasaulinė Sveikatos organizacija patvirtino Tarptautinę funkcionavimo, neįgalumo ir sveikatos klasifikaciją, pagal kurią rekomenduojama vertinti žmogų atsižvelgiant ne tik į jo sveikatos būklę, bet ir į supančios socialinės aplinkos ir aplinkybių sąveiką.
2005 metai	Varšuvoje įvyko trečiasis ES Europos Tarybos valstybių ir vyriausybių vadovų susitikimas, kurio metu priimtas Varšuvos veiksmų planas. Europos Sąjungos valstybių ir Vyriausybių vadovai sprendžiant neįgaliųjų problemas susitarė parengti dešimties metų veiksmų planą, kurio įgyvendinimas užtikrintų ženklų pažangą neįgaliesiems ir lygias teises.
2006 metai	Europos Taryba parengė Neįgaliųjų veiksmų planą 2006-2015 metams ir sieks įgyvendinti tikslus, susijusius su neįgalaus žmogaus teisių gynimu,

	nediskriminacija, lygiomis galimybėmis, pilnu neįgaliųjų dalyvavimu Europos neįgalumo politikos sistemoje. Europos Sąjungos narės skatinamos sukurti, pritaikyti, peržiūrėti ir įgyvendinti atitinkamus veiksmų planus, programas ir inovacines strategijas, gerinančias neįgaliųjų dalyvavimą visuomenės gyvenime.
2006 metai	Jungtinių Tautų Generalinė Asamblėja priėmė konvenciją, kuria ginamos neįgaliųjų teisės. Šalys, kurios ratifikuos Konvenciją dėl žmonių su negalia teisių, privalės priimti teisės aktus, užtikrinančius, kad neįgalieji nebūtų nediskriminuojami. Sutartis įsigalios praėjus 30 dienų po to, kai ją ratifikuos 20 valstybių. Manoma, kad tai gali įvykti 2008 ar 2009 metais. Dokumente kalbama apie pilietines ir politines teises, teisę į švietimą ir sveikatą, galimybes įsidarbinti, socialinę apsaugą, kitas neįgaliųjų teises bei laisves. Šalys, ratifikuodamas konvenciją, patvirtins, kad kiekvienas žmogus turi prigimtine teisę į gyvybę, ir imsis visų būtinų priemonių užtikrinti, kad šia teise tokiais pat pagrindais kaip kiti naudotųsi žmonės su negalia.
2007 metai	Paskelbti Europos lygių galimybių metais visiems, jų tarpe ir žmonėms su negalia. Siekiama informacinėmis kompanijomis paskatinti siekti lygių galimybių ir neįgaliųjų nediskriminacijos ir atitinkamai šių idėjų įgyvendinimo ES teisėkūroje ir direktyvose.

Neįgaliųjų teisinę padėtį Lietuvoje reglamentuoja Lietuvos Respublikos įstatymai, taip pat Lietuvos Respublikos Konstitucija, o tam tikras specifines sritis – atskiri įstatymai ar įstatymų lydymieji teisės aktai, įtvirtinantys specialias teisės normas. Lietuvoje šiuo metu galioja per 70 teisės aktų vienaip ar kitaip įtakojančių neįgaliųjų teises, jų gyvenimą visuomenėje, apibrėžia valstybės paramą, jos formas, teikimo būdus ir paslaugas. Nuo nepriklausomybės pradžios neįgaliųjų socialinę integracijos politikos vystymąsi ir patį neįgaliųjų socialinės integracijos procesą lėmė valstybės teisiniai žingsniai:

2 lentelė. Neįgaliųjų socialinės integracijos Lietuvoje svarbiausi istoriniai įvykiai ir teisinis reglamentavimas

1991 metai	Lietuvos Respublikos Seimas 1991 metais patvirtino Invalidų socialinės integracijos įstatymą [1], kuriame buvo įtvirtintos pagrindinės neįgaliųjų teisės, invalidumo nustatymo metodai, medicininė, profesinė ir socialinė neįgaliųjų rehabilitacija, aplinkos pritaikymas, ugdymas, mokymas, integracijos į darbo rinką, profesijos įgijimo, dalyvavimo visuomeniniame gyvenime garantijos.
1992 metai	Vyriausybė patvirtino Valstybinės medicininės, profesinės, socialinės neįgaliųjų

	reabilitacijos programos kryptis 1992-2002 metams [5]. Įstatymas ir valstybinė programa buvo pagrindiniai dokumentai, atspindintys Lietuvos neįgaliųjų socialinės integracijos raidą visą dešimtmetį.
1992-1996 metai	Lietuvoje plėtojamas neįgaliųjų medicininės reabilitacijos modelis, aplinkos pritaikyme aiškiai vyravo tik fizinės aplinkos pritaikymo supratimas.
1996 m.	Lietuvos Respublikos Seimas 1996 metus paskelbė Neįgaliųjų metais ir akcentavo neįgaliųjų dalyvavimo visuomenės gyvenime svarbą ir lygių galimybių sudarymą.
1997 metai	Neįgaliųjų socialinė integracija ėgavo daugiau socialinio-educacinio reabilitacijos modelio bruožų, pradėtas keisti požiūris į neįgaliųjų poreikius, gebėjimus, paslaugas, aplinkos prieinamumą, neįgaliųjų užimtumą.
2002 metai	Neįgaliųjų socialinės integracijos politikos formavime įvyko lūžis. Vadovaujantis Jungtinių Tautų Organizacijos Asamblėjos priimtų Lygių galimybių teikimo neįgaliesiems bendrųjų taisyklių rekomendacijomis buvo parengta ir Vyriausybė patvirtino Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003–2012 metų programą [5], kurioje numatytos neįgaliųjų socialinės integracijos kryptys, neįgaliųjų integravimosi į visuomenę ir socialinės atskirties mažinimo priemonės.
2005 metai	Nuo 2005 metų liepos 1 d. įsigaliojo Invalidų socialinės integracijos įstatymo nauja redakcija - Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas kuriuo pakeista invalidumo nustatymo tvarka, sudarant sąlygas veiksmingai taikyti neįgaliesiems socialinės apsaugos priemonės ir atkurti jų darbingumą, savarankiškumą bei integruoti juos į visuomenę. Pakeista iki 2005 metų galiojusi asmens įvertinimo metodika, kai invalidumas nustatomas vadovaujantis medicininiais vertinimo kriterijais, neatsižvelgiant į darbingumo netekimą, darbo pajamų praradimą bei galimybę taikyti reabilitacijos priemonės. Neįgaliesiems nustatomas darbingumo lygis, specialieji poreikiai. Atsisakyta diskriminacinių nuostatų, kurios pabrėžia neįgaliaus žmogaus išskirtinumą, Neįgaliųjų socialinės integracijos modelis priartintas prie ES šalių modelio [1].
2006 metai	Nuo 2006 m. liepos 1 d. įsigaliojo Socialinių paslaugų įstatymas, kuriuo reglamentuojamos paslaugos ne tik neįgaliesiems, bet ir jų šeimų nariams. Paslaugas galės gauti ne tik socialinės paslaugos reikalingas žmogus, bet ir į jo šeimos nariai. Įsigaliojus įstatymui asmenys, turintys vaikų, ir su jais gyvenantys senyvi ar neįgalūs žmonės turės tokias pat galimybes gauti jiems būtinąją valstybės pagalbą kaip ir tie, kurie yra vieniši. Plėtojamos kitos socialinių paslaugų formos - savarankiško gyvenimo namai, socialinė globa į namus, dienos socialinės globos centrai ir kiti [3].
2006 metai	Nuo 2006 metų rugpjūčio 1 d. įsigaliojo Užimtumo rėmimo įstatymas. Darbdaviams, įdarbinusiems neįgalius asmenis, kiekvieną mėnesį mokama

subsidija darbo užmokesčiui ir nuo šio darbo užmokesčio apskaičiuotų draudėjo privalomojo valstybinio socialinio draudimo įmokoms kompensuoti [2].
--

Paskutiniuosius trejus metus nuo teikiamų lengvatų gausinimo, skatinančio išlaikytinių nuotaikas, pereinama prie nuosekliai taikomų reabilitacijos (medicininių, profesinių, socialinių), fizinės ir informacinės aplinkos pritaikymo, ugdymo, įdarbinimo ir kitų priemonių, socialinių paslaugų teikimo.

1.4. Išvados

1. 2005 metais įsigaliojus naujam Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymui Lietuvoje pradėta vykdyti invalidumo nustatymo reforma: pakeista invalidumo nustatymo tvarka sudarys galimybes objektyviau įvertinti žmogaus gebėjimus dirbti, gauti būtinas paslaugas. Pagerės įvairaus amžiaus asmenų gyvenimo kokybė, kadangi bus efektyviau tenkinami jų specialieji poreikiai, kurie nustatomi, įvertinant asmens galimybes ugdytis, būti savarankiškam kasdienėje veikloje, sveikatos būklę, aplinkos veiksnių įtaką ir kitus svarbius aspektus.

2. Lietuvos neįgaliųjų socialinės integracijos modelis priartintas prie ES šalių modelio, įstatymų lygmenyje teisiškai neįgaliesiems užtikrinamos lygios teisės, reikalingos organizacinės ir praktinės priemonės šioms teisėms įgyvendinti .

3. Neįgalumo struktūra rodo, kad neįgaliųjų skaičius turi tendencijas augti, kiekvienais metais daugėja sunkias negalias turinčių neįgaliųjų, kuriems reikalinga papildoma pagalba techninės pagalbos ir elektroninėmis priemonėmis.

2. PRODUKTAI IR TECHNOLOGIJOS BEI PRIEMONĖS UŽTIKRINANČIOS NEĮGALIESIEMS ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMĄ

2.1. Negalios pobūdis ir kliūtys neįgaliesiems naudotis elektroninėmis paslaugomis

Neįgalieji šiuo metu sudaro apie 10 proc. Europos gyventojų ir naujausios technologijos akivaizdžiai gali pagerinti neįgaliųjų gyvenimo kokybę, padidinti jų savarankiškumą. Kiekvienas pilietis turi teisę naudotis visomis gėrybėmis, kurias sukuria visuomenė, jų tarpe naujomis technologijomis ir elektroninėmis paslaugomis. Neįgalusis turi tokias pat teises naudotis elektroninėmis paslaugomis. Tačiau reikalingos pagalbinės priemonės, prekės ir produktai, kurie užtikrintų informacijos gavimą, naudojimą ir siuntimą, kad neįgalusis galėtų naudotis elektroninėmis paslaugomis:

- internete, t.y. susipažinti su jo turiniu, gauti, naudoti ir siųsti informaciją, bendrauti internete;
- programinė įranga pagal poreikį sudarytą galimybę keisti ženklus į garsą ir garsą į vaizdą, didintų vaizdą;
- telefoninė įranga leistų be trikdžių realiame laike bendrauti kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, o akliesiems ir silpnaregiams pateiktų garsinę informaciją;

Tikslinga apžvelgti neįgaliesiems skirtas priemones ir technologijas, sudarančias galimybę elektroninių paslaugų prieinamumui:

1. Informacinių komunikacinių tinklų - interneto (turinio, informacijos ir komunikacijos);
2. Programinės įrangos, telefoninės įrangos (komunikacijos);
3. Skaitmeninio transliavimo (turinio ir informacijos).

Norint pasinaudoti elektroninių paslaugų prieinamumu daugiausia sunkumų patiria neįgaliųjų grupės:

- asmenys, turintys jutimo negalią (aklieji ir silpnaregiai, akli kurtieji, (kurtieji ir neprigirdintieji, kalbos sutrikimų turintys asmenys);
- asmenys, turintys pažinimo ir mokymosi sunkumų (sutrikusio intelekto asmenys);
- asmenys, turintys fizinę negalią.

3 lentelė. Negalios pobūdžio sukeltos kliūtys

Negalios pobūdis	Kliūtys
Regos sutrikimai (aklieji ir silpnaregiai)	negali naudotis standartine informacine aplinka, nes jiems neprieinamas vaizdinis informacijos pateikimas
Klausos sutrikimai (Kurtieji ir	negali naudotis garsine informacijos pateikimo forma, turi problemų naudojant komunikacijos ir ryšio priemones, trūksta priemonių,

neprigirdintieji)	teikiančių vizualinę informaciją
Pažinimo ir mokymosi sunkumų turintys asmenys (sutrikusio intelekto asmenys)	dėl per daug sudėtingo jiems turinio negali suvokti gaunamos informacijos, turi problemų apdorojant ją, trūksta adaptuotų programų, paprastosios kalbos vertimo
Judėjimo funkcijų sutrikimai (mobilumo, valdymo, kontrolės)	dėl ribotų judesių negali naudotis įprastomis technologijomis ir priemonėmis, o dėl nepritaikytos viešųjų objektų fizinės aplinkos negali pasiekti informacijos šaltinių

2.2. Asmenų, turinčių jutimo negalią, naudojamos priemonės ir technologijos, užtikrinančios elektroninių paslaugų prieinamumą

Aklieji ir silpnaregiai. Europos Sąjungoje gyvena apie 7,5 milijono aklyjū ir silpnaregių (Lietuvoje 15 tūkstančių). Akliesiems ir silpnaregiams yra svarbu užtikrinti, kad elektroninė informacija būtų pateikiama alternatyviais adaptuotais pavidalais, t.y. garsine forma arba Brailio raštu.

Kompiuteriai ir programinė įranga. Akliesiems ir silpnaregiams dirbti kompiuteriu yra sudėtinga, kadangi visa informacija pirmiausiai yra vaizdinė. Šioms kliūtims įveikti naudojamos atitinkamos pagalbinės programinės ir techninės priemonės. Informacinės technologijos vystosi greitai, nuolat turi tobulėti ir tos technologijos, kurios padeda su kompiuteriu bendrauti akliesiems. Aklieji darbui su kompiuteriu naudoja ekrano skaitymo programinę įrangą, kurios pagalba kompiuterio ekrane pateiktas tekstas sintezatoriumi verčiamas garsu arba perduodamas į Brailio displejus. Ekrano skaitymo programinė įranga gali skaityti tik tekstą ir pateikti atskirų grafinių elementų ir įrankių pavadinimu [22]. Tai programinės įrangos – JAWS, Magic (vaizdo didinimo), Win Talker voice1.6. Tam, kad veiktų kalbos sintezė, reikalinga JAWS programa, kuri seka, kurioje vietoje yra kursorius / pelės rodyklė, ir tam tikru laiku tam tikroje vietoje „paleidžia“ sintezės (arba teksto vertimo garsu) programą. Be JAWS programos negali veikti ir kalbos sintezės programa. JAWS santykis su kalbos sintezatoriumi yra panašus, kaip, pvz., MS Word santykis su MS Windows. Sintezė dirba JAWS pagrindu, JAWS įgalina valdyti sintezės programą. Ta pati JAWS programa tinka ir lietuviškam, ir bet kokios kitos kalbos sintezatoriui, jei jis buvo kurtas JAWS pagrindu.

Silpnaregiai turi įvairaus pobūdžio regėjimo negalią, t.y. silpnas regėjimas, vaizdas matomas kaip per rūką, išsiliejęs vaizdas, centrinio regėjimo nebuvimas (mato tik sritis aplink centrinį regėjimo lauką), tunelinis regėjimas (mato tik centrinę regėjimo lauko dalį), atskirų regėjimo lauko dalių

nematymas, jautrumas ryškiai šviesai, sumažėjęs kontrastas ir kt. Silpnaregiai dirbdami kompiuteriu naudoja pagalbines priemones, tokias kaip: ekrano didinimo programinė įranga, Brailio displėjai. Programa MAGIC yra skirta silpnaregiams. Ji išdidina tekstą, rodomą kompiuterio ekrane, įgalina nustatyti įvairius spalvų kontrastus (silpnaregis gali išsirinkti sau patogiasias spalvas).

Pasitelkę kalbos sintezatorių, Brailio eilutę, didelės įstrižainės monitorių, vaizdo didinimo programą aklieji ir silpnaregiai naudojami kompiuteriais. Todėl jiems elektroninė informacija turi būti prieinama atvirais teksto formatais, leidžiančiais jį skaityti visa teksto tvarkymo programine įranga. Turėtų būti vengiama PDF formato, nes tai nėra atviras teksto formatas. Jeigu teikiama informacija kompiuteriniuose ar kompaktiniuose diskuose, rekomenduojama ją įrašyti mažiausiai dviem formatais - pavyzdžiui, garso (žodžiu) ir teksto pavidalu.

Tinklapiai. Interneto atsiradimas daugumai naujų technologijų naudojančių aklųjų ir silpnaregių reiškė galimybę naudotis informacija, kuri anksčiau jiems buvo nepasiekiamą. Didžiausią informacijos dalį internete sudaro tinklapiai, t.y., įvairūs tarpusavyje susieti dokumentai. Juose yra tekstinė, grafinė, garsinė informacija, animacija. Tačiau dėl kai kurių pateikimo metodų, informacija, pateikiama tinklapiuose, akliesiems ir silpnaregiams tampa neperskaitoma. Tinklapiai turėtų būti kuriami vadovaujantis Tinklo pasiekiamumo iniciatyvos (angl. WAI) gairėmis [37].

Brailio raštas. Brailio raštu skaitančių aklųjų ir silpnaregių nėra daug, tačiau jiems tai pagrindinė informacijos savarankiško gavimo priemonė. Brailio raštas yra skaitymo metodas liečiant iškilus taškus, kurių deriniai atitinka abėcėlės raides, skyrybos ženklus, įprastų raidžių derinius.

Beveik visų rūšių informacija gali būti pateikta Brailio raštu, kuriuo spausdinti naudojama teksto perkėlimo į Brailio raštą programa, paverčianti tekstą spausdintuvui priimtina kalba, ir spausdintuvas.

Garsiniai įrašai, garsinės ir elektroninės knygos. Elektroniniai garsiniai įrašai yra efektyvi mokymosi, skaitymo, bendravimo priemonė ne tik akliesiems ir silpnaregiams, bet ir kitiems žmonėms, nes palengvina informacijos gavimą klausant. Garsinės knygos įrašinėjamos į kasetes ar kompaktinius diskus, leidžiamos DVD formate. Dauguma elektroninių knygų taip pat laikomos garsinėmis knygomis. Garsinėms knygoms privalomas komercinis standartas. Jos turi būti tinkamos skaityti ir specialia (aklųjų bei silpnaregių naudojama) ir įprasta įranga. DAISY (Digital Audio-based Information System - Skaitmeninė audioinformacinė sistema). Sistema yra geras komercinio standarto pavyzdys. DAISY yra techninė ir programinė įranga, skirta garsinėms knygoms įrašinėti, saugoti, perduoti ir skaityti.

Elektroniniai signalizatoriai su akustiniais vienareikšmiais signalais. Aklieji ir silpnaregiai, eidami stengiasi orientuotis pagal garsus. Akliesiems sunku orientuotis sankryžose, nes čia labai daug įvairiausių garsus. Elektroniniai signalizatoriai su akustiniais vienareikšmiais signalais prie šviesoforų gali labai padėti akliesiems orientuotis gatvėje. Informacijai apie žalia šviesoforo signalą perduoti naudojamas 880 ± 50 Hz dažnio signalas su $2 \pm 0,2$ Hz intervalais. Veikiančio signalo ir pauzės trukmė yra vienoda. Akustinis signalas atlieka dvi funkcijas: garsu informuoja apie žalio signalo trukmę ir padeda teisingai nustatyti judėjimo trajektoriją.

Automatinės klientų aptarnavimo sistemos. Bankuose, savivaldybėse yra diegiamos automatinės klientų aptarnavimo sistemos - įrengiamos švieslentės, kuriose rodomas kliento eilės numeris, aptarnavimo langelis, akliesiems ir silpnaregiams vaizdinė informacija verčiama į garsinę.

Kurtieji ir neprigirdintieji. Informacinės ir komunikacinės technologijos apima platų spektrą technologijų, taikymų ir paslaugų kurtiesiems ir neprigirdintiesiems. Tai ne tik kompiuteriai ir internetas, bet ir mobilieji telefonai, nešiojami kompiuteriai, skaitmeninė televizija ir visos kitos naujos „online“ elektroninės paslaugos, besiremiančias moderniomis technologijomis.

Kompiuteriai. Kurtiesiems kompiuteriai ir internetas atvėrė naujas galimybes bendrauti lygiomis teisėmis su kitais visuomenės nariais. Jiems visa garso informacija pateikiama vaizdu, t.y. aprašymais, grafinėmis iliustracijomis, o taip pat palaikoma „garso rodymo“ savybė, jeigu ji yra įdiegta kompiuterio operacinėje sistemoje („garso rodymo“ savybė suteikia galimybę kiekvieną garsą pavaizduoti grafiškai, taip pat ir pasakytą tekstą, kuris nebuvo parodytas ekrane. Panaudojant WEB kameras kurtieji gali tarpusavyje bendrauti gestų kalba.

Internetas - Kurtiesiems internetas yra viena iš efektyviausių bendravimo priemonių. TCP/IP (Transmission Control Protocol/Internet Protocol) protokolą, kuris tapo Interneto tinklo pagrindu, sukūrė kurčiasis - Vintonas Cerfas (angl. Vinton Gray Cerf) – dažnai tituluojamas kaip „Interneto tėvas“. V. Cerfas sakė, - „elektroninis paštas pakeitė mano darbinę veiklą. Aš tapau lygus su savo gerai girdinčiais kolegomis, kurie galėjo bendrauti telefonu...“.

Ženklų kalba. Kurtieji negali naudotis girdintiesiems prieinama informacija ir bendrauti su girdinčiais visuomenės nariais, nes techninėmis priemonėmis nepavyksta atkurti klausos, o neturintieji klausos sutrikimų nemoka gestų kalbos. Tai lemia kurčiųjų socialinę atskirtį, menką išsilavinimą, menkas galimybes konkuruoti darbo rinkoje, nes kurtieji negali įprastomis sąlygomis įgyti profesijos, įsidarbinti ir dirbti, savarankiškai spręsti buitinių ir asmeninių problemų. Kurtieji turi savo kalbą – gestų kalbą –visavertę kalbinę sistemą, turinčią savitą gramatiką. Gestai gestų kalboje žymi ne žodžius ir ne raides, o sąvokas. Gestų kalba nėra tarptautinė – įvairiose šalyse vartojamos skirtingos gestų kalbos, pavyzdžiui, lietuvių gestų kalba, rusų gestų kalba, amerikiečių

gestų kalba ir kt. Vis dėlto visos pasaulio kurčiųjų gestų kalbos remiasi panašiais principais, todėl turi nemažai bendrų bruožų. Siekiant mažinti informacinę atskirtį visuomenės nariai skatinami mokytis gestų kalbos. Rengiamos gestų kalbos mokymo programos, gestų kalbos elektroniniai žodynai, televizijose informacinės laidos verčiamos į gestų kalbą.

Televizijos laidų titravimas. Kadangi kurtieji negali priimti garsinės informacijos, televizijos laidos, filmai yra titruojami. Europos Sąjungos šalys narės skatinamos užtikrinti kultūrinių, pažintinių laidų titravimą.

Telefonija. Mobilūs telefonai ir tekstinių trumpųjų žinučių paslaugos mobiliais telefonais patogios kurtiesiems, tačiau ši paslauga nesuteikia realaus ryšio galimybių.

Vaizdo telefonija. Kaip teigia psichoanalitikai, žmogus vaizdu priima daugiau kaip 80 proc. informacijos, todėl vaizdo telefonija didžiausių stacionarių telekomunikacinių bendrovių pristatoma kaip priemonė, kuri gali sukelti perversmą žmonių bendravime.

Žmonėms, turintiems klausos sutrikimų arba visiškai praradusiems klausą, vaizdo telefonai galėtų sudaryti galimybę gerokai efektyviau bendrauti su pašnekovu. vaizdo telefonija atrodo padeda užtikrinti artimesnį bendravimą ir tarp žmonių, turinčių sutrikusį intelektą.

Skandinavijoje, pasitelkus vaizdo telefoniją sprendžiamos neįgaliųjų ir senyvo amžiaus žmonių įdarbinimo problemos.

Tačiau ši paslauga turėtų sudominti didesnes pajamas turinčius žmones, mažesnes pajamas turinčius žmones pirmiausiai nuo šios paslaugos atbaido vaizdo telefono kaina, tiek mokama paslaugos kaina. Šiam telefonui turi būti atskira interneto linija, kurios duomenų priėmimo sparta yra iki 4 Mb/s, siuntimo – iki 758 Kb/s. Pokalbių vaizdo telefonais tarifai yra tokie patys kaip ir pokalbių paprastais telefonais.

Implantai. Ne visiems sutrikusios klausos žmonėms padeda įprastos klausos gerinimo priemonės. Naujausių technologijų dėka kurčiajam, taip pat ir vaikui, nebūtina likti tylos pasaulyje: naujomis technologijomis paremtų daugiakanalių didelio stimuliavimo dažnio implantų - Kochliarinių aparatų dėka jis vėl gali girdėti, suprasti kalbą ir pats kalbėti. Kai kuriems žmonėms derinant kaulinio laidumo likučius ir implanto sistemą su garso procesoriumi, galima rasti alternatyvą garsų pasaulyje.

FM sistemos. Norint padidinti informacijos prieinamumą ir pagerinti klausą, asmenims su klausos negalia, naudojamos garso reguliavimo priemonės arba sukuriamos papildomas galimybės garsui nukreipti į pagalbinius įrenginius. FM sistema - tai priemonė, padedanti nugalėti triukšmo, atstumo ir aido keliamas problemas. Belaidė FM sistema susideda iš siųstuvo ir imtuvo. Ši sistema veikia 30 metrų spinduliu ir dažniausiai naudoja mokymo procese. Imtuvas skirtas neprigirdinčiam studentui ar mokiniui, o siųstuvai – dėstytojui ar mokytojui.

2.3. Neįgaliųjų su fizine negalia naudojamos priemonės ir technologijos, užtikrinančios elektroninių paslaugų prieinamumą

Neįgalieji su fizine negalia turi ribotas judesių galimybes. Dirbant kompiuteriu komandoms atlikti jiems reikia daugiau laiko, todėl, naudojant kompiuterius, didinamas atsakymo pateikimo trukmės laikas, visi meniu pateikiami įrankiai ir valdymo funkcijos iškviečiamos klaviatūra, naudojamos operacinės sistemos priėjimo galimybes (pavyzdžiui, „karštieji“ klavišai).

Pritaikytos klaviatūros – tai klaviatūros, specialiai pritaikytos judėjimo funkcijų sutrikimus turintiems asmenims, negalintiems naudotis standartine klaviatūra. Priklausomai nuo judesių apribojimo naudoja mažesnes arba padidintas klaviatūras, kurios gali būti labai įvairios, tai ir klaviatūros su specifinėmis funkcijomis, klaviatūros darbui viena ranka ir t.t. Neįgalieji, kurie gali dirbti tik pele, naudoja kompiuterio ekrane programinės įrangos pagalba simuliuojamą klaviatūrą. Programinė įranga, kuri palaiko standartinės operacinės sistemos metodus, nuskaitant signalus iš klaviatūros, turi būti suderinta ir su pritaikytomis klaviatūromis.

Balso atpažinimo technologijos [23]. Balso atpažinimo programinė įranga leidžia balso pagalba neįgaliajam įvesti duomenis į kompiuterį ir valdyti jį. Balso atpažinimo programinė įranga skirta neįgaliesiems, kuriems sunku naudotis klaviatūra. Programinė įranga, kurios pilnas valdymas galimas klaviatūra, turi būti pritaikyta ir balso atpažinimo programinės įrangos panaudojimui.

Viena iš perspektyviausių balso technologijų panaudojimo sričių – įvairūs neįgaliesiems skirti taikymai (akliems ir silpnaregiams, nevaikščiojantiems arba turintiems ribotas judėjimo galimybes). Balso technologijų panaudojimas dažnai yra esminis arba net vienintelis tokių žmonių integravimo į visuomenę būdas. Skiriamos dvi pagrindinės balso technologijų taikymo neįgaliesiems grupės:

1. Į informacijos valdymą ar pateikimą balsu orientuoti taikymai – tai įvairių kompiuterinių programų valdymas balsu. Tai praplėstų neįgaliųjų integravimo į darbo rinką galimybes.

2. Neįgaliesiems skirti specializuoti techniniai įrenginiai su integruotomis balso technologijų komponentėmis, kai į specialius neįgaliesiems žmonėms skirtus įrenginius integruojamos balso technologijų komponentės (pvz., žmonėms su riboto judėjimo galimybėmis skirti ir balsu valdomi vežimėliai).

Kompiuterio valdymas balsu iš esmės remiasi tais pačiais kalbos atpažinimo technologijų pasiekimais. Šiuose taikymuose skirtumas yra tik tame, kad paprastai gramatika (arba atpažįstamų žodžių kiekis) gali būti ribojamas iki leistinų komandų kiekio – tai yra didelis bendro šnekos atpažinimo uždavinio supaprastinimas. Šis supaprastinimas sąlygoja didesnę atpažinimo tikslumą,

bendrą tokių programų efektyvumą bei greitaveiką. Paprastai kompiuterio valdymo balsu programinė įranga veikia sekančiai: atmintyje yra saugomos komandų bei jas atlikti reikalingų veiksmų sekų poros. Programa veikia “budėjimo” režime, t.y. kiekvienu laiko momentu ji įrašinėja tai kas yra diktuojama, perduoda įrašą kalbos atpažinimo blokui, kuris savo ruožtu atpažįsta tai kas buvo pasakyta ir perduoda šį rezultatą valdymo blokui. Valdymo blokas patikrina ar atpažinta komanda yra tarp saugojamų atmintyje ir jeigu šią komandą randa, atlieka ją atitinkančią veiksmų seką.

Kita kalbos signalų apdorojimą naudojančių technologijų taikymų sritis – ribotas judėjimo galimybes turintiems asmenims skirti specialūs vežimėliai, valdomi balsu. Prie vartotojo pritvirtinamas mikrofonas, sujungtas su įmontuotu kalbos atpažinimo ir komandų vykdymo blokais. Vykdomų komandų rinkinį sudaro apie 10 komandų, tarp kurių gali būti ne tik judėjimą valdančios komandos, bet ir sėdėjimo vietą valdančios komandos (pakelt aukščiau arba nuleist žemiau kėdę, valdyti atlošą ir pan.). Tokias priemones kuria kai kurios Švedijos, JAV kompanijos. Šių priemonių ypatybė tai, kad balso komandų atpažinimo realizavimas organizuotas ne asmeniniame kompiuteryje ar darbo stotyje, bet autonominiame specializuotame procesoriuje su nedideliu atminties kiekiu. Pažymėtina, kad jose naudojamoms kalbos technologijoms keliami kiek aukštesni reikalavimai, nei informacinėse sistemose keliamiems reikalavimams.

Jungikliai – tai techninis sprendimas, kai neįgalusis gali valdyti kompiuterį tik vieno ar kelių judesių pagalba. Atskiri jungikliai naudojami kartu su programine įranga, kuri iš eilės žymi ekrane pateiktus meniu punktus. Kai norima pažymėti meniu punktą, neįgalusis spaudžia jungiklį. Šie atskiri jungikliai gali būti naudojami kartu su kompiuterio ekrane vaizduojamomis klaviatūromis.

2.4. Neįgaliųjų, turinčių kalbos arba pažinimo negalią, naudojamos priemonės ir technologijos, užtikrinančios elektroninių paslaugų prieinamumą

Neįgalieji, turintys kalbos arba pažinimo negalią, turi informacijos apdorojimo sunkumų (protinis atsilikimas, smegenų pažeidimas ir t.t.), specifinių trūkumų (trumpa atmintis, nesugebėjimas išiminti teisingų vardų ir t.t.) ir kt. Atsižvelgiant į jų poreikius, informacinė aplinka turi būti paprasta ir intuityviai nuspėjama. Todėl visi pranešimai rodomi ekrane iki nebus paspaustas atitinkamas mygtukas, tekstai pateikiami lengvai skaitoma kalba, nenaudojama sudėtingų išsireiškimų, pateikiamas paprastas langų išdėstymas. Paprastoji kalba būna dviejų tipų:

- tekstas pritaikomas taip, kad būtų lengviau skaityti;
- tekstas pritaikomas taip, kad būtų lengviau skaityti ir lengviau suprasti.

2.5. Kliūtys naudotis elektroninėmis priemonėmis

- Tobulėjant ir sudėtingėjant kompiuterių technologijoms sumažėjo aklujų galimybės naudotis kompiuteriais, nes programinė įranga nesuderinta su pagalbinaisiais prietaisais ir dažnai negalima naudoti ekrano skaitytuvų, kai įdiegiamos naujos operacinės sistemos, padaugėjo grafinių sąsajų;
- Mobilieji telefonai tampa vis sudėtingesni ir vis plačiau naudojamas ekraninis valdymas, atsiranda kliūčių tiek neįgaliems, tiek ir sveikiems vartotojams;
- Europos standartų stoka, Europoje veikia 7 teksto telefonijos sistemos, iš kurių nė viena nėra suderinta su kitomis. Kurtieji ir neprigirdintieji esamomis sistemomis negali palaikyti realiu laiku ryšio nei Europoje, nei pasaulyje;
- Skaitmeninė televizija neįgaliems asmenims pritaikyta prasčiau nei analoginė televizija. Skaitmeninė televizija labai priklauso nuo ekrano, vaizdinių komandų ir ja naudotis sudėtinga;
- Nepakankamos galimybės pasinaudoti skubios pagalbos numeriu 112 skambinant iš teksto telefonų daugelyje valstybių narių;
- Trikdžiai, atsirandantys dėl pagrindinio produkto ir pagalbinių prietaisų sąveikos, pvz., GSM telefono ir klausos aparato;
- Daugelis tinklapių yra per sudėtingi sutrikusio mąstymo arba nepatyrusiems vartotojams arba jose negali perskaityti tekstų arba rasti informacijos regėjimo negalia turintys žmonės;
- Produktų ir paslaugų stoka kai kurių grupių žmonėms, pvz., telefoninio ryšio ženklų kalbą naudojančiams žmonėms;
- Sudėtingas fizinis dizainas, pvz., klaviatūros arba ekranai daugelyje prietaisų;
- Prieinamo turinio stoka;
- Ribotas elektroninio ryšio paslaugų, kokybės ir kainos pasirinkimas.
- Iki šiol tokios technologijos buvo skirtos mažai rinkai (iš esmės buvo manoma, kad jos skirtos tik neįgaliems, kartais vyresnio amžiaus žmonėms);
- Taikytinų techninių standartų ir techninių specifikacijų stoka.

3. EUROPOS IR LIETUVOS TEISINĖ IR PRAKTINĖ PATIRTIS DIDINANT ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ IR TECHNOLOGIJŲ PRIEINAMUMĄ NEĮGALIESIEMS

3.1. Politiniai ir teisiniai neįgaliųjų įtraukties į informacinę visuomenę aspektai

Valstybėse narėse kuriami teisės aktai, reglamentai, standartai ir gairės, kuriais siekiama spręsti elektroninių paslaugų prieinamumo problemas nacionaliniu lygiu, reglamentuoja panašius, tačiau kiekvienoje šalyje turinčius skirtumų e. prieinamumo reikalavimus, keliamus produktams ir e. paslaugoms. Todėl vartotojams, o ypač neįgaliesiems kyla dar didesnė rizika, kad, esant skirtingiems reikalavimams, e. produktai ir e. paslaugos taps brangesni, mažiau žinomi ir suderinti, taps sunkiau gauti ir perduoti informaciją.

Europos Sąjunga siekia užtikrinti, kad informacinės visuomenės laimėjimai teiktų naudą piliečiams, todėl, siekiant sumažinti neįgaliųjų skaitmeninę atskirtį ir šalinti dėl negalios atsirandančias informacijos prieinamumo kliūtis, vienas iš prioritetinių uždavinių Europos Sąjungoje yra visoms šalims narėms laikytis e. prieinamumo principų:

E. prieinamumo principai [28]:

- suderinti valstybių sprendimai e. prieinamumo srityje;
- IRT technologijos gaminamos plačiai rinkai;
- suderinta su pagalbinaisiais prietaisais programinė įranga;
- be trikdžių produkto ir pagalbinių prietaisų sąveika;
- Europos techninių standartų ir techninių specifikacijų užtikrinimas;
- atitinkamų produktų bei paslaugų užtikrinimas kai kurių grupių žmonėms;
- nesudėtingas fizinis dizainas;
- prieinamas turinys;
- galimybė pasirinkti elektroninio ryšio paslaugas, kokybę ir kainą. .

2000 metais patvirtintoje Lisabonos strategijoje [10] siekiama Europos Sąjungą padaryti konkurencingiausiu pasaulio regionu. Lisabonos strategijoje pabrėžiama būtinybė užtikrinti visų žmonių socialinę ir ekonominę integraciją, sudaryti jiems galimybę dirbti. Tačiau jeigu informacijos ir ryšių technologijos nebus pritaikytos neįgaliesiems, jie vis dar bus atskirti nuo darbo rinkos. Ekonominė ir socialinė neįgaliųjų įtrauktis įmanoma tik veiksmingai įgyvendinant e. prieinamumo principus ir praktiką [21].

Europos institucijos siekia įtraukti visus europiečius į informacinę visuomenę. Europos Komisija ėmėsi iniciatyvos vykdyti du e. Europos veiksmų planus ir siekia sukurti informacinę visuomenę, turinčią kuo geresnę prieinamumą prie informacijos.

Į 2002 m. veiksmų planą „E. Europa 2005: informacinė visuomenė visiems“ buvo įtraukta atskira veiksmų eilutė geresniam informacijos prieinamumui užtikrinti. Joje buvo rekomenduota priimti Interneto prieinamumo iniciatyvos gaires, sukurti Europos „Skiriama visiems“ planą, stiprinti pagalbines technologijas ir VSD standartizavimą.

Taip pat numatė visiems asmenims prieinamų plačiajuosčio ryšio infrastruktūros ir teikiamų elektroninių paslaugų (elektroninės valdžios, elektroninio mokymo, elektroninės atskirties, elektroninės sveikatos, elektroninio verslo) plėtros gaires [33]. 2005 m. e. Europos veiksmų plane „i2010: Europos informacinė visuomenė augimui ir užimtumui skatinti“ nuspręsta įtraukti informacinių ryšio technologijų prieinamumo reikalavimus į viešuosius pirkimus [32].

Europos Taryba 2002 metais priėmė rezoliuciją dėl e. prieinamumo neįgaliesiems [31] ir paragino valstybes nares bei pakvietė Europos Komisiją išnaudoti informacinės visuomenės potencialą, skiriant jį neįgaliesiems bei stengiantis pašalinti technines ir kitas kliūtis, kad jie galėtų tapti žiniomis pagrįstos ekonomikos ir visuomenės veiksmingais nariais. Europos Parlamentas taip pat parėmė šią iniciatyvą.

2002 – 2005 metais Europos institucijos priėmė visą eilę teisinių aktų – rezoliucijų, deklaracijų dėl e. įtraukties ir būtinų veiksmų, siekiant sukurti atvirą, žiniomis grįstą visuomenę, kurioje prieinamumą prie informacijos turėtų visi piliečiai, ir kviečiant valstybes nares stengtis šalinti technines ir kitas kliūtis, kad neįgalieji galėtų būti aktyviais žiniomis grįstos visuomenės nariais.

Su informacine visuomene susijusiose šešiose Europos direktyvose (Direktyvos – 1999/5/EB, 2000/78/EB, 2002/21/EB, 2002/21/EB, 2004/17/EB, 2004/18/EB), reglamentuojančiose elektroninius ryšius, universalias paslaugas, radijo ryšių įrenginių ir telekomunikacijų galinius įrenginius, numatytos sąlygos, susijusios su neįgaliųjų ir vyresnio amžiaus žmonių integracija [28].

2003 metais gruodžio mėnesį (baigiantis Europoje Neįgaliųjų metams) Europos Komisija paskelbė veiksmų planą KOM(2003)650 [34], kurio vienoje iš dalių aprašomi veiksmai, kaip didinant naujų technologijų prieinamumą ir naudojimą sudaryti lygias galimybes neįgaliesiems tapti informacinės visuomenės dalimi.

Austrijoje, Suomijoje, Olandijoje, Norvegijoje, Slovėnijoje, Švedijoje, Šveicarijoje, Jungtinėje Karalystėje, Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje ir kitose Europos Sąjungos valstybėse, vadovaujantis siekiant pagerinti visuomenės informavimo priemonių prieinamumą kurtiesiems, visuomeniniai transliuotojai skatinami teikti paslaugas gestų kalba ir tekstu su titrais.

3.2. ES lygiu vykdoma veikla

Neįgaliesiems kylančių e. prieinamumo problemų sprendimus siekiama vystyti dviem kryptimis: naudojant universalų dizainą (konstravimą) pritaikyti produktus ir paslaugas bei vystyti pagalbines šiuolaikines technologijas.

Prieinamumo reikalavimai ir standartai. Standartai yra strateginė priemonė, taikoma pramonei ir viešajam sektoriui. Europos e. prieinamumo standartai skatintų naujų rinkų vystymąsi, konkurencingumą ir užimtumą. Standartuose nustatyti prieinamumo reikalavimai turi atitikti pramonės, kūrėjų ir produktų bei paslaugų tiekėjų poreikius tam, kad nebūtų sudaromos kliūtys kūrybingumui ir inovacijoms. Tuo pat metu jie turi atitikti vartotojų poreikius, todėl labai svarbu įtraukti vartotojus į standartų kūrimą – rasti pramonės ir visuomenės interesų pusiausvyrą. Standartai turi sudaryti sąlygas įgyvendinti teisės aktus, reglamentus ir kitas priemones, skirtas prieinamumui skatinti, ir jais remtis.

„Skiriama visiems“ („Design for all“). Remiantis Tomar rezoliucija [19], priimta 2001 metais „Skiriama visiems“ yra strategija, kuri numato tokį projektavimą ir konstravimą, kad skirtingos aplinkos ir produktai būtų prieinami, suprantami, visų naudojami. Visiems skirto projektavimo ir konstravimo tikslas - produktų ir paslaugų prieinamumą užtikrinti projektavimo metu atsižvelgiant į visų amžių, lyčių ar galimybių asmenis ir jų galimybių vidurkį. Reikalavimai „Skiriama visiems“ turi būtų keliami visoms dizainerių ir projektuotojų programoms. Principą „Skiriama visiems“ galima išreikšti formule:

„Skiriama visiems“= projektavimas daugumai +projektavimas mažumai.

“Skiriama visiems” idėjos neatskiriama dalis yra tai, kad kiekvienas asmuo turi teises dalyvauti įvairiose gyvenimo srityse. Todėl “Skiriama visiems” strategija siekia produktų, aplinkos praktinio pritaikymo, kad jais galėtų naudotis kuo daugiau vartotojų. Principas “Skiriama visiems” reiškia, kad kuriant produktus, paslaugas įvertinamos visos vartotojų grupės, jų tarpe ir neįgalieji ir užtikrina vienodas galimybes.

Prieinamumas prie interneto. Po 2001 m. Komisijos komunikato dėl prieinamumo prie viešųjų tinklapių, 2002 m. buvo priimtos Tarybos ir Parlamento rezoliucijos ir valstybės narės, remdamosi tarptautinėmis gairėmis, įsipareigojo padaryti prieinamomis savo viešuosius tinklapius. Prieinamumo prie interneto – tai pagrindinis veiksnys, kurio dėka tampa prieinamos viešuosius interesus atitinkančios interneto paslaugos.

Lyginamoji analizė ir stebėseną. Keletas valstybių narių į savo nacionalinius teisės aktus įtraukė prieinamumo lyginamąją analizę ir stebėseną. Siekiant ir toliau plėtoti atitinkamas Europos e. prieinamumo politikos kryptis, svarbu turėti Europos duomenų, kuriuos būtų galima

lyginti tarp skirtingų valstybių narių. Komisija ir toliau plėtos besitęsiančią Europos stebėsenos veiklą, atsižvelgdama į persvarstytą Lisabonos požiūrį.

Moksliniai tyrimai ir taikomoji plėtra (MTTP). Siekiant geresnio prieinamumo prie informacijos turinčios informacinės visuomenės nuo 1991 m. įgyvendinta beveik 200 Europos MTTP projektų, kuriems EB skyrė dalinį finansavimą - 200 milijonų eurų. Šių projektų įgyvendinimas pagilino žinias apie prieinamumo problemas ir reikalingus sprendimus bei prisidėjo gerinant prieinamumą.

Iš MTTP rezultatų galima matyti, kokius reikėtų priimti sprendimus – pavyzdžiui, teikti vyresnio amžiaus žmonėms namuose nuotoline paslaugas (įskaitant pavojaus ir skubios pagalbos paslaugas). Buvo atrasti sprendimai, kad aklieji ir silpnaregiai turėtų geresnę prieinamumą prie skaitmeninės informacijos (tekstai, grafikai, 3D vaizdai, koduota muzika, televizijos programos) Buvo pristatytos sistemos, skirtos judėjimo negalią turintiems asmenims, palengvinančios mobilumą, valdymą ir kontrolę, taip pat paslaugos, skirtos patobulinti bendravimo galimybes klausos negalią turintiems žmonėms, įskaitant ženklų kalbą ir lūpų judesių generavimą. Kiti pavyzdžiai – kompiuterinė aplinka, palengvinanti integruotą neįgalių vaikų lavinimą ir suaugusių neįgalių žmonių užimtumą, bei indėlis į politikos formavimą - e. Europa, t.y., prieinamumą prie interneto, Skiriama visiems“ projektavimo ir konstravimo.

Greitai vystantis technologijoms, siūlančioms naujus techninius sprendimus, labai svarbu investuoti į mokslinius tyrimus ir išnaudoti svarbias galimybes, kurias jie gali suteikti neįgaliams ir vyresnio amžiaus žmonėms. Todėl Europos bendrijų komisija siūlo į 7-ąją pagrindų programą įtraukti poreikius MTTP e. prieinamumo srityje.

Viešieji pirkimai. Visos viešuosius pirkimus vykdančios institucijos bei įstaigos turėtų laikytis principo, jog jų perkami IRT produktai bei paslaugos būtų prieinami kuo daugiau vartotojų. „Skiriama visiems“ bei prieinamumo reikalavimai Europos viešųjų pirkimų direktyvose nurodyti kaip galimi įtraukti į technines specifikacijas. Jei viešųjų pirkimų metu bus laikomasi minėtų reikalavimų, bus sukurta didesnė rinka prieinamoms IRT.

Sertifikavimas. Šiuo metu jau egzistuoja keletas standartų, apibrėžiančių, kaip produktai ir paslaugos turi būti pritaikyti, kad taptų prieinamais. Jie garantuoja, jog asmenims bei įstaigoms, norinčioms įsigyti prieinamų produktų ir paslaugų, bus suteikta reikiama informacija.

Teisės aktų taikymas. Lietuvoje 2002 m. patvirtintoje e. valdžios koncepcijoje [6] buvo išdėstytas požiūris ypač didelį dėmesį atkreipti į neįgaliuosius, kai viešosioms paslaugoms teikti naudojamos skaitmeninės technologijos ir atsižvelgti į tai, kad šios paslaugos skiriamos įvairaus amžiaus gyventojams. Taip pat parengtas priemonių planas šiai koncepcijai įgyvendinti.

Įgyvendinant Nacionalinę žmonių su negalia socialinės integracijos 2003-2012 metams programą [5] parengta informacinės aplinkos pritaikymo žmonių su negalia ugdymui metodika ir

neįgaliesiems skirtų elektroninio mokymo priemonių pritaikymo ir saugojimo formatų metodiniai reikalavimai [16], neįgaliesiems pritaikytų interneto tinklapių kūrimo, testavimo ir įvertinimo metodinės rekomendacijos [17].

Lietuvių gestų kalbos įgyvendinimas reglamentuotas Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu [9], kuriuo įgyvendinama Lietuvių gestų kalbos vartojimo ir vertėjų paslaugų teikimo 2005–2008 metų programa, o programą koordinuoja Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos.

Europos Sąjungos valstybėse, siekiant pagerinti visuomenės informavimo priemonių prieinamumą kurtiesiems, visuomeniniai transliuotojai skatinami teikti paslaugas gestų kalba ir tekstu su titrais. Dėl informacinės aplinkos prieinamumo kurtiesiems šiuo metu vyksta diskusijos ir Lietuvoje. Siekiama teisiškai įtvirtinti Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo 4 straipsnio papildymą nuostatomis, kad kultūrinio ir šviečiamojo pobūdžio LRT parengtos programos būtų rodomos su vertimu į lietuvių gestų kalbą, o taip pat į gestų kalbą būtų verčiama bent viena informacinė ar žinių laida, rodoma kasdien tarp 18 ir 21 val. Kad neįgaliesiems būtų lengviau naudotis televizija, Lietuvos radijas ir televizija (toliau vadinama LRT) turi rodyti ir kitas laidas ar garso ir vaizdo kūrinius su vertimu į gestų kalbą arba naudoti titrus. Laidos su vertimu į gestų kalbą turėtų sudaryti ne mažiau 15 procentų LRT dienos programų transliavimo laiko. Laidos ar garso ir vaizdo kūriniai su titrais turėtų sudaryti ne mažiau kaip 70 procentų visuomeninio transliuotojo programų, o LRT siūlo, kad laidos su titrais sudarytų 30 procentų visuomeninio transliuotojo programų laiko. Europos Sąjungos šalyse (Danijoje, Suomijoje, Norvegijoje, Vokietijoje, Čekijoje) siekiama su titrais transliuoti iki 70 procentų laidų.

3.3. Europos šalių praktinė patirtis

Europos neįgaliųjų socialinės integracijos ir reabilitacijos komitetas 2006 metais apklausė ES šalis nares dėl elektroninių paslaugų ir produktų bei prekių prieinamumo neįgaliesiems [30].

Informaciją apie informacinių komunikacinių tinklų (internetu), programinės įrangos, telefoninės įrangos, skaitmeninio transliavimo prieinamumo galimybes Neįgaliųjų reabilitacijos ir integracijos komitetui pateikė 7 šalys ir Europos Komisija. Tačiau mažai informacijos buvo pateikta apie elektroninių produktų ir prekių prieinamumą. Konstatuojama, kad nėra sukurta metodikos, kuri leistų pasiekti produktų ir prekių prieinamumo ir trūksta teisinio reglamentavimo.

4 lentelė. Europos šalių praktinė patirtis

Šalis	Neįgaliųjų prieinamumas prie: - IKT tinklų - interneto (turinio, informacijos ir komunikacijos)
-------	--

	<ul style="list-style-type: none"> - programinės įrangos, telefoninės įrangos (komunikacijos) - -skaitmeninio transliavimo (turinio ir informacijos).
Belgija	<ul style="list-style-type: none"> - Valų ir Flamandų regionuose kai kurie terminalai yra pritaikyti riboto mobilumo žmonėms, o kai kurios modifikacijos yra tinkamos naudoti akliems ir turintiems regėjimo negalią. Tačiau vis tiek tai labiau išimtis nei taisyklė, Flandrijoje vykdoma augančio supratingumo programa. - Internetas - Valonijoje ministerijos internetas yra pritaikytas regėjimo negalią turintiems asmenims. Flandrijoje naudojama BdfAN programinė įranga. - Programinė įranga - prancūzų bendruomenėje naudojama ekrano didinimo programinė įranga, Brailio rašto ekranai, patogūs priėjimas navigacijai ir valdymui, nešiojami kompiuteriai, privačios pamokos kurtiems ir neprigirdintiems. - Telefonų tinklai - Valonų regione Belgacom - viešas operatorius teikia specialius telefonus, Flandrijoje vykdomas Teletolk projektas, asmenims su klausos negalia.
Kipras	<p>Priimtas visuotinių paslaugų teisės aktas, kuriuo numatyta speciali įranga asmenims, turintiems specialių poreikių:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kurtiems bendraujant su kitais telefonu yra naudojamos telefakso mašinos arba SMS paslaugos mobiliuoju telefonu (operatorius pašnekovo tekstą paverčia SMS ir atvirkščiai); - Asmenims su regėjimo negalia yra nemokamai teikiamos spausdinimo katalogų paslaugos, bet kokios sąskaitos ar kita informacija, gaunama iš paslaugų tiekėjo, asmenims su regėjimo negalia yra pateikiama jam prieinamu būdu (didelis šriftas, Brailio raštas ir pan.); - Paslaugų tiekėjai yra įpareigoti atlyginti žalą, patirtą dėl jų kaltės ar klaidos, telekomunikacijų paslaugos asmenims su negalia nemokamos; - garantuojama, kad bent 65 proc. taksofonų yra prieinami asmenims su vežimėliais; viešieji telefonai turi būti pritaikyti asmenims su klausos negalia; - telekomunikacijų tiekėjai turi užtikrinti, kad naudotojas, naudojantis tekstinius telefonus, gaus tinkamas paslaugas, t.y. jos bus susijusios su kitais telekomunikacijų tinklais ir teikti visą reikiamą pagalbą vartotojams, kurie dėl negalios negali atlikti tam tikrų veiksmų susijusių su telekomunikacijomis.
Gruzija	<p>Speciali programinė įranga akliems, nevyriausybinė organizacijų teikimu ir televizijos titruoja žinių laidas.</p>
Vokietija	<ul style="list-style-type: none"> - Internetas - teisės aktai numato, kad neįgalūs asmenys turi teisę į neribojamą informacijos prieinamumą visuose viešuose interneto tinklapiuose ir federalinės valdžios institucijose; - Programinė įranga - užtikrinama galimybė naudotis internetinių tinklapių grafinais

	<p>analogais. Tačiau ši sritis yra savaime apribota techninėmis galimybėmis kurti tokius ekranus;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Telefonų tinklai - šioje srityje yra remiamasi telekomunikacijų bendrovių savanoriškumu. Kai kurios telekomunikacijų bendrovės taiko pigesnius socialinius tarifus žmonėms su negalia. Teisės aktai įpareigoja teikti neigaliems vartotojams „pagalbos skambučius“ ir užsiimti vartotojų apsauga; - Skaitmeninis transliavimas - Vokietijos audio filmų draugija adaptuoja audio-vizualinę informaciją žmonėms su regėjimo negalia, tiek viešos, tiek privačios televizijos daugumą programų pateikia su subtitrais, kartais ir su gestų kalbos vertėjais.
Olandija	<p>Internetas - Olandijoje einama prie idėjos, kad rinka pati gali skatinti reikiamas iniciatyvas, kaip tai atsitiko su „bažnyčios telefonu“ senyviems žmonėms ar taip vadinamu „telefonu kurtiesiems“;</p> <p>Naujasis elektroninės komunikacijos įstatymas suteikia galimybę – jei iniciatyvos nekyla, bet yra politiškai pageidaujamos – jos įgalinamos per „visuotinas paslaugas“.</p> <p>Iniciatyvos kyla ir sveikatos sektoriuje.</p>
Liuksemburgas	<ul style="list-style-type: none"> - Internetas - WAI taisyklės nėra dar pakankamai žinomos ir naudojamos, net ir web dizaino profesionalų. Anot kompiuterių specialistų, naujų standartų naudojimas gali sunkinti interneto prieinamumo plėtrą. - Programinė įranga - Vyriausybės programa 2004-2009 m. įtraukia priemones šios srities plėtrai; - Telekomunikacijų tinklai - telekomunikacijos direktyvos inkorporuotos į nacionalinę teisę; <p>Skaitmeninis transliavimas - 2004-2009 m. Vyriausybės programoje numatyta priemonių skatinti šių tinklų plėtrą.</p>
Ispanija	<p>Programinė įranga - įtraukti reikalavimai skirtingos negalios asmenims užtikrinti prieinamumą prie operacinių sistemų;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Skaitmeninis transliavimas - virtuali biblioteka. Vykdomas projektas, kuriuo Internetas atlieka bibliotekos funkciją regėjimo negalia turintiems asmenims. Projektai, kuriais siekiama regėjimo negalia turintiems asmenims prieinamai pateikti muzikos partitūras, matematinius tekstus ir skaitmenines knygas.
Europos Komisija	<ul style="list-style-type: none"> - Internetas - tikslas yra padaryti WAI gaires pritaikomas visuose viešuose ES tinklapiuose. Atsakas ir valstybių narių ir ES institucijų yra labai teigiamas; - Telekomunikacijų tinklai - priimtas teisės aktų paketas „elektroninės komunikacijos paketas“, susijęs sus telefonais ir tinklais. Keletas direktyvų iš jo mini ir prieinamumą šių paslaugų neigaliesiems.
Lenkija	<p>Internetas - strategija informacinės visuomenės plėtrai apima tokias priemones, neigalių</p>

	<p>asmenų mokymai naudotis elektroninės komunikacijos ir informacinėmis technologijomis;</p> <ul style="list-style-type: none"> - Programinė įranga - pagalbos neįgaliesiems kompiuterinių programų adaptavimas;; - Telekomunikacijų tinklai - telekomunikacijų paslaugų tiekėjai yra juridiškai įpareigoti užtikrinti pagrindinių paslaugų prieinamumą, instaliuojant adaptacinius telefonus neįgaliesiems asmenims (tinkamai paženklintų neįgaliesiems adaptuotų telefonų pastatymas, adaptuoti taksofonai turi būti tinkamai pažymėti, kad būtų galima atskirti nuo kitų taksofonų.
Slovėnija	<p>Aktyviai stengiasi neįgaliuosius aprūpinti įvairiais įtaisais, kuriuose panaudotos kalbos signalų panaudojimo technologijos. Slovėnijoje sukurta akliesiems ir silpnaregiams skirta informacinė sistema, skirta supažindinti su tos šalies žiniasklaidoje spausdinamais straipsniais. Sistema integruoja kalbos atpažinimo ir slovėnų kalbos sintezės elementus. Kiekvienas vartotojas apmoko sistemos atpažinimo modulį nurodytam komandų rinkiniui atpažinti. Toliau, naudodamasis duotomis komandomis, neįgalus asmuo balsu valdo kompiuterį (atidaro ir uždaro informacinės sistemos programas, išsirenka norimo laikraščio pavadinimą, pasirenką laikraščio skiltį ar puslapį, valdo garsumą ir pan.). Vartotojui pateikiamas sąrašas Slovėnijos laikraščių, kurių elektroninės versijos publikuojamos Internetu, ir asmuo balsu išsirenką norimo laikraščio pavadinimą bei skyrių (skiltį). Atlikus pageidaujamą pasirinkimą, slovėnų kalbos sintezės blokas pradeda balsu skaityti nurodytą puslapį. Vartotojui suteikta galimybė nutraukti skaitymą, pasirinkti kitą laikraščio puslapį ar kitą laikraštį. Tarp kitų šio regiono šalių panašaus pobūdžio sistemos kuriamos Lenkijoje, Čekijoje, Vengrijoje.</p>

3.4. Lietuvos praktinė patirtis plėtojant elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems

Paskutiniuosius trejus metus nuo teikiamų lengvatų gausinimo, skatinančio neįgaliesiems išlaikytinių nuotakas, pereinama prie nuosekliai taikomų reabilitacijos (medicininių, profesinių, socialinių), fizinės ir informacinės aplinkos pritaikymo, ugdymo, įdarbinimo ir kitų priemonių, socialinių paslaugų teikimo. Sukurta teisinė bazė sudaro galimybę plėtoti neįgaliesiems elektroninių paslaugų prieinamumą ir vykdyti aktyvias priemones įtraukiant neįgaliuosius į informacinės visuomenės gyvenimą.

Visose visuomenės gyvenimo srityse vyksta didžiuliai pokyčiai, tačiau kliūtys neįgaliųjų informaciniam prieinamumui šiuo metu yra vienos iš sudėtingiausiai sprendžiamų, nes be žinių, ES direktyvų, reikalingos iniciatyvos ir projektai skatinantys elektroninio prieinamumo didinimą.

Postūmiu įtraukiant neįgaliuosius į informacinės visuomenės kūrimą tapo Nacionalinė Lisabonos strategijos įgyvendinimo programa [10]. Jeigu neįgalieji neturi galimybių naudotis elektroninėmis paslaugomis, internetu, gauti informaciją, naudoti ją, dirbti didėja jų socialinė izoliacija. E. įtraukties tikslai užtikrinti, kad neįgalieji nebūtų išstumti iš informacinės visuomenės kūrimo proceso. Naujos perspektyvos atsivėrė Lietuvai įstojus į Europos Sąjungą, struktūrinių fondų pagalba galėtų padėti išspręsti elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems problemas, tačiau pagal 2004 - 2006 BPD tokių projektų nebuvo pateikta.

3.4.1. Elektroninės paslaugos ir priemonės akliesiems ir silpnaregiams

Kompiuteris yra viena svarbiausių pagalbinių priemonių ir darbo įrankis akliesiems. Kadangi informacinės technologijos vystosi greitai, nuolat turi tobulėti ir tos technologijos, kurios padeda su kompiuteriu bendrauti akliesiems. Šiuo metu regėjimo negalia turintiems asmenims leidžiama literatūra Brailio raštu, įgarsinamos knygos DVD formate, kuriama ir tobulinama balso sintezės programa, veikia valstybės išlaikoma Lietuvos aklųjų biblioteka, kuri aprūpina regėjimo negalia turinčius asmenis garsinėmis knygomis.

Lietuvių kalbos sintezės kūrimas[20]:

- 1992 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė skyrė Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungai (toliau - vadinama LASS) 80,0 tūkst. dolerių, už kuriuos LASS įsigijo sintetizatorių iš Anglijos kompanijos „Dolphin“. 1993 m. jie buvo pradėti adaptuoti lietuvių kalbai, tačiau nesėkmingai. Tais metais gauta labdara iš Dolphin – 10 sintetizatorių (bet be lietuvių kalbos).
- 1993 metais pasirašyta bendradarbiavimo sutartis su Vilniaus Universitetu ir įkurta darbo grupė, kuri bandė sukurti neprograminį lietuvių kalbos sintetizatorių. Tačiau to įgyvendinti nepavyko dėl tuometinių kompiuterių ribotų resursų – į juos nebuvo įmanoma pilnai įdiegti lietuvių kalbos.
- 1995 metais Vilniaus universiteto daktaras Pijus Kasparaitis pradėjo savarankiškai kurti lietuvių kalbos sintezę. Jis sukūrė pirmąjį programinį lietuvišką sintetizatorių „Aistis“.
- 1997 metais LASS pradėjo drauge su EENAT (Easter Europe Network on Access Technology/ nauja kompiuterinių technologijų plėtotė Rytų Europos šalyse) vykdyti bendrą projektą. Iš JAV pusės jį koordinavo Larry Cambell. L. Cambell užmezgė ryšį su Čekijos kompanija „Rosasoft“ ir Rostislav Sacek. Bendromis jėgomis buvo sukurtas kitas programinis lietuviškas sintetizatorių. Kol kas abu sintetizatoriai „kalbėjo“ sunkiai suprantama kalba.
- 2000 metais bendradarbiaujant su EEANT ir Rostislav Sacek, tobulinant ankstesnę versiją, sukurtas antrasis lietuvių kalbos sintetizatorių „Gintaras“, kurį aklieji naudojo, nes jo kalba jau buvo labiau suprantama.

- 2003 metais sintezatoriai buvo tobulinami ir, pasirašius sutartį su „Rosasoft“, buvo sukurta naujesnė „Gintaro“ versija. Lygiagrečiai P. Kasparaitis su R. Sacek atnaujino „Aistį“. Abi atnaujintos versijos yra naudojamos Lietuvos aklųjų ir silpnaregių, nors kalbos kokybė vis dar nėra gera. Jie balsu skaito tekstinę ekrano informaciją "Windows" aplinkoje.
- 2006 metais LASS pasirašė sutartį su R. Sacek. Rengiamos naujausios abiejų sintezatorių versijas. Kalbos sintezatoriais šiuo metu aprūpinta apie 120 regėjimo neįgaliųjų, MP3 grotuvais – 2500.

Aklųjų iniciatyva neįgaliųjų poreikiams pritaikytos aštuonios valstybės interneto svetainių: Lietuvos Respublikos Seimo, Valstybinės ligonių kasos, Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ir kt. 2003 m., Vyriausybės nutarimu, visoms valstybinėms institucijoms pavesta savo interneto svetaines pritaikyti neįgaliųjų poreikiams [13]. Viešai skelbiama elektroninė informacija žmonėms, turintiems regėjimo negalią, turėtų būti prieinama lygiai taip pat, kaip ir visiems kitiems valstybės piliečiams.

Kasmet Švietimo ir mokslo ministerijos įsteigtame Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre (toliau – vadinama LASUC), Neįgaliųjų verslo informacijos centre vyksta kursai bei konsultacijos akliesiems. Vis daugiau regėjimo negalią turinčių žmonių naudojami internetu. Išmokti juo naudotis aklieji gali ir savarankiškai, pasitelkę 2004 m. informatikos mokytojo K. Verbliugevičiaus parengtą vadovėlį "HTML vadovas". Vadovėlis įgarsintas į magnetofono juostą, norintys jį gali gauti ir elektroniniu pavidalu.

2005 metais LASS kartu su Vilniaus savivaldybe, Vilniuje pradėjo įgyvendinti Lietuvoje projektą pritaikant akliesiems viešąjį Vilniaus miesto transportą: iki 2007 metų pabaigos visuose maršrutiniuose troleibusuose ir autobusuose bus įdiegtos sistemos, informuojančios neregį apie transporto priemonės numerį bei maršrutą.

LASS iš valstybės biudžeto skiriamų lėšų aprūpina akluosius ir silpnaregius elektroninėmis priemonėmis regėjimo negaliai kompensuoti.

5 lentelė. Aklųjų ir silpnaregių aprūpinimas elektroninėmis priemonėmis [36]

Elektroninės techninės pagalbos priemonės	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 (3 ketv.)	Viso:
Magnetofonai garsinėms knygoms skaityti (kasetiniai) (vnt.)	750	112	275	0	0	0	0	
Magnetofonai garsinėms knygoms skaityti (MP3) (vnt.)	0	0	2	440	690	1500	890	
Nešiojami grotuvai garsinėms knygoms skaityti (MP3) (vnt.)	0	0	0	0	162	0	0	
Diktofonai (vnt.)	86	30	83	0	0	0	0	

Skaitmeniniai diktofonai (vnt.)	0	0	0	97	40	63	120	320
Radio imtuvai (vnt.)	501	0	260	0	100	0	0	
Rankiniai laikrodžiai (iškilūs / kalbantys) (vnt.)	1175	150	601	0	500	850	0	
Kalbantys žadintuvai (vnt.)	350	0	1050	1000	768	1000	0	
Telefono aparatai su taktiliniais / padidintais skaitmenimis (vnt.)	21	0	0	0	0	0	0	
Kalbantys skaičiuotuvai (vnt.)	0	0	0	114	0	0	0	
Elektroninės užrašų knygelės (vnt.)	0	40	0	0	0	0	0	40
Televiziniai didinimo prietaisai (vnt.)	0	0	0	4	3	1	0	8
Mobilūs telefonai (vnt.)	0	0	0	0	0	0	2	
Kompiuteriai organizacijai, įmonėms (vnt.)	10	0	12	0	0	60	25	107
Brailio spausdintuvai (vnt.)	0	0	0	0	2	1	0	3
Programinė įranga akliems ir silpnaregiams (JAWS, Magic, kt.) (vnt.)	0	5	0	5	4	10	0	

Balso technologijos. Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2006 – 2008 m. strateginiame veiklos plane teigiama, kad modernių informacijos bei komunikacijų technologijų plėtra sudaro didesnes galimybes neįgaliesiems siekti išsilavinimo, tobulinti profesinę kvalifikaciją bei integruotis į atvirą darbo rinką. Kauno technologijos universitetas jau keletas metų tyrinėja ir siūlo pradėti neįgaliųjų poreikiams naudoti balso technologijas, diktavimo sistemas ir esant galimybei valdyti balsu įvairias kompiuterines programas, neįgaliesiems būtų sudarytos geros sąlygos mokytis, studijuoti, tobulėti ir dirbti [23].

Lietuvoje nėra praktinių projektų, kurie būtų įgyvendinti panaudojant balso technologijas valdant elektroninius įtaisus.

3.4.2. Šalies bibliotekų elektronizavimo lygis

Elektroninės knygos gali būti sudarinėjamos įvairias būdais. Vienas iš būdų – jos sudaromos su Microsoft Read in Microsoft Reader”, kurios pagalba galima išsaugoti “Word” dokumentus kaip elektronines knygas. Planuojant sudėtingesnes knygas yra speciali kompanijos “Over Drive” programa “Reader Works”. Vienas iš rimčiausių sprendimų elektroninės knygos kurti yra “Reader Works Publisher”, kurią naudojant galima kurti knygos viršelius, leidžia įterpti knygos kodą ir prekybai reikalingus duomenis. Elektroninių knygų formatai yra apsaugoti tam tikromis priemonėmis, tačiau šios neužtikrina visiškos apsaugos nuo kopijavimo. Pagrindinės elektroninių knygų skaitymo programos yra „Adobe Acrobat eBook Reader“ veikianti

„Windows“ ir „macOS“ terpėse ir „Microsoft Reader“, kurios yra nemokamos. „Adobe Acrobat eBook Reader“ sukurta taip, kad artimas PDF failų formatui, o „Microsoft Reader“ knygos sukurtos XML formatu [24].

Vilniaus universitetinėje bibliotekoje nuo 1993 metų veikia pirmasis elektroninis katalogas Baltijos šalyse, kuriame yra per 100 tūkstančių bibliografinių įrašų, kurie prieinami internetu. Nuo 1996 metų šis katalogas papildomas naujais aprašais iš kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų bibliotekų. Šį katalogą galima pasieti adresu (www.mb.vu.lt).

Lietuvos Nacionalinė M.Mažvydo biblioteka suteikia galimybę naudotis kompaktiniais diskais, kuriuose saugomos elektroninės knygos, taip pat lokaliomis ir nutolusiomis duomenų bazėmis, tradiciniais ir kompiuteriniais katalogais, internetu. Tačiau elektroninių knygų pasirinkimas labai mažas. 2007 metais bus baigtas virtualios bibliotekų informacinės sistemos kūrimo projektas, kuriam įgyvendinti skirta apie 10 mln. litų paramos iš struktūrinių fondų. Virtuali bibliotekų informacinė sistema kuriama remiantis jau veikiančios Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) pagrindu. Internetu bus prieinama ne tik bibliotekose esančios knygos, spauda ir dokumentai, tačiau ir muziejuose saugomos vertybės. Bus galima naudotis daugiau kaip trimis milijonais Lietuvos dokumentų [15].

Lietuvos technikos biblioteka 1998 metais pradėjo kurti nemokamų verslo šaltinių interneto biblioteką, kuria gal naudotis visi bibliotekos internetinio puslapio lankytojai, tačiau reikia konstatuoti, kad Lietuvoje esamų bibliotekų elektronizavimo lygis šiuo metu yra gana žemas, o siūlomų elektroninių knygų skaičius sudaro labai mažą dalį lyginant su popierinių knygų kiekiu.

Lietuvos aklųjų biblioteka (toliau – vadinama LAB) yra valstybinės reikšmės biblioteka, nuo 1992 metų pavaldi Kultūros ministerijai. Pagrindinis LAB tikslas – tenkinti žmonių su regos negalia literatūros ir informacijos poreikius. Biblioteka kaupia universalų specialios paskirties literatūros akliesiems fondą, susidedantį iš garsinių, Brailio ir reginčiųjų raštu knygų ir periodinių leidinių, skaitmeninių dokumentų, tiflologinės literatūros lietuvių ir užsienio kalba. Biblioteka siūlo savo paslaugas (pavyzdžiui, išduoda garsines knygas) žmonėms su kitokia fizine negalia, visiems, kam sunku skaityti knygas reginčiųjų raštu.

LAB kartu yra ir leidybinė institucija, leidžianti garsines ir Brailio raštu knygas, periodinius leidinius, tiflologinę literatūrą garso, skaitmeniniu formatu, Brailio ir reginčiųjų raštu. Biblioteka leidžia sutrikusios regos žmonėms grožinę, mokslinę ir vaikų literatūrą Brailio raštu, yra vienintelė garsinių knygų leidėja šalyje, leidžia padidinto šrifto leidinius silpnaregiams.

Penkiuose filialuose (Kaune, Klaipėdoje, Šiauliuose, Panevėžyje ir Ukmergėje) ir 46 kilnojamosiose bibliotekėlėse bei neregijų aptarnavimo taškuose viešosiose bibliotekose LAB aptarnauja visos šalies neregius žmones jiems skirtais leidiniais.

2001-2005 m. bibliotekos leidybinėje veikloje išskirtinas skaitmeninės garsinės knygos leidybos organizavimas ir senųjų fondų skaitmeninimas. Pirmosios garsinės knygos įrašytos 1999 m. MP3 formatu garsiniai leidiniai pilnu tiražu leidžiami nuo 2003 m., nuo 2006 m. pradžios nutraukta garsinių knygų kasetėse leidyba.

Šalia einamosios garsinių knygų leidybos LAB parengtų skaitmeninimo programų dėka buvo suskaitmenintas svarbiausias, pagrindinis grožinės lietuvių, užsienio šalių literatūros, mokslinės literatūros fondas. 2005 m. pabaigoje skaitmeninių garsinių įrašų LAB jau turėjo 32 044 vienetų, 1793 pavadinimus.

Garsinių leidinių (iš viso) 2006 m. sausio 1 d. LAB turėjo 222 697 egzempliorių, 13 144 pavadinimų. Bibliotekos sukauptais fondais 2006 m. pradžioje naudojosi 4317 skaitytojų, iš jų 2965 – su regos negalia [24].

Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga, gaudama lėšas iš valstybės biudžeto (2006 m. – 1345 tūkst. litų) [18] ir aprūpina kompensacine technika akluosius ir silpnaregius.

Nuo 2003 metų 2500 akluosius ir silpnaregius aprūpino skaitmeninių knygų skaitymo priemonėmis – MP3 grotuvai, iš jų 1888 neįgalieji skaito skaitmenines garsines knygas.

3.4.3. Gestų kalbos ženklų vartojimo įgyvendinimas

Šalies savivaldybių globos ir rūpybos skyriuose, socialinių paslaugų įstaigose, greitosios medicinos pagalbos tarnybose, policijoje beveik nėra darbuotojų, mokančių lietuvių gestų kalbą. Esant kritinei situacijai, kurtiesiems be kitų asmenų tarpininkavimo nepavyksta gauti reikiamos pagalbos. Būtina šalies mastu, panaudojant informacines technologijas ir elektronines paslaugas, sudaryti sąlygas Lietuvos piliečiams mokytis lietuvių gestų kalbos [9].

Šiuo metu į lietuvių gestų kalbą verčiamos pavienės televizijos laidos.

1996 -2003 metais parengtas 5 tomų „Lietuvių gestų kalbos žodynas“ (apie 3000 gestų). 2004 metais pradėtas rengti elektroninis lietuvių gestų kalbos žodynas (iki 2008 metų planuojama aprašyti 8000 gestų ženklų ir pateikti žodyną elektroniniame variante), kuris bus prieinamas visiems vartotojams internetu. Žodyno rengimo tikslas – surinkti kuo daugiau gestų iš gyvosios kalbos (medžiaga filmuojama), nustatyti jų reikšmes, gramatines ypatybes ir paplitimą, ir susisteminti gestus pagal jų struktūrą. Lietuvoje kurčiuosius vienija nevyriausybės organizacijos, aktyviausios – Lietuvos kurčiųjų draugija, Lietuvos neprigirdinčiųjų asociacija, Lietuvos kurčius ir neprigirdinčius vaikus auginančių tėvų bendrija „Pagava“ ir Lietuvos kochlearinių implantų naudotojų asociacija.

Lietuvos kurčiųjų draugija iš valstybės biudžeto skiriamų lėšų aprūpina kurčiuosius elektroninėmis priemonėmis klausos negaliai kompensuoti.

6 lentelė. Kurčiųjų aprūpinimas elektroninėms priemonėmis [36]

Elektroninės priemonės	Metai							2006 planas	Viso
	2000	2001	2002	2003	2004	2005			
Mobilūs telefonai (vnt.)	65	93	373	151	542	790	260	2274	
Vibruojantys laikrodžiai (vnt.)	50	50	195	-	140	231	550	1216	
Vaiko verksmo siūstuvų su blykste (vnt.)	60	-	-	-	-	30	10	100	
Kompiuteriai (fiziniam asmeniui) (vnt.)						19	100		
Kompiuteriai organizacijai, įmonėms (vnt.)	-	10	-	23	17	21	5	76	
FM sistemos neprigirdintiems mokyklose							20		
FM sistemos individualiam naudojimui							50		

3.4.4. Plačiajuostis tinklas

Plačiajuostis ryšys užtikrina naujas veiklos galimybes kurti ir tobulinti e. paslaugas ir skatina socialinį ekonominį augimą įvairiuose Lietuvos ūkio sektoriuose. Plačiajuosčio ryšio privalumas – galimybė teikti naujas e. paslaugas, didinti viešojo administravimo institucijų ir įstaigų, verslo sektoriaus darbo produktyvumą. Plačiajuosčiu ryšiu teikiamos elektroninių ryšių paslaugos skatina įgūdžių, susijusių su informacinėmis technologijomis, lavinimą, sudaro galimybes Lietuvos gyventojams nuolat mokytis ir tobulėti [12].

Iš struktūrinių fondų pagal 2004 – 2006 metų BPD įgyvendinamas projektas "Kaimiškųjų vietovių informacinių technologijų plačiajuostis tinklas RAIN", kurio tikslas yra suteikti plačiajuosčio duomenų perdavimo prieinamumą visoms kaimiškųjų seniūnijų viešojo sektoriaus administravimo institucijoms, ligoninėms, laboratorijoms, mokykloms, muziejams, bibliotekoms, viešosios prieigos prie interneto taškams, o taip pat gyventojams bei verslo įmonėms:

1. ne mažiau kaip 80 proc. visų Lietuvos kaimiškųjų vietovių švietimo institucijų;
2. ne mažiau kaip 75 proc. visų Lietuvos kaimiškųjų vietovių seniūnijų viešojo administravimo įstaigų, sudarant saugų duomenų perdavimo tinklą;

3. ne mažiau kaip 75 proc. visų Lietuvos kaimiškųjų vietovių sveikatos apsaugos institucijų;

4. ne mažiau kaip 75 proc. visų vietos savivaldos institucijų įsteigtų viešosios prieigos prie interneto taškų.

Iki 2008 metų bus įgyvendintos priemonės - sujungti plačiajuosčio ryšio linijomis kaimiškųjų seniūnijų centrai, kuriuose nėra plačiajuosčio ryšio prieigos, įrengti plačiajuosčio ryšio linijų prieinamumo terminalinius mazgai kaimiškųjų seniūnijų centruose, užtikrinta plačiajuosčio ryšio prieinamumo prie Interneto visoms kaimiškųjų seniūnijų institucijoms, o taip pat gyventojams bei verslo įmonėms. Neįgalieji, socialines paslaugas teikiančios įstaigos, neįgaliųjų organizacijos galės taip pat pasinaudoti plačiajuosčio ryšio prieinamumu.

Lietuvos plačiajuosčio ryšio infrastruktūros 2005–2010 metų plėtros strategija numato galimybės elektroninių ryšių infrastruktūros ir e. paslaugų plėtrai. Šiuo metu pasaulyje prieinamumas prie plačiajuosčio ryšio infrastruktūros dažniausiai nurodoma kaip 256 kbps sparta, tačiau prognozuojama, kad kintant technologijoms ir jas plėtojant bus pasiektas toks lygis, kai ši plačiajuosčio ryšio sparta bus per maža.

Šalyje plačiajuosčių tinklą sudaro apie 3000 kilometrų nuosavų bei dar tiek pat nuomojamų šviesolaidinių kabelinių linijų, kurios apjungia visas šalies kaimiškąsias seniūnijas ir apie 350 mokyklų su savivaldybėmis bei sudaro galimybes teikti plačiajuosčio ryšio paslaugas organizacijoms ar gyventojams. Tinklo ruožuose, kuriuose RAIN šviesolaidinės kabelinės linijos neklojamos, sujungimams užtikrinti iš kitų infrastruktūrų savininkų nuomojamos šviesolaidinės skaidulos. Pradiniame RAIN statybos etape bus suformuotas 51 atskiras tinklas, geografiškai išsidėstęs savivaldybių teritorijų ribose.

Pasaulyje 2003 metais buvo 102 milijonai plačiajuosčio ryšio abonentų ir vyravo šio prieinamumo prie plačiajuosčio ryšio infrastruktūros technologijos:

1. Skaitmeninė vartotojo linija (toliau vadinama – DSL) – 57,5 procento,
2. Kabelinė prieiga prie plačiajuosčio ryšio – 37 procentai.
3. Kitomis technologijomis teikiama - 5,5 procento.

Pažangių valstybių patirtis informacinės visuomenės plėtros srityje – aukšti naudojimosi internetu rodikliai, susiję su jo naudojimu namų ūkiuose, tuo tarpu Lietuvoje interneto naudojimo namų ūkiuose rodikliai išlieka žemi (2005 metų I ketvirtį interneto skverbtis namų ūkiuose Lietuvoje sudarė 14,4 procento, o Europos Sąjungos vidurkis 2004 metų pradžioje – 43 procentai; 2005 metų I ketvirtį kompiuterį Lietuvoje turėjo 29 procentai namų ūkių, o Europos Sąjungos vidurkis 2004 metų pradžioje – 47 procentai namų ūkių).

Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau vadinama – Statistikos departamentas) duomenimis, internetu namuose 2005 metų I ketvirtį naudojosi 14,4

procento namų ūkių. Žemą naudojimosi internetu lygį daugiausia (56 procentais) lemia poreikio nebuvimas, taip pat palyginti su gaunamomis pajamomis didelės interneto paslaugų kainos ir su šiomis paslaugomis susijusios išlaidos – pernelyg brangi įranga ir brangus ryšys (dideli tarifai, abonentinis mokestis).

Atsižvelgiant į gana žemus informacinių technologijų naudojimo namuose rodiklius, Lietuvai ypač aktuali tampa viešojo interneto prieigos tinklo plėtra. Siekiant sudaryti palankesnes sąlygas gyventojams nemokamai naudotis internetu, pateikta paraiška dėl viešųjų interneto prieigos taškų steigimo iš Europos Sąjungos struktūrinių fondų. Įgyvendinus šį projektą, numatoma papildomai įsteigti 400 viešųjų interneto prieigos centrų. Iki šių svarbių investicijų įgyvendinimo viešosios bibliotekos buvo pagrindinė viešosios prieigos prie interneto vieta, bibliotekose buvo daugiau kaip 200 viešųjų interneto prieigos centrų. Šiuo metu Lietuvoje iš viso yra apie 700 centrų, kuriuose Lietuvos gyventojai gali nemokamai naudotis internetu.

Švietimo ministerijos duomenimis, 2004 metų pabaigoje vienu kompiuteriu bendrojo lavinimo mokyklose naudojosi 15 mokinių, o 9–12 klasėse – 6 mokiniai. Europos Sąjungoje vienas kompiuteris atitinkamai tenka 11 mokinių, o 9–12 klasėse – 8 mokiniams. Internetu (greitesniu kaip 64 kbps) galėjo naudotis 52 procentai mokyklų.

Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės (toliau vadinama – Informacinės visuomenės plėtros komitetas) užsakyto tyrimo duomenimis, 2005 metų II ketvirtį pagrindinių viešųjų paslaugų perkėlimo į elektroninę terpę lygis Lietuvoje siekė 64 procentus (2004 metais – 40 procentų).

3.4.5. Projektas „Langas į ateitį“

Nuo 2002 metų viešuosius interneto prieigos centrus kuria privataus verslo iniciatyva „Langas į ateitį“ [29], tai privačių bendrovių („Alna“ ir „Sonex“), 2 didžiausių telekomunikacijų operatorių („Telekomo“ ir „Omnitel“) ir 2 bankų (Hansabanko ir Vilniaus banko) pradėtas projektas, prie kurio 2003 metais prisidėjo ir Vidaus reikalų ministerija. Verslo iniciatyvos „Langas į ateitį“ pastangomis Lietuvoje per 3 metus buvo įsteigti 175 viešieji interneto prieigos centrai. Užbaigus pagal PHARE-2003 socialinės ekonominės sanglaudos programą finansuojamo projekto „Viešųjų interneto prieigos taškų steigimas kaimo vietovėse“ įgyvendinimo pirmąjį etapą, nuo 2005 m. birželio 1 d. visoje Lietuvoje pradėjo veikti dar 300 naujų viešųjų interneto prieigos centrų. Nuo 2006 m. centrų steigimo darbus pratęsė Vidaus reikalų ministerijos įgyvendinamas ES remiamas „Phare“ socialinės-ekonominės sanglaudos programos finansuojamas projektas „Viešųjų interneto prieigos taškų steigimas kaimiškose vietovėse“.

2003 metais įvykdytas dar vienas "Langas į ateitį" projektas, kurio tikslas - Lietuvos gyventojus išmokyti naudotis kompiuteriais ir internetu. Kartu su LR Švietimo ir mokslo ministerija parengta speciali mokymų programa, pagal kurią šalies gyventojams nemokamai suteiktos būtinausios žinios apie internetą.

Nemokami interneto kursai surengti visoje Lietuvoje. Juose interneto pradmenų žinių įgijo 20 000 Lietuvos gyventojų. Šiuo metu „Langas į ateitį“ įgyvendina didžiausią šalyje mokymo projektą „Lietuvos e. piliečio kompiuterinio raštingumo pradmenys“. Aljansas per 2006-2008 metus apmokys 50 000 šalies gyventojų interneto pradmenų. ES struktūrinių fondų finansuojamą projektą numatoma įgyvendinti visoje Lietuvos teritorijoje, siekiant apmokyti kuo daugiau kaimiškųjų vietovių gyventojų.

Be šių šalies gyventojams skirtų programų, "Langas į ateitį" inicijuoja procesą, kuris skatina elektroninių paslaugų kūrimą, jų naudojimą, taikymus kasdieniams žmonių poreikiams.

Analizuojant, o kaip neįgalieji pasinaudojo šia galimybe mažinant socialinę atskirtį buvo rasti tik keli atvejai, kaip neįgalieji dalyvavo projekte. Vilniuje nuo 2003 metų veikia du vieši interneto centrai įsteigti bendradarbiaujant su neįgaliųjų organizacijomis - Gėlių gatvėje pagal šį projektą bendradarbiaujant su Lietuvos žmonių su negalia sąjunga buvo įsteigtas viešas interneto centras ir Justiniškėse – sporto klube „Draugystė“. Šiuo metu neįgalieji yra skatinami dalyvauti e. piliečių kompiuterinio raštingumo pradmenų mokymosi projekte, tačiau dalyvavimą riboja nepritaikyta fizinė aplinka. Projekto vykdytojai pateikė informaciją, kad 2006 metų lapkričio 1 d. "Lietuvos e. piliečio kompiuterinio raštingumo pradmenys" kursas yra baigęs 3412 piliečių.

3.4.6. Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos bendradarbiavimas su TEO LB kompanija (AB „Lietuvos telekomu“)

Socialinės apsaugos ir darbo ministerija 2003 metais pradėjo bendradarbiauti su Lietuvos telekomu, didžiausiu stacionarių telefono tinklų operatoriumi Lietuvoje.

2004 metais AB "Lietuvos telekomas" neįgaliems vartotojams ir neįgaliųjų organizacijoms perpus sumažino plano "Atviras takas" abonentinį mokestį ir dvigubai padidino valandų skaičių - neįgalūs žmonės už 10 Lt internete gali naršyti 60 valandų per mėnesį. Ši paslauga veikė iki 2005 metų rugsėjo mėnesio, o tokia lengvata pasinaudojo apie 2000 neįgaliųjų.

2004 metais AB „Lietuvos telekomas“ įgyvendino projektą, perduodamas 25 neįgaliųjų dienos veiklos centrams 47 padėvėtus kompiuterius. Įvaizdžio pagerinimo tikslais AB „Lietuvos telekomas“ 2006 metais pakeitė pavadinimą į AB „TEO LB“.

2006 metų pavasarį „TEO LB“ pasiūlė kurčiųjų bendruomenei vaizdo telefonus, kaip vieną iš galimybių didinti kurčiųjų bendravimo galimybes, bet projektas nepavyko, dėl didelės

siūlomų telefonų (telefonas brangesnis už kompiuterį) ir skambučių kainos (naudojamos interneto linijos, o skambučio kaina fiksuojama kaip stacionaraus telefono), dėl pačių vaizdo telefonų nepritaikymo naudotis kurtiesiems (kai skamba telefonas skamba – nėra blykstės, todėl kurtysis negali girdėti, o ir ekranas yra per mažas, kad būtų galima laisvai bendrauti gestų ženklais).

3.4.7. Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio lengvata

Lietuvos Respublikos Seimas 2004 metais priėmė Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 21 straipsnio papildymo įstatymą [4], kurio reglamentavo, kad iš pajamų gali būti atimamoms šios per mokestinį laikotarpį patirtos nuolatinio Lietuvos gyventojo išlaidos už vieną per trejus metus įsigytą asmeninio kompiuterio vienetą su programine įranga ir (arba) interneto prieigos įrengimą kartu su šiai prieigai reikalingos įrangos įsigijimo išlaidomis, neviršijančios 4000 Lt. Jeigu kompiuterio vienetas su programine įranga įsigijamas pagal sutartį, kurioje nustatyta, kad nuosavybės teisė į daiktą pereina pirkėjui apmokėjus visą sutartyje nustatytą kainą, tai iš pajamų gali būti atimama faktiškai apmokėta kainos dalis (išskyrus palūkanas), tačiau visa atimama suma negali viršyti 4000 Lt (įskaitant interneto prieigos įrengimo ir šiai prieigai reikalingos įrangos įsigijimo išlaidas) per sutarties galiojimo laikotarpį.

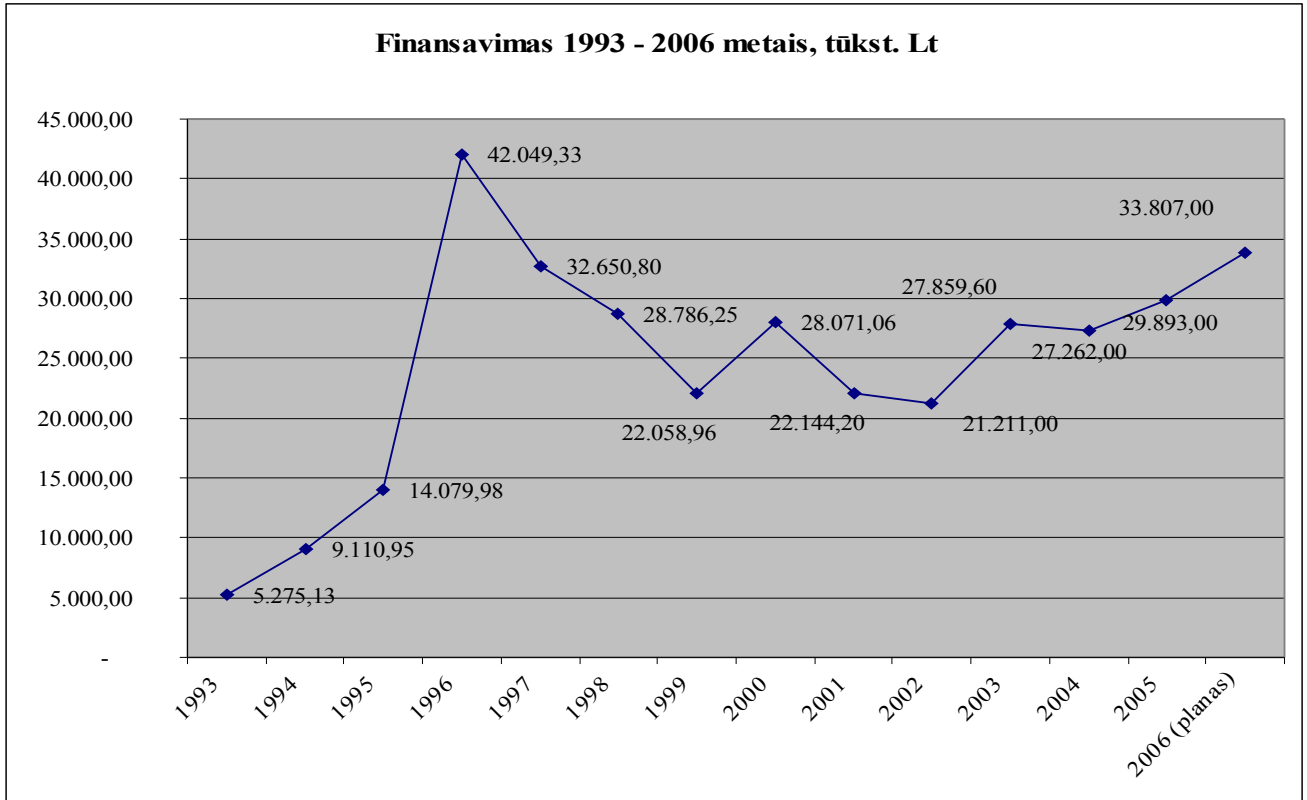
LR Seimas pratęsė dar trims metams Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 21 straipsnio papildymo įstatymo Nr. IX-2272 [4] galiojimą: nuolatiniais Lietuvos Respublikos gyventojams, savo reikmėms įsigyjantiems asmeninį kompiuterį ar interneto prieigą, bus suteikiama gyventojų pajamų mokesčio lengvata už vieną 2004–2009 metais įsigytą asmeninio kompiuterio vienetą su programine įranga ir (arba) interneto prieigos įrengimą kartu su šiai prieigai reikalingos įrangos įsigijimo išlaidomis, neviršijančios 4000 Lt.

Galiojanti analogiška Lietuvos Respublikos gyventojų pajamų mokesčio įstatymo nuostata turėjo teigiamos įtakos informacinės visuomenės proveržiui Lietuvoje: 2005 m. I ketvirtį asmeninį kompiuterį turėjo 29 proc. namų ūkių (2003 m. I ketvirtį – 19,3 proc.), internetu naudojosi 14,4 proc. namų ūkių (2003 m. I ketvirtį – 6,2 proc.).

Pajamų mokesčio lengvata leidžia gyventojams susigrąžinti iki 33 proc. lėšų, išleistų kompiuteriui su programine įranga įsigyti arba interneto prieigai įsirengti. Finansų ministerijos duomenimis, 2005 metais gyventojams buvo gražinta apie 24 mln. litų pajamų mokesčio už kompiuterinę techniką ir interneto prieigos įvedimą.

3.4.8. Neįgaliųjų organizacijų veikla ir valstybės parama jų įgyvendinamiems projektams

Nuo 1993 metų iš Valstybinei neįgaliųjų socialinei integracijos programai įgyvendinti skirtų lėšų konkurso tvarka finansuojamos neįgaliųjų organizacijų ir kitų valstybinių institucijų programos, skirtos neįgaliųjų socialinei atskirčiai mažinti ir socialinei integracijai didinti (žiūr. 4 pav.)

4 pav. Neįgaliųjų organizacijų neįgaliųjų socialinės integracijos programų finansavimas [35]

Taip kiekvienais metais iš valstybės biudžeto finansinė parama skiriama 30-40 neįgaliųjų organizacijų, kurios plėtoja savo veiklą visoje šalyje ir turi savo padalinius, filialus, asocijuotus asmenis bei veikia daugumoje savivaldybių.

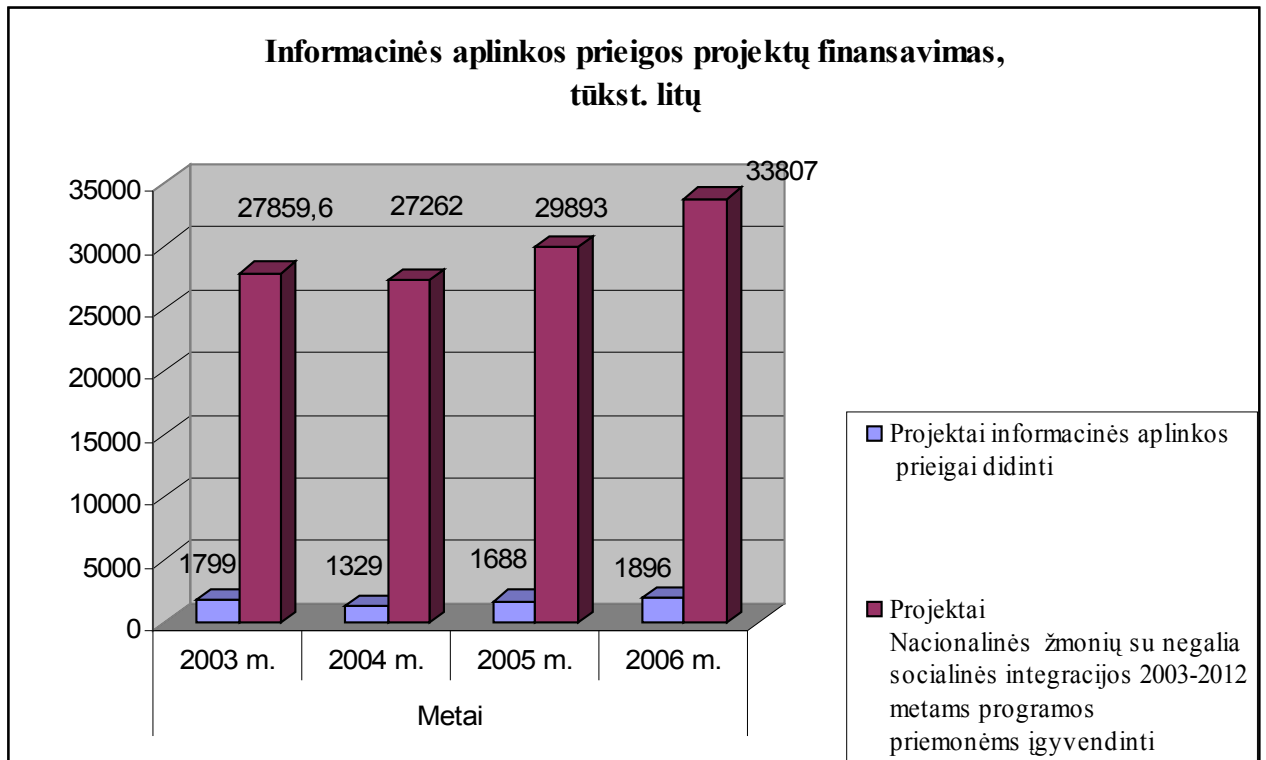
Lietuvoje lyginant su kitomis postkomunistinėmis šalimis neįgaliųjų socialinės integracijos padėtis yra kur kas geresnė. Viena iš priežasčių – valstybė neįgaliųjų socialinei integracijai plėtoti pritraukė neįgaliuosius atstovaujančias organizacijas ir sėkmingai panaudojo pačių neįgaliųjų iniciatyvas spartinti neįgaliųjų socialinės integracijos procesus.

Iš valstybės biudžeto 1993-2006 metais programoms įgyvendinti skirta per 340 mln. litų. Neįgaliųjų organizacijų programoms įgyvendinti per metus skiriama vidutiniškai 25-30 mln. litų. Per neįgaliųjų organizacijų vykdomas programas valstybės biudžeto parama pasiekama per 100 tūkst. neįgaliųjų visoje šalyje.

Tačiau informacinės aplinkos prieinamumo projektai užima tik nežymią dalį remiamų valstybinės neįgaliųjų socialinės integracijos programos (nuo 2003 metų Nacionalinės žmonių su

negalia socialinės integracijos programos 2003 -2012 metams) įgyvendinamų priemonių. Paradoksalu, bet ne lėšų stygius lemia mažą aktyvumą (žiūr. 5 pav.).

Reikia apgailestauti, kad neįgaluosius atstovaujančios organizacijos labiau linkę dėl žinių, specialistų ir kompetencijos stokos rinktis kitus projektų prioritetus - jiems labiau suprantamas socialines, profesinės rehabilitacijos, ugdymo tradicines paslaugas, bet ne elektroninių paslaugų neįgaliesiems plėtrą.

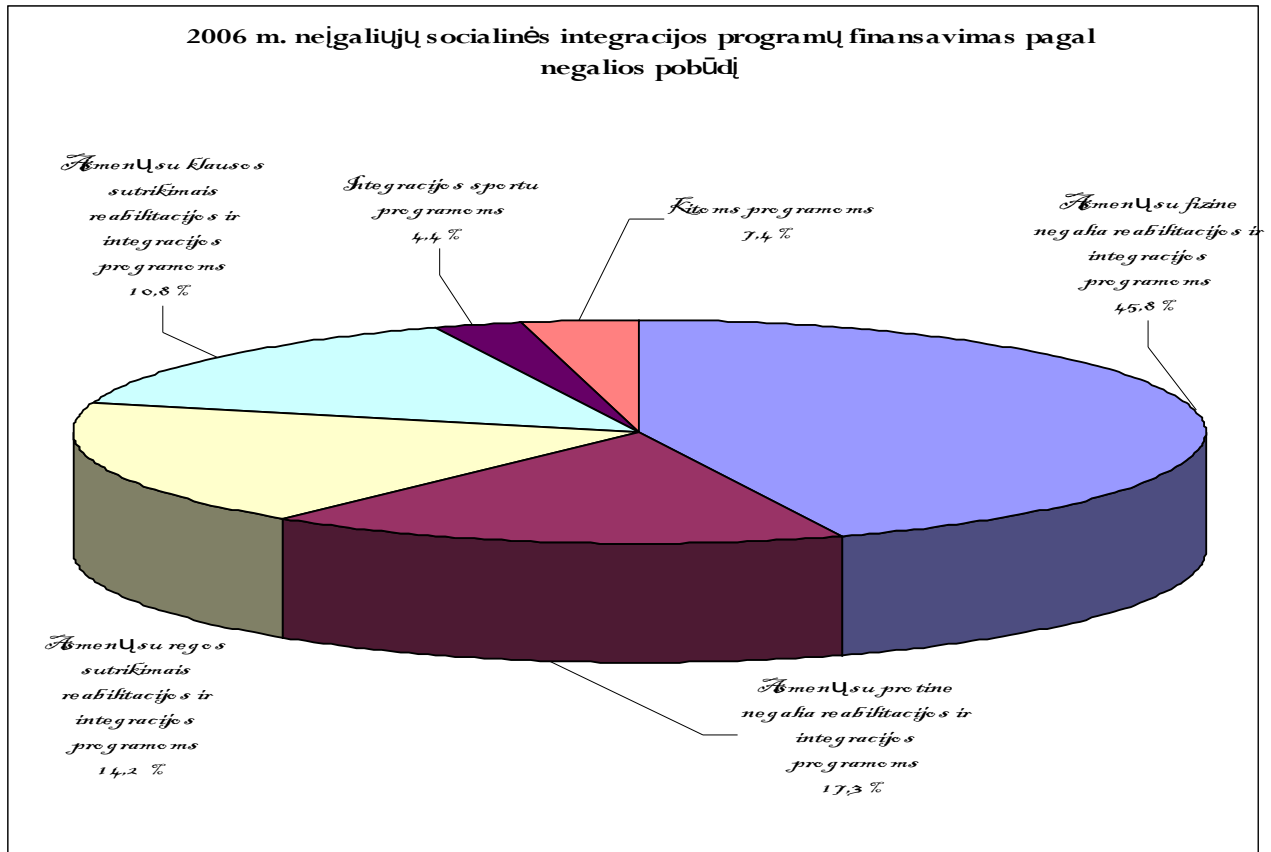
5 pav. Informacinės aplinkos prieinamumo neįgaliesiems projektų finansavimas [35]

Kadangi neįgaliųjų organizacijos iš valstybės biudžeto gauna paramą ir organizacijos veiklai, jos nėra suinteresuotos dalyvauti kituose šalyje vykdomuose projektuose, jeigu nemato naudos kaip vykdytojai. Tai viena iš priežasčių, kodėl neįgalieji neaktyviai dalyvauja „Langas į ateitį“ projekte.

Iš šio konteksto išsiskiria Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga, kuri per paskutinius penkis metus padidino dėmesį informacinių technologijų plėtrai. Tačiau dauguma neįgaliųjų organizacijų mato informacinių technologijų ir elektroninių paslaugų panaudojimą pirmiausiai savo veiklai organizuoti ir nėra pajėgūs vykdyti naujų technologijų panaudojimo informacinei atskirčiai mažinti.

Įgyvendinant Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymo nuostatas, parengta neįgaliųjų aprūpinimo kompensacine įranga strategija [26], pagal kurią nuo 2007 metų Socialinės apsaugos ir darbo ministerija perduoda aprūpinimo techninės pagalbos priemonėmis funkcijas Techninės

pagalbos neįgaliesiems centrai prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kuri aprūpins nesudėtingomis elektroninėmis priemonėmis akluosius ir silpnaregius, kurčiuosius ir neįgirdinčiuosius.

6 pav. Valstybės parama neįgaliųjų socialinės integracijos programoms pagal negalios pobūdį [35]

Elektroninės priemonės iki 2007 metų akluosius ir silpnaregius aprūpino Lietuvos aklių ir silpnaregių sąjunga, kurčiuosius – Lietuvos kurčiųjų draugija. Neįgaliųjų reikalų departamentas prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos toliau įgyvendins aprūpinimo sudėtingomis elektroninėmis priemonėmis ir kitomis moderniomis technologijomis projektus, plėtos tobulinamos lietuvių kalbos sintezės projektą, informacinių technologijų ir elektroninių paslaugų panaudojimo neįgaliųjų savarankiškumui didinti projektus.

3.4.9. Nuotolinis mokymas

Sparti informacinių technologijų taikymo galimybių plėtra neaplenkė ir mokymo proceso. Pastaraisiais metais ypač sparčiai populiarėja kompiuterinių technologijų panaudojimas nuotolinių studijų procese. Jau nuo 1999 metų Vilniaus Gedimino Technikos universitete suteikiama

galimybė studijuoti nuotoliniu būdu pasitelkiant kompiuterines technologijas, todėl studentams suteikiama daug privalumų lyginant su įprastinėmis studijų formomis: gali būti skiriama daugiau dėmesio studijų medžiagos paruošimui, naudojamos naujos informacijos pateikimo priemonės, artimiau susipažįstama su kompiuterinių technologijų galimybėmis, mokymas ir mokymasis gali vykti studentui priimtiniu laiku ir priimtinoje vietoje, galima naudotis įvairiomis pagalbėmis priemonėmis. Teikiamos lengvatos neįgaliesiems. Kiekvienais metais trims neįgaliesiems, studijuojantiems nuotolinės magistrantūros studijų programos nekilnojamojo turto valdymo, internetinių technologijų ir nekilnojamojo turto verslo specializacijos srityje, Vilniaus Gedimino Technikos universitetas apmoka už studijas.

Taip pat 2006 metais atsirado neįgaliųjų nuotolinio vidurinio mokslo mokymo projektas, kurį įgyvendina Lietuvos žmonių su negalia sąjunga kartu su B.Petkevičaitės mokymo centru. Siekiant padėti 9 neįgaliesiems, neturintiems vidurinio išsilavinimo, sudarytos sąlygos mokytis namuose. Tuo tikslu Lietuvos žmonių su negalia sąjunga nupirko nuotolinio mokymo mokiniams kompiuterius ir padėjo įrengti internetą namuose.

Informacinės visuomenės plėtros komitetas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės parengė nuotolinio mokymo projektus „Kompiuterinis raštingumas skirta visiems (angl. design for all)“ ir „Kompiuterinis pradžiamokslis“ [39] ir pakvietė neįgaliuosius mokytis nuotoliniu būdu.

3.4.10. Universalios neįgaliųjų socialinės integracijos informacinės sistemos kūrimas

Įgyvendinant neįgaliųjų socialinės integracijos programos 2003-2012 metams priemones 2005 metais pradėta kurti universalios neįgaliųjų reabilitacijos ir integracijos informacinė sistema UNRIIS, kuri nuo 2007 metų turėtų sudaryti sąlygas visiems vartotojams gauti naujausią neįgaliųjų reabilitacijai ir integracijai į visuomenę aktualią ir pastoviai atnaujinamą specializuotą informaciją internetu apie neįgaliųjų reabilitaciją, paslaugas, tarnybas, įmones, priemones sveikatos, socialinės apsaugos, švietimo ir mokslo, užimtumo, aplinkos prieinamumo, kultūros ir sporto srityse. Kuriam visiems internetu prieinama, „Design for all“ kūrimo principais pagrįsta sistema, kurioje būtų saugoma neįgaliųjų socialinei integracijai aktuali ir pastoviai atnaujinama informacija [27]:

Projektą vykdo Valstybinis informacinių technologijų institutas, kuris, pasinaudodamas kitų šalių patirtimi projektuoja informacinę sistemą. Kuriant projektą buvo pasinaudota 8 įvairiose šalyse veikiančių universalių informacinių sistemų neįgaliesiems patirtimi :

Fondazione Don Carlo Gnocchi Onlus (SIVA), Italija - SIVA (Assistive Research Technology and Information Service) yra didžiausios Italijoje nevyriausybės ir nepelno

siekiančios organizacijos Fondazione Don Carlo Gnocchi Onlus, dirbančios neįgaliųjų tematikos srityje, padalinys. SIVA administruoja Nacionalinę pagalbinių technologijų informacinę sistemą, kurios informacija yra viešai prieinama. Šios informacinės sistemos palaikymą finansuoja Italijos Socialinės apsaugos ministerija, o teikiamos paslaugos galutiniam vartotojui yra nemokamos.

Institut der Deutschen Wirtschaft Koln (REHADAT), Vokietija - Institut der Deutschen Wirtschaft Koln – privatus mokslinių tyrimų institutas Vokietijoje, dirbantis ekonomikos ir socialinių problemų srityje. Šis institutas, gavęs Vokietijos Sveikatos apsaugos ministerijos finansavimą, sukūrė profesinės reabilitacijos informacinę sistemą REHADAT ir toliau ją administruoja bei tobulina. REHADAT administracija bendradarbiauja su 4 Vokietijos centrais, kurie pastoviai teikia naujausią informaciją į REHADAT duomenų bazę. REHADAT sistemos palaikymui lėšų skiria Vokietijos Vyriausybė bei Kompensaciniai fondai (į kuriuos mokesčius sumoka įmonės, kurios nėra įdarbinusios privalomos kvotos neįgaliųjų). Visos paslaugos galutiniam vartotojui yra nemokamos.

Danish Centre for Technical Aids (HMI), Danija - Danish Centre for Technical Aids – tai yra Danijos informacinis centras, teikiantis informaciją apie negalią ir pagalbines priemones, skirtas reabilitacijai ir specialiajam ugdymui. Tai yra nepelno siekianti organizacija, kuri gauna finansavimą dalyvaudama Danijos Vyriausybės remiamuose projektuose arba konsultuodama kitus dalyvius. Svarbiausią finansavimo dalį, reikalingą HMI sistemos išlaikymui ir administravimui, sudaro iš vietinių organizacijų surenkamas mokestis už HMI duomenų bazėje saugomą informaciją, kurią jos panaudoja savo sistemose, kita finansų dalis surenkama iš prekių tiekėjų už grafinės informacijos apie produktą arba tiekėjo kontaktinės informacijos patalpinimą sistemoje. Galutinis vartotojas visą informaciją gauna nemokamai. HMI programinė įranga buvo kuriama kartu su Švedija ir Norvegija, todėl visos trys šalys turi analogiškos struktūros sistemas, kurios naudoja tas pačias aplikacijas sistemos duomenų paieškai ar administravimui.

National Centre for Personal Autonomy and Technical Aids (CEPAT), Ispanija - CEPAT 1989 įkūrė Ispanijos Darbo ir socialinės apsaugos ministerija. CEPAT gauna pastovų vyriausybinių finansavimą sistemos eksploatavimui ir administravimui. CEPAT pagalbinių technologijų informacinės sistemos duomenys yra viešai prieinami ir nemokami.

The Disabled Living Foundation (DLF), Jungtinė Karalystė - DLF yra Jungtinėje Karalystėje registruota labdaros įstaiga, kuri teikia informaciją apie pagalbines priemones. Organizacija gauna dalinį finansavimą iš Vyriausybės, tačiau sistemos eksploatavimui reikalingos likusios dalies privalo prašyti iš labdaros fondų bei apmokestinti tam tikras paslaugas. DLF portalas yra suskaidytas į dvi dalis: neapribota sritis – prieinama nemokamai visiems ir apribota sritis – mokama, kurioje saugoma detali informacija apie neįgaliųjų techninės pagalbos produktus.

Institute for Rehabilitation Research (iRv), Olandija - iRv yra nepriklausoma Olandijos įstaiga, vykdanči mokslinius tyrimus ir teikianti informaciją apie pagalbines priemones. Finansavimą iRv informacinės sistemos eksploatacijai padengia kita vykdoma iRv veikla, taip pat vartotojų registracijos mokestis. iRv informacinė sistema yra prieinama internetu viešai, tačiau tam tikros sritys (pvz. detali produkto informacija) yra apribotos ir jų peržiūra yra mokama.

ABLEDATA, JAV - ABLEDATA yra pagrindinis informacijos apie pagalbines priemones teikėjas Jungtinėse Amerikos Valstijose. ABLEDATA – informacinis centras, kurį valdo “Macro International Inc.” kompanija pagal sutartį su Amerikos nacionaliniu negalios ir reabilitacijos institutu ir Jungtinių Valstijų Švietimo departamentu. Vyriausybės skiriamas finansavimas užtikrina, jog visa internetu prieinama informacija yra nemokama ir vieša, tačiau informacija kietose laikmenose (CD, spausdintas variantas) yra apmokestinta.

SIVA, CEAPAT, REHADAT ir HMI informacinės sistemos visą informaciją galutiniam vartotojui pateikia nemokamai, tuo tarpu DLF ir iRv sistemos apmokestina vartotojo priėjimą prie tam tikrų sričių, kuriose saugoma detali informacija apie produktus. Galimybė teikti pilnas ir visiškai nemokamas paslaugas ir informaciją priklauso nuo IS palaikymo finansavimo. SIVA, CEAPAT, REHADAT sistemų palaikymą pilnai finansuoja vyriausybės, tuo tarpu HMI ir iRv sistemas administruojančios organizacijos privalo išsilaikyti, vykdydamos ūkiskaitinę veiklą.

Lietuvoje ši sistema bus išlaikoma iš valstybės biudžeto ir administruojama Neįgaliųjų reikalų departamento prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos. Visų ašiu neįgaliųjų informacinių sistemų tinklapiai atitinka bent jau pirmąjį W3C WAI lygmenį.

Dabartinės technologijos suteikia galimybę perduoti informaciją įvairiais būdais (pvz. tekstas transformuojamas į balsą, balsas į tekstą, tekstas perduodamas į Brailio eilutę), todėl kuriant informacines sistemas būtina atsižvelgti į informacijos pateikimą ir užtikrinti jos pilną prieinamumą. Informacinės sistemos galutinio vartotojo aplinka, privalo būti pritaikyta neįgaliesiems pagal W3C rekomendacijas (Web Content Accessibility Guidelines 1.0, <http://www.w3.org/TR/WAI-WEBCONTENT>).

Universali neįgaliųjų reabilitacijos ir integracijos informacinė sistema kuriama duomenų bazių valdymo sistemos (DBVS) *MySQL* pagrindu, panaudojant efektyvias programavimo priemones: Java Server Pages, JavaServer Pages (JSP), Hypertext PreProcessor (PHP), XML, Borland Delphi, hypertext markup language (HTML).

Informacinė sistema 2007 metais taps prieinama internetu ir veiks nepriklausomai nuo galutinio vartotojo operacinės sistemos. Taip pat sistemoje bus realizuota galimybė sistemos duomenis eksportuoti ir pateikti CD laikmenoje kartu su sukurtomis papildomomis priemonėmis, kurios užtikrins, jog vartotojas galės naudotis sistemos resursais lokaliai, nenaudojant interneto.

4. ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMO NEĮGALIESIEMS TYRIMAS

Informacijos ir ryšių technologijų pažanga turi atitikti visų visuomenės narių ir ypač tų, kuriems labiausiai gresia socialinė atskirtis, poreikius. Norėdami pasinaudoti elektroninėmis paslaugomis neįgalieji susiduria su techninėmis kliūtimis ir sunkumais. Siekiant nustatyti realias neįgaliųjų galimybes pasinaudoti elektroninėmis priemonėmis ir aplinkybes trukdančias jomis naudotis atliktas tyrimas.

Tyrimo objektas. objektas yra elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems galimybės šiuolaikinių technologijų įtakoje.

Tyrimo tikslas. Ištirti neįgaliųjų galimybių naudotis elektroninėmis paslaugomis būklę ir nustatyti aplinkybes, įtakojančias elektroninių paslaugų prieinamumą.

Tyrimo metodologija:

Atliekamas kokybinis tyrimas ir pasirinktas empirinių tyrimų interviu metodas, kadangi tai vienas iš efektyviausių kokybinio tyrimo metodų, leidžiančių stebėti, ne tik verbalinius atsakymus, bet ir vertinti respondentų patirtį, kompetenciją, emocijas.

Ekspertais pasirinkta neįgaliųjų organizacijos, kadangi neįgaliųjų organizacijų atstovai dėl savo gyvenimo ir atstovavimo neįgaliesiems patirties turi didžiausią kompetenciją ir pakankamai išsamią informaciją apie galimybes neįgaliesiems naudotis elektroninėmis paslaugomis ir e. prieinamumą užtikrinančiomis priemonėmis. Neįgaliųjų organizacijos, atstovaujančios neįgaliųjų teises geriausiai žino, kokias elektronines paslaugas, technologijas naudoja neįgalieji informacinei atskirčiai mažinti, kokios aplinkybės įtakoja šių priemonių panaudojimą bei prieinamumą.

Ekspertai – tai visoje šalyje veikiančios 24 aktyviausios neįgaliųjų nevyriausybinės organizacijos, turinčios savo padalinius ar asocijuotus narius visose savivaldybėse. Interviu dalyvaujančios neįgaliųjų organizacijos atstovauja per 102 tūkst. neįgaliųjų, turinčių regėjimo, klausos, judėjimo funkcijų sutrikimo, proto ir kitas negalias.

Pagrindinis duomenų rinkimo būdu pasirinktas pusiau standartizuotas interviu ir iš anksto numatyti būtini ir galimi klausimai. Pusiau standartizuotas interviu patogus šiam tyrimui, todėl, kad griežtai neformalizuotas interviu vyksta laisviau ir atviriau pareiškiami nuomonė.

Tyrimui parengtas interviu klausimynas (neįgaliųjų nevyriausybinių organizacijų atstovų pusiau standartizuotas interviu, N=24), kurį sudaro dvylika klausimų, iš kurių penki pateikti, kad įvertinti neįgaliuosius atstovaujančių organizacijų kompetenciją, gebėjimus vertinti informacinių technologijų, elektroninių paslaugų ir produktų panaudojimo galimybes siekiant neįgaliųjų socialinės įtraukties informacinės visuomenės kontekste. Septyni klausimai skirti ištirti elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems būklę. Interviu klausimynas sudarytas taip, kad

būtų galimybė apklausiamiems respondentams paaiškinti vieno ar kito klausimo ar atsakymo varianto prasmę, kartu fiksuoti ne tik verbalinius atsakymus, bet ir emocines reakcijas, požiūrį į klausimus ir galimas tendencijas atsakymuose.

Interviu vykdoma tikslu - sužinoti neįgaliuosius atstovaujančių organizacijų nuomonę dėl elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems.

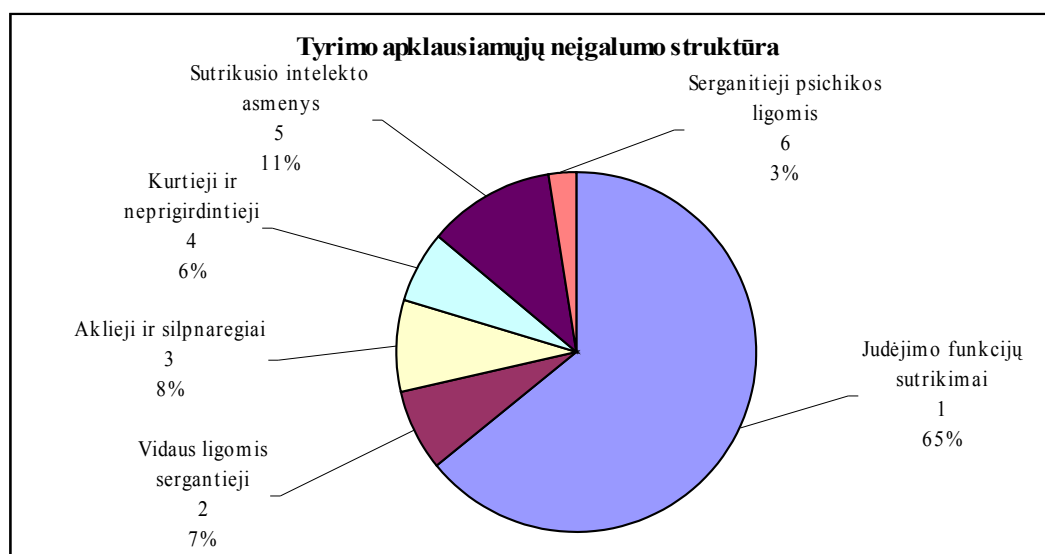
Gauti tyrimo rezultatai apdoroti turinio analizės content metodu.

Tyrimo rezultatai

Ekspertai – apklausiamos neįgaliųjų organizacijos, atstovaujančios neįgaliųjų teises, gerai žino kokias elektronines priemones, paslaugas, technologijas naudoja neįgalieji, kokios aplinkybės įtakoja šių priemonių panaudojimą bei prieinamumą. Tyrimo metu buvo apklaustos 24 neįgaliųjų organizacijos (žiūr. 1 priedą), veikiančios visoje Lietuvoje ir turinčios savo padalinius daugumoje savivaldybių bei atstovaujančios apie 102 tūkstančius neįgaliųjų (žiūr. 1 lentelę) bei nustatyta atstovaujamų neįgaliųjų neįgalumo struktūra (žiūr. 8 pav.)

7 lentelė. Tyrime atstovaujamų neįgaliųjų skaičius

Eil. Nr.	Negalios pobūdis	Neįgaliųjų skaičius
1	Judėjimo funkcijų sutrikimai	65541
2	Vidaus ligomis sergantieji	7222
3	Aklieji ir silpnaregiai	8553
4	Kurtieji ir neprigirdintieji	6457
5	Sutrikusio intelekto asmenys	11667
6	Sergantieji psichikos ligomis	2654
	Viso	102094

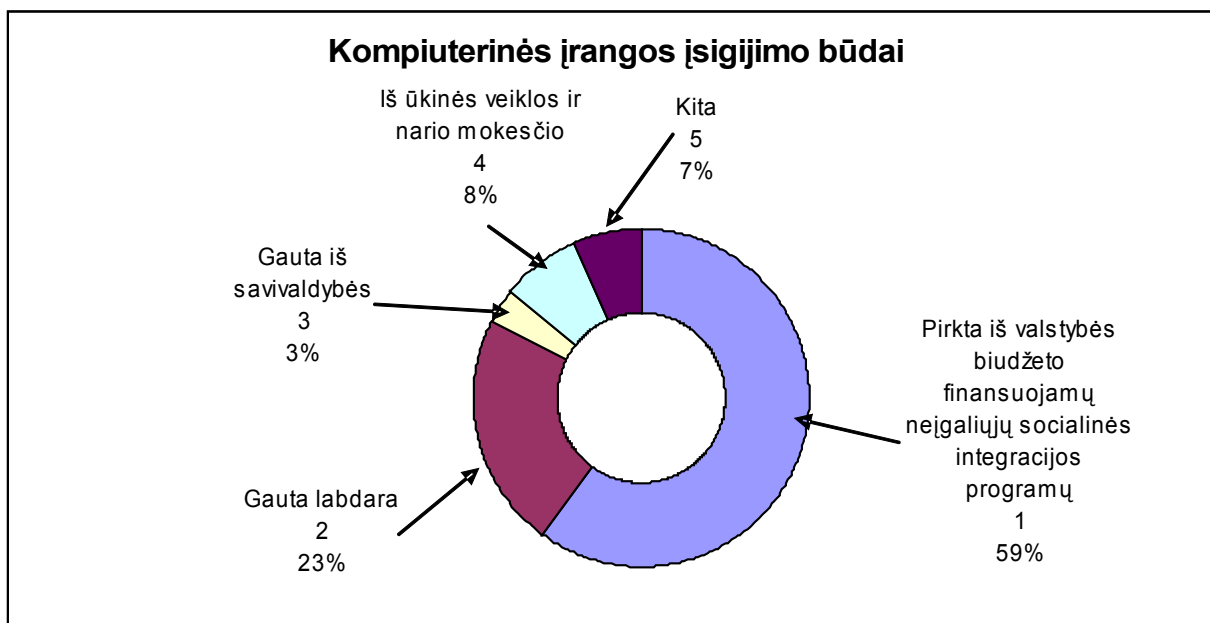
8 pav. Tyrime apklausiamų neįgaliųjų organizacijų atstovaujamų neįgaliųjų neįgalumo struktūra

Kiek kompiuterinės įrangos ir interneto prieigos taškų turi asociacija ir jos asocijuoti nariai?

Apklaustos neįgaliųjų organizacijos naudojami savo veiklai organizuoti apsirūpinę kompiuterine technika, naudojami internetu, elektroniniu paštu. Neįgaliųjų organizacijos naudojami 780 kompiuterių, kurie turi interneto 572 prieigos taškus, 424 elektroninio pašto dėžutes, 900 mobiliųjų telefonų. Kompiuteriai aprūpinti legalia programine įranga, taip pat yra naudojamos aklių organizacijose Jaws (lietuvių k.) Magic sintezės programos, Win Talker voice 1,6, 25 WEB kameras.

Nurodykite procentais kaip įsigyta organizacijos darbui naudojama kompiuterinė technika.

Apklaustos neįgaliųjų organizacijos kompiuterinę įrangą įsigijo įvairiais būdais - pirko iš valstybės biudžeto finansuojamų neįgaliųjų socialinės integracijos programoms skirtų lėšų, gavo labdara, pirko iš ūkinės veiklos ir nario mokesčio, gavo kitais būdais – panauda ir pan. (žiūr.9 pav.).

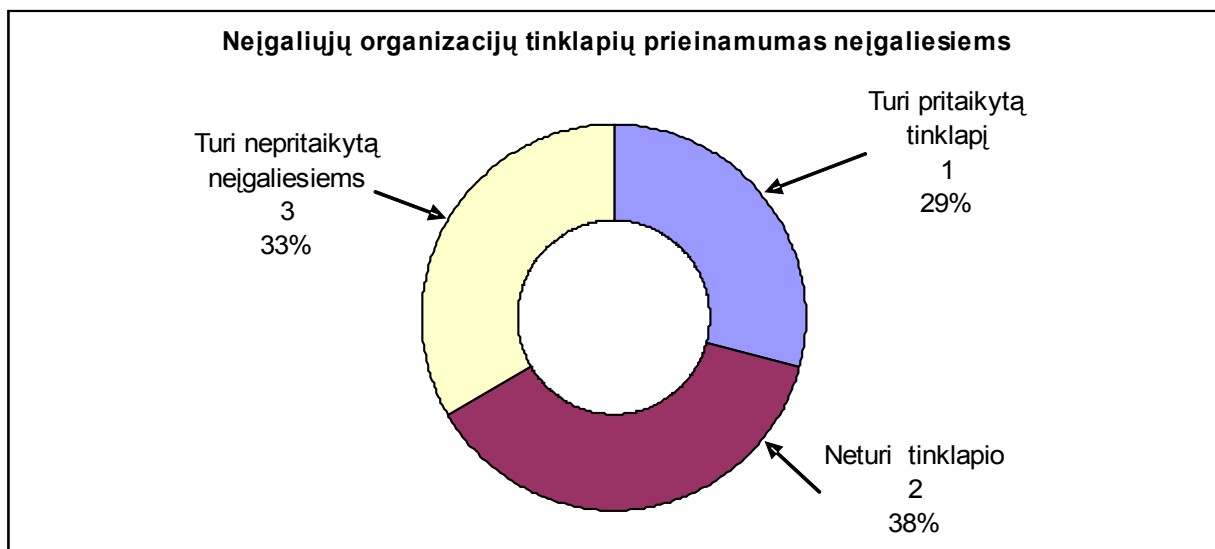
9 pav. Neįgaliųjų organizacijų apsirūpinimas kompiuterine įranga

Kaip naudojamos elektroninės priemonės Jūsų organizacijoje? Pažymėkite tinkamus atsakymus.

Apklaustos neįgaliųjų organizacijos nurodė, kad organizacijų veikloms užtikrinti pastoviai naudoja kompiuterius, internetą, elektroninį pašta darbui.

Ar turite savo internetinį puslapį pritaikytą neįgaliesiems?

Apklaustos neįgaliųjų organizacijos pateikia informaciją apie savo veiklas per organizacijų tinklapius, kurių tik dalis pritaikyta neįgaliesiems ir atitinka W3C/WA reikalavimus (žiūr. 10 pav.).

10 pav. Neįgaliųjų organizacijų tinklapių prieinamumas neįgaliesiems

Kokia negalia sunkina ir riboja informacijos prieinamumą Jūsų organizacijos atstovaujamiems neįgaliesiems?

Neįgaliųjų organizacijos pateikė atsakymus, kokios negalios sunkina ir riboja jų atstovaujamų neįgaliųjų prieinamumą informacijai gauti (žiūr. 1 priedą).

Nurodykite eilės tvarka (nuo 1 iki 12), kokią reikšminę vietą Jūsų organizacijos veikloje užima elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems didinimas.

Iš atsakymų apie elektroninių paslaugų prieinamumą matosi, kad organizacijos gana plačiai savo darbe naudoja šiuolaikinių technologijų pasiekimais, tačiau buvo labai svarbu išsiaiškinti, kokią gi reikšminę vietą savo veikloje priskiria organizacijos informacinės aplinkos prieinamumo problemų sprendimui. Remiantis Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos programoje 2003-2012 metams nurodytomis veiklų ir paslaugų kryptimis elektroninių paslaugų prieinamumo didinimą kaip prioritetinę veiklą nurodė 5 organizacijos, atstovaujančios regėjimo ir klausos negalias turinčius asmenis. Likusios neįgaliųjų organizacijos pakankamai aukštai vertino informacinės aplinkos pritaikymo, elektroninių paslaugų prieinamumo veiklas. Žmonėms su judėjimo negalia buvo daug svarbiau socialinės paslaugos, reabilitacija, užimtumas, jos elektroninių paslaugų prieinamumo didinimą įvertino kaip 6 veiklos kryptį (žiūr. 8 lentelę).

8 lentelė. Reikšminė elektroninių paslaugų prieinamumo apklaustų neįgaliųjų organizacijų veiklose

	Paslaugos ir veiklos	Reikšminė veiklos vieta
1	Socialinės paslaugos	4
2	Reabilitacijos (medicininės, psichosocialinės, profesinės,	2

	savarankiško gyvenimo	
3	Aplinkos pritaikymas (viešosios, būsto)	6
4	Informacinės aplinkos pritaikymo, elektroninių paslaugų prieinamumo	1
5	Ugdymo paslaugos	5
6	Užimtumo organizavimas ir įdarbinimas	3
7	Leidyba	11
8	Konferencijos, mokymai, seminarai	7
9	Kultūros renginiai	8
10	Sportas	9
11	Poilsis	10
12	Kita	12

Kokias elektronines priemones ir elektronines paslaugas Jūsų organizacijos atstovaujami neįgalieji turi individualiam naudojimui, o kokios Jūsų nuomone jiems trūksta?

Siekiant išsiaiškinti kokiomis elektroninėmis priemonėmis naudojasi neįgalieji ir kokios elektroninės paslaugos prieinamos neįgaliesiems iš apklaustų neįgaliųjų organizacijų atsakymų išskiriami 6 teiginius, kad naudoja: „2/3 neįgaliųjų“, „1/2 neįgaliųjų“, „maža dalis neįgaliųjų“, „nenaudoja“, „neturi informacijos“ (žiūr. 9 lentelę).

9 lentelė. Neįgaliųjų naudojamos elektroninės priemonės ir paslaugos

	Neįgalieji naudoja	Kokiai daliai neįgaliųjų prieinamos elektroninės paslaugos ir produktai
1	Kompiuterius	Maža dalis naudoja (15 teigiamų atsakymų), trūksta kompiuterių (11 teigiamų atsakymų)
2	Kalbos sintezatorius	Maža dalis naudoja (2 teigiami atsakymai), nenaudoja (44 teigiami atsakymai), neturi informacijos (8 teigiami atsakymai)
3	Mobilius telefonus	2/3 neįgaliųjų naudoja (12 teigiamų atsakymų), 1/2 neįgaliųjų naudoja (4 teigiamų atsakymų), maža dalis naudoja (2 teigiami atsakymai), nenaudoja (1 teigiamas atsakymas), neturi informacijos (4 teigiami atsakymai)
4	Vaizdo telefonus	Maža dalis naudoja (2 teigiami atsakymai), nenaudoja (4 teigiami atsakymai), neturi informacijos (11 teigiamų atsakymų)
5	Garsą stiprinančias FM sistemas	Maža dalis naudoja (4 teigiami atsakymai), nenaudoja (4 teigiami atsakymai), neturi informacijos (9 teigiami atsakymai)
6	Grotuvus garsinėms knygoms skaityti (MP3)	1/2 neįgaliųjų naudoja (1 teigiamas atsakymas), maža dalis naudoja (1 teigiamas atsakymas), nenaudoja (5 teigiami atsakymai),

		neturi informacijos (8 teigiami atsakymai)
7	Elektronines užrašų knygeles	½ neįgaliųjų naudoja (2 teigiami atsakymai), maža dalis naudoja (1 teigiamas atsakymas), nenaudoja (5 teigiami atsakymai), neturi informacijos (10 teigiamų atsakymų)
8	Skaitmeninius diktofonus	Maža dalis naudoja (3 teigiami atsakymai), nenaudoja (3 teigiami atsakymai), neturi informacijos (11 teigiamų atsakymų)
9	Brailio spausdintuvus	Maža dalis naudoja (2 teigiami atsakymai), nenaudoja (6 teigiami atsakymai), neturi informacijos (9 teigiami atsakymai)
10	Programinę įrangą (JAWS, Magic, kt.)	Maža dalis naudoja (2 teigiami atsakymai), nenaudoja (4 teigiami atsakymai), neturi informacijos (11 teigiamų atsakymų)
11	Televizinius didinimo prietaisus	Maža dalis naudoja (2 teigiami atsakymai), nenaudoja(3 teigiami atsakymai), neturi informacijos (10 teigiamų atsakymų)
12	Televizorius su teletekstu	½ neįgaliųjų naudoja (2 teigiamų atsakymų), maža dalis naudoja (3 teigiami atsakymai), nenaudoja (3 teigiami atsakymai), neturi informacijos (8 teigiamų atsakymai)
13	Balso atpažinimo technologijas	Maža dalis naudoja (1 teigiamas atsakymas), nenaudoja(4 teigiami atsakymai), neturi informacijos (11 teigiamų atsakymų)
14	Kalbantys žadintuvai, laikrodžiai	2/3 neįgaliųjų naudoja (2 teigiami atsakymai), ½ neįgaliųjų naudojami (1 teigiamas atsakymas), maža dalis naudojami (1 teigiamas atsakymas), nenaudoja (4 teigiami atsakymai), neturi informacijos (10 teigiamų atsakymų)
15	Kalbantys skaičiuotuvai	Maža dalis naudoja (3 teigiami atsakymai), nenaudoja (3 teigiami atsakymai), neturi informacijos (10 teigiamų atsakymų)
16	Elektronines knygas, žodynus	Maža dalis naudoja (4 teigiami atsakymai), nenaudoja(5 teigiami atsakymai), neturi informacijos (8 teigiami atsakymai)
17	Interneta	2/3 neįgaliųjų naudoja (12 teigiamų atsakymų), ½ neįgaliųjų naudojami (4 teigiamų atsakymų), maža dalis naudojami (12 teigiamų atsakymų), nenaudoja (1 teigiami atsakymai)
18	Elektroninį paštą	2/3 neįgaliųjų naudoja (3 teigiami atsakymai), ½ neįgaliųjų naudojami (4 teigiami atsakymai), maža dalis naudojami (11 teigiamų atsakymų), nenaudoja (1 teigiamas atsakymas), neturi informacijos (1 teigiamas atsakymas).

Analizuojant tyrimo rezultatus yra pagrindo teigti, kad neįgaliųjų organizacijos nors ir reitingavo, kad elektroninių paslaugų prieinamumo didinimas yra viena iš svarbiausia jų veiklų, daugeliu atveju paaiškėjo, kad jie nėra girdėję apie klausiamas priemones ir paslaugas. Kelios organizacijos klausiant apie balso atpažinimo technologijas klausė: „o kas tai“. Tik regėjimo ir

klausos negalios žmonės atstovaujanti organizacija turėjo kompetencijos ir informacijos kokios priemonės ir paslaugos prieinamos neįgaliesiems. Būtina pastebėti, kad labiausiai prieinamomis elektroninėmis paslaugomis neįgalieji pripažįsta mobilius telefonus, maža dalis naudojami kompiuteriais, internetu, elektroniniu paštu, tačiau visiškai neturi informacijos apie galimybes pasinaudoti televizininiais didinimo aparatais, elektroninėmis užrašų knygutėmis, vaizdo telefonais, garsinėms knygoms skaityti grotuvais, skaitmeniniais diktofonais, balso atpažinimo technologijomis, elektroninėmis knygomis bei žodynais.

Įvardinkite pagrindines kliūtis, kas Jūsų nuomone trukdo neįgaliesiems naudotis elektroninėmis priemonėmis ir paslaugomis.

Apklausiamos neįgaliųjų organizacijos, nurodamos pagrindines kliūtis, kurios trukdo neįgaliesiems naudotis elektroninėmis paslaugomis nurodė lėšų trūkumą kompiuteriui įsigyti, internetui įsivesti, menką motyvaciją, neturėjimą kompiuterinio raštingumo pagrindų, internetinio ryšio kaimo vietovėse nebuvimą.

Nurodykite trumpai kokius elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems projektus vykdo Jūsų organizacija?

Apklausiant neįgaliųjų organizacijas apie jų vykdomus projektus informacinei atskirčiai mažinti, 10 organizacijų nurodė, kad organizavo kompiuterinio raštingumo pradmenų projektus, 3 organizacijos dalyvavo aljanso „Langas į ateitį“ projekte (2 Vilniuje ir 1 Šakiuose), 1 organizacija Socrates/Grundtvig-2 projekte, 3 organizacijos aprūpino neįgaliuosius elektroninėmis techninės pagalbos priemonėmis.

Jūsų nuomone, kam neįgalieji naudoja elektronines priemones ir paslaugas?

Apklausiamos neįgaliųjų organizacijos nurodė, kad neįgalieji kompiuterį, internetą ir elektroninį pašta pirmiausia naudoja darbui ir mokslui, po to informacijai gauti, o po to bendrauti su kitais bei žaisti.

Kokias viešąsias interneto paslaugas naudoja neįgalieji?

Tiriant, kokias viešąsias paslaugas naudoja neįgalieji, paaiškėjo, kad labiausia žinomos ir naudojamos viešojo sektoriaus teikiamos paslaugos yra laisvų darbo vietų paieška (13 teigiamų atsakymų), leidinių, publikacijų paieška viešosiose bibliotekos (10 teigiamų atsakymų), paraiškos mokytis universitete, kelti kvalifikaciją (10 teigiamų atsakymų) ir privataus sektoriaus - bankas internetu (17 teigiamų atsakymų), žinoma - e. prekyba (11 teigiamų atsakymų).

Kokios kliūtys trukdo neįgaliesiems naudotis elektroninėmis paslaugomis internetu?

Nurodant, kokios kliūtys trukdo neįgaliesiems naudotis elektroninėmis paslaugomis internetu, kaip didžiausia kliūtis buvo nurodyta, kad dauguma neįgaliųjų neturi kompiuterio (24 atsakymai). Po to buvo nurodoma, kad neįgalieji nemoka naudotis kompiuteriu (22 atsakymai),

nėra interneto ryšio (20 atsakymų), brangiai kainuoja ryšio paslaugos (19 atsakymų), nemoka naudotis internetu (13 atsakymų).

Tyrimo išvados

Tyrimo rezultatai atskleidė:

1. Apklaustos neįgaliuosius atstovaujančios organizacijos Lietuvoje pakankamai gerai apsirūpinusios šiuolaikine kompiuterine įranga, turi pakankamai interneto prieigos taškų, programinės įrangos (standartinės - Microsoft, specialios paskirties – JAWS, Magic);

2.2. Neįgaliųjų organizacijos šiuolaikinei kompiuterinei įrangai įsigyti (64 proc. apklaustųjų) daugiausia gavo iš valstybės biudžeto lėšų, skirtų neįgaliųjų socialinės integracijos programoms įgyvendinti;

2.3. Elektroninių paslaugų prieiga neįgaliesiems tyrime dalyvaujančių organizacijų pirmiausia suprantama kaip organizacijų aprūpinimas kompiuterine įranga, internetu ir kita organizacine technika;

2.4. 30 proc. apklaustų neįgaliųjų organizacijų turi neįgaliesiems pritaikytus tinklapius, kurie atitinka W3C/WA reikalavimus. Trečdalis jų neturi savo organizacijos tinklapių, dalis - nelabai supranta informacijos skleidimo svarbos ir galimybių veiksmingai teikti informaciją;

2.5. Regėjimo ir klausos negalia turinčius asmenis atstovaujančios apklaustos neįgaliųjų organizacijos turi kompetencijos ir žinių apie neįgaliųjų naudojamas elektronines priemones ir paslaugas, renka duomenis apie poreikius elektroninėms pagalbos priemonėms. Kitas negalias atstovaujančių organizacijų žinios apie šiuolaikinių technologijų ir elektroninių priemonių panaudojimą neįgaliųjų savarankiškumui didinti ir neįgaliųjų socialinei bei informacinei atskirčiai mažinti yra miglotos ir apie poreikius jos nerenka informacijos;

2.6. Nei viena apklausta neįgaliųjų organizacija neturi informacijos, kiek jų organizacijos narių turi kompiuterius, naudojami internetu, kitomis elektroninėmis paslaugomis;

2.7. Daugumos apklaustųjų nuomone, kompiuteriais, internetu, kitomis elektroninėmis priemonėmis naudojasi nedidelė neįgaliųjų dalis dėl elektroninių paslaugų ir produktų brangumo, žinių ir kompetencijos bei motyvacijos stokos, informacinių komunikacijos tinklų prieigos nebuvimo kaimo vietovėse;

2.8. Kitose neįgaliųjų socialinės integracijos srityse pasiteisinęs valstybės požiūris - panaudoti neįgaliųjų organizacijų potencialą neįgaliųjų socialinei integracijai plėtoti, nėra efektyvus siekiant užtikrinti elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI E. PRIEINAMUMUI GERINTI

Išvados

1. Teorinio tyrimo metu gautos išvados:

1.1. Europos Sąjungos valdymo struktūros raginamos Europos Sąjungos šalis nares aktyviai padėti socialinę atskirtį patiriančioms asmenų grupėms ar asmenims, jų tarpe ir neįgaliesiems, gerinti e. prieinamumą naudotis informacinės visuomenės produktais ir paslaugomis ir gerinti. Lietuva kaip ES narė siekia teisiškai reglamentuoti elektroninių paslaugų prieinamumą, tačiau veiksmai pavieniai ir nėra strategijos, kaip turėtų veikti teisiniai ir organizaciniai mechanizmai bei atsakomybės gerinant elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems;

1.2. ES lygiu šalys raginamos laikytis bendrų standartų, suvienodinti e. prieinamumo reikalavimus, naudoti principą „Skiriama visiems“, remiantis tarptautinėmis gairėmis padaryti prieinamus viešuosius tinklapius, plačiajuosčių greitaveikių informacinių komunikacinių tinklų prieinamumą, plėtoti tyrimus ir taikomąją plėtrą siekiant spręsti e. prieinamumo problemas;

1.3. 2005 metais Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymu Lietuvoje pradėta vykdyti invalidumo nustatymo reforma ir pakeista invalidumo nustatymo tvarka, gerina įvairaus amžiaus asmenų gyvenimo kokybę, kadangi efektyviau galima nustatyti jų specialiuosius poreikius kasdienėje veikloje, techninės ir elektroninės pagalbos priemonėms, paslaugoms. Taip neįgaliųjų socialinės integracijos modelis priartintas prie ES šalių modelio;

1.4. Neįgalumo struktūra rodo, kad Lietuvoje kiekvienais metais daugėja sunkias negalias turinčių neįgaliųjų;

1.5. Naujosios technologijos padeda neįgaliesiems bei suteikia jiems galimybę savarankiškai gyventi ir atlikti tam tikrus veiksmus, kurių anksčiau negalėdavo atlikti be kitų pagalbos. Tačiau, neįgaliesiems iškyla problemų, kai reikia pasinaudoti informacinių technologijų produktais arba paslaugomis. Problemos ne tik technologinio pobūdžio, trūksta strateginių, organizacinių suderintų sprendimų, užtikrinančių elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems;

1.6. Išnagrinėjus teisinius elektroninių paslaugų, produktų, informacinių technologijų aspektus ir įvertinus praktinę Europos ir Lietuvos patirtį e. prieinamumo srityje, galima daryti išvadą, kad neįgaliesiems visose Europos Sąjungos šalyse narėse elektroninių paslaugų prieinamumas užtikrinamas nepakankamai.

2. Tyrimas parodė, kad:

2.1. Tyrime dalyvavusios, neįgaliuosius atstovaujančios organizacijos pakankamai gerai apsirūpinusios šiuolaikine kompiuterine įranga, turi pakankamai interneto prieigos taškų, programinės įrangos (standartinės - Microsoft, specialios paskirties – JAWS, Magic);

2.2. Neįgaliųjų organizacijos šiuolaikinę kompiuterinę įrangą įsigijo (64 proc. apklaustųjų) daugiausia iš valstybės biudžeto lėšų, skirtų neįgaliųjų socialinės integracijos programoms įgyvendinti;

2.3. Tyrime dalyvavusios organizacijose elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems pirmiausia supranta kaip organizacijų aprūpinimą kompiuterine įranga, internetu ir kita organizacine technika;

2.4. 30 proc. tyrime dalyvavusių neįgaliųjų organizacijų turi neįgaliesiems pritaikytus tinklapius, kurie atitinka W3C/WA reikalavimus. Trečdalis jų neturi savo organizacijos tinklapių, dalis - nelabai supranta informacijos sklaidimo svarbos ir galimybių veiksmingai teikti informaciją;

2.5. Regėjimo ir klausos negalią turinčius asmenis atstovaujančios tyrime dalyvavusios neįgaliųjų organizacijos turi kompetencijos ir žinių apie neįgaliųjų naudojamąs elektronines priemones ir paslaugas, renka duomenis apie poreikius elektroninėms pagalbos priemonėms. Kitas negalias atstovaujančių organizacijų žinios apie šiuolaikinių technologijų ir elektroninių priemonių panaudojimą neįgaliųjų savarankiškumui didinti ir neįgaliųjų socialinei bei informacinei atskirčiai mažinti yra miglotos ir apie poreikius jos nerenka informacijos;

2.6. Nei viena tyrime dalyvavusi neįgaliųjų organizacija neturi informacijos, kiek jų organizacijos narių turi kompiuterius, naudojami internetu, kitomis elektroninėmis paslaugomis;

2.7. Daugumos tyrime dalyvavusiųjų nuomone, kompiuteriais, internetu, kitomis elektroninėmis priemonėmis naudojami nedidelė neįgaliųjų dalis dėl elektroninių paslaugų ir produktų brangumo, žinių ir kompetencijos bei motyvacijos stokos, informacinių komunikacinių tinklų prieinamumo nebuvimo kaimo vietovėse;

2.8. Kitose neįgaliųjų socialinės integracijos srityse pasiteisinęs valstybės požiūris - panaudoti neįgaliųjų organizacijų potencialą neįgaliųjų socialinei integracijai plėtoti, nėra efektyvus siekiant užtikrinti elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems, neįgaliųjų organizacijoms trūksta kompetencijos informacinių technologijų srityje.

Siūlymai e. prieinamumui gerinti

1. Įteisinti aiškias nediskriminavimo elektroninių paslaugų prieinamumo srityje nuostatas ir universalus dizaino „Skiriama visiems“ horizontalias teises nuostatas, veikiančias visuose

sektoriuose (viešajame ir privačiame) bei užtikrinti organizacines, technines ir finansines priemones jų įgyvendinimui.

2. Parengti elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems strategiją ir jai įgyvendinti priemonių planą. Siūlyti šią priemonę įtraukti į Vyriausybės programą.

3. Spartinti elektroninės valdžios programų vykdymą ir įdiegimą.

4. Tobulinti viešųjų pirkimų teisinę bazę, atsižvelgiant į e. prieinamumo gerinimą.

5. Paruošti detalius universalaus dizaino „Skiriama visiems“ vadovus ir standartus.

6. Vykdyti sisteminius elektroninio prieinamumo tyrimus.

7. Skatinti geresnį elektroninių terminalų pritaikymą neįgaliesiems ir greitesnį jų pritaikymą.

8. Užtikrinti e. prieinamumą vienodai atsižvelgiant į visas negalios rūšis (iki šiol pagrindinis dėmesys buvo skiriamas regėjimo negalia turintiems asmenims).

9. Parengti ir įgyvendinti neįgaliųjų informacinės atskirties ir e. prieinamumo neįgaliesiems informacinę kampaniją. Skleisti informaciją neįgaliesiems ir neįgaliuosius atstovaujančioms organizacijoms bei didinti jų kompetenciją, siekiant panaikinti žinių ir informacijos stoką apie šiuolaikinių technologijų, elektroninių paslaugų panaudojimo ir prieinamumo galimybes informacinės visuomenės kūrimo ir lygių galimybių neįgaliesiems užtikrinimo kontekste.

Literatūros sąrašas

1. Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas // Valstybės žinios. 1991, Nr. 36-969; 2004, Nr. 83-2983; 2005, Nr. 127-4534.
2. Lietuvos Respublikos užimtumo rėmimo įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 73-2762.
3. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas // Valstybės žinios. 2006, Nr. 17-589.
4. Gyventojų pajamų mokesčio įstatymo 21 straipsnio papildymo įstatymas // Valstybės žinios. 2004, Nr. 98-3628.
5. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. birželio 7 d. nutarimas Nr. 850 „Dėl Nacionalinės žmonių su negalia socialinės integracijos 2003-2012 metams programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.57-2335.
6. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2002 m. gruodžio 31 d. nutarimas Nr. 2115 „Dėl elektroninės valdžios koncepcijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2002, Nr.2-54.
7. Neįgaliųjų statistika // <http://www.socmin.lt/index.php?-1252631539/>; prisijungimo laikas: 2006-08-29.
8. Neįgaliųjų socialinė integracija 2005 metais // Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 liepos 28 d. informacija; <http://www.stat.gov.lt/>; prisijungimo laikas: 2006-09-20.
9. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas Nr. 896 „Dėl lietuvių gestų kalbos vartojimo ir vertėjų paslaugų teikimo 2005-2008 metų programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios.2005, Nr. 101-3745.
10. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. lapkričio 20 d. nutarimas Nr. 1270 „Dėl Nacionalinės Lisabonos strategijos įgyvendinimo programos patvirtinimo“ // Valstybės žinios.2005, Nr. 139-5019.
11. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. birželio 8 d. nutarimas Nr. 625 „Dėl Lietuvos informacinės visuomenės plėtros strategijos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr. 73-2649.
12. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. lapkričio 16 d. nutarimas Nr. 1231 “Dėl Lietuvos plačiajuosčio ryšio infrastruktūros 2005-2010 metų plėtros strategijos patvirtinimo” // Valstybės žinios. 2005, Nr. 137-4920.
13. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 1 d. nutarimas Nr.480 „Dėl bendrųjų reikalavimų valstybės institucijų interneto svetainėms patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2003, Nr.38-1739.

14. Viešasis administravimas Lietuvoje, 2005 metų apžvalga, Vilnius, VRM, 2005, p. 26.
15. Lietuvos visuomenės informavimo kompanija apie ES struktūrinių fondų paramą pagal BPD // <http://www.finmin.lt/bpd>; <http://www.esparama.lt>; prisijungimo laikas: 2006-08-29.
16. Informacinės visuomenės plėtros komiteto prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2005 m. sausio 25 d. direktoriaus įsakymas Nr. T-5 „Dėl informacinės aplinkos pritaikymo žmonių su negalia ugdymui metodikos patvirtinimo“ // Valstybės žinios. 2005, Nr.29-928;
17. Neįgaliesiems pritaikytų interneto tinklapių kūrimo, testavimo ir įvertinimo metodinės rekomendacijos // <http://www.ivpk.lt/>; prisijungimo laikas: 2006-08-10.
18. Valstybės institucijų interneto svetainių pritaikymas neįgaliesiems // Informacinės plėtros komiteto ataskaita, 2005;
19. Informacinės aplinkos pritaikymo neįgaliesiems poreikio tyrimo ir koncepcijos parengimo ataskaita // VITI, 2001, Vilnius.
20. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos metinė ataskaita // UAB „Brailio spauda“, 2006, Vilnius.
21. Europos Tarybos neįgaliųjų reabilitacijos ir integracijos komiteto (CD-P-PER) ataskaita „Naujų technologijų įtaka neįgaliųjų gyvenimo kokybei“// <http://cm.coe.int/Ap/rehab/ntn/rd/2001/p-SG.35.6e>; prisijungimo laikas: 2006-10-03.
22. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos ataskaita Neįgaliųjų reikalų departamentui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga, 2006, Vilnius.
23. Balso technologijos neįgaliesiems// KTU raštas, 2002.
24. Lietuvos aklųjų biblioteka // Lietuvos aklųjų bibliotekos informacija neįgaliųjų reikalų departamentui prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, 2006, Vilnius.
25. Langas į ateitį // <http://www.langasiateiti.lt>; prisijungimo laikas: 2006-10-10.
26. Aprūpinimo kompensacine technika strategija // <http://www.tpnc.lt/index.ph>; prisijungimo laikas: 2006-10-20.
27. Universalios neįgaliųjų socialinės integracijos sistemos kūrimo ataskaita // VITI, 2006, Vilnius.
28. Europos Komisijos komunikatas Tarybai, Europos Parlamentui, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetui ir regionų komitetui „e. prieinamumas“ [SEK(2005)1095] // Briuselis, 13.9.2005. KOM(2005)425 galutinis.
29. Resolucija ResAP(2001)3 „Towards full citizenship of person with disabilities through inclusive new technologies“ // http://cm.coe.int/stat/E/Public/2001/adopted_texts/resAP/2001xp3.htm/; prisijungimo laikas: 2006-08-10.

30. Committee on the Rehabilitation and Integration of people with disabilities (Partial Agreement) (Cd-P-RR), Committee of experts on universal design (accessibility) (partial agreement) (P-RR-UD), Third draft report: Participation and Equal Rights by Achieving Accessibility through Universal Design //

<http://www.coe.int/t/dg3/socsp/disability/restricted/P-RR-UD/home>; prisijungimo laikas: 2006-08-30.

31. Europos Tarybos 2003 m. vasario 6 d. rezoliucija „E. prieinamumas – galimybių žmonėms su negalia tapti žinių visuomenės nariais gerinimas (2003/C 39/03) //

http://www.coe.int/t/dg3/socsp/disability/restricted/CD-RR_/home; prisijungimo laikas: 2006-09-15.

32. i 2010 m. – Visiems prieinama Europa (Nepriklausomų prieinamumo ekspertų grupė) //

http://europa.eu.int/comm/employment_social/index/7002_en.html/; prisijungimo laikas: 2006-09-16.

33. E.Europa 2005: An informatikon society for all. Brussels, 28.5.2002. COM(2002)263 final.

34. Europos Komisijos komunikatas „Laisvas darbuotojų judėjimas ir socialinė politika“ //

http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/lt/com/2005/com2005_0650lt01.pdf/;

prisijungimo laikas: 2006-10-10.

35. Plačiajuostis internetas //

http://www.placiajuostis.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=117&Itemid=8/;

prisijungimo laikas: 2006-09-27.

36. Neįgaliųjų reikalų departamento prie socialinės apsaugos ir darbo ministerijos 2000-2005 metų veiklos ataskaitos //

<http://www.ndt.lt/restricted/>.

36. Tarybos rezoliucija dėl „E. prieinamumo neįgaliems žmonėms“, 2002 m. gruodžio 2–3 d.,

http://www.socialdialogue.net/docs/cha_key/consilium_2002_14892en2.pdf;

prisijungimo laikas: 2006-08-10

37. W3C/WAI/ATAG Taikomųjų programų kūrimo prieinamumo gairės (TPKPG) //

<http://www.w3.org/TR/WAI-WEBCONTENT>; prisijungimo laikas: 2006 -08-10.

38. European Commission, Communication to the Council, the European Parliament the Economic and Social Committee of the Region. RAF John Report on Social inclusion (com[2001]565final)2001.

SANTRAUKA

ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMAS NEIĖGALIESIEMS

Magistro darbe išnagrinėta socialinė neįgalumo struktūra Lietuvoje ir teisiniai neįgaliųjų socialinės integracijos aspektai. Išnagrinėta elektroninės paslaugos, produktai ir informacinės technologijos, gerinančios neįgaliųjų socialinį dalyvavimą visuomenės gyvenime ir mažinančios neįgaliųjų socialinę atskirtį. Lyginamuoju analizės metodu ištirtos neįgaliųjų e. prieinamumo teisiniai, organizaciniai ir praktiniai aspektai Europoje ir Lietuvoje, nustatytos kliūtys, ribojančios neįgaliųjų teises naudotis elektroninėmis paslaugomis, mažinančiomis socialinę atskirtį. Atliktas tyrimas, kurio metu įvertintas elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems lygis. Nustatytos priemonės, kurios pagerintų neįgaliųjų e. prieinamumą ir užtikrintų lygias galimybes naudotis elektroninėmis paslaugomis, informacinėmis technologijomis ir produktais.

Raktiniai žodžiai: *negalia, socialinė atskirtis, elektroninis prieinamumas arba elektroninė prieiga, informacinės ir telekomunikacinės technologijos, elektroninės paslaugos, elektroninės pagalbos priemonės.*

Magistro darbo tikslas - nustatyti, kaip pagerinti elektroninių paslaugų prieinamumą neįgaliesiems, kad užtikrinti socialinės atskirties mažėjimą ir lygias galimybes neįgaliesiems dalyvauti visuomenės gyvenime. Magistro darbe tyrimo objektas yra elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems galimybės šiuolaikinių technologijų įtakoje ir lygių galimybių užtikrinimo kontekste. Magistro darbe naudojami įvairūs analizės metodai (lyginamoji, turinio content analizė), kuriais atskleista neįgalumo socialinė struktūra, identifikuojamos kliūtys naudoti elektronines paslaugas įvairių negalios pobūdį turintiems neįgaliesiems - akliesiems ir silpnaregiams, kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, judėjimo funkcijų, kalbos ir pažinimo sutrikimus turintiems asmenims. Magistro darbo ašis – šiuolaikinių informacinių technologijų priemonių, produktų ir paslaugų panaudojimo galimybės e. prieinamumui neįgaliesiems užtikrinti. Magistro darbe pastoviai lyginama Europos ir Lietuvos patirtis, Europos Sąjungos struktūrų iniciatyvos ir Lietuvos atitinkami veiksmai plėtojant teises, organizacines ir praktines priemones, užtikrinančias e. prieinamumą neįgaliesiems.

Magistro darbe atlikta ne tik teorinio pobūdžio analizė. Darbe pateikti ir praktiniai žingsniai ir pasiūlymai, paremti atliktu kokybiniu tyrimu, kurio metu naudojant interviu metodą pasirinkti ir apklausti ekspertai – neįgaliųjų organizacijos, veikiančios visoje šalyje ir turinčios savo padalinius ar asocijuotus narius savivaldybėse. Tyrimo rezultatai parodė, kokios neįgaliųjų

galimybės naudotis šiuolaikinėmis informacinėmis technologijomis, kokios kliūtys ir sunkumai riboja neįgaliųjų lygias galimybes naudotis kitiems visuomenės nariams prieinamomis gėrybėmis, kur opiausios problemos ir kokių priemonių reikia imtis elektroninių paslaugų prieinamumui pagerinti.

Pasiekus iškeltą magistro darbo tikslą - išanalizavus e. prieinamumo neįgaliesiems galimybes ir nustačius, kaip pagerinti neįgaliesiems elektroninių paslaugų prieinamumą, suformuluotos išvados ir pateikti pasiūlymai, kaip mažinti neįgaliųjų e. atskirtį informacinės visuomenės kūrimo kontekste.

ABSTRACT

ACCESSIBILITY OF ELECTRONIC SERVICES FOR PERSONS WITH DISABILITIES

Magister thesis analysis social structure of disability in Lithuania and legal aspects of social integration of persons with disabilities (PWD). The paper also describes electronic services, products and technologies improving social participation and decreasing social exclusion of PWD's. Method of comparative analysis was used to examine legal, organizational and practical aspects of e-accessibility for PWD's in Lithuania and EU, to determine obstacles limiting legal rights of PWD's to use electronic services supporting social inclusion. Thorough analysis of the situation accomplished and the level e-accessibility for PWD's determined. Means for improving e-accessibility of PWD's and for assuring equal rights to use electronic services, products and technologies described.

Key words: *disability, social exclusion, e-accessibility, information and telecommunication technologies, electronic services, electronic assistive devices.*

The goal of Magister thesis – to determine how to improve accessibility of electronic services for PWD's and by means of this decrease social exclusion and assure equal rights. Object of examination of the Magister thesis is possibilities of e-accessibility for PWD's under influence of modern technologies for the assurance of equal rights. Magister thesis employed different methods of analysis (comparative analysis, content analysis), by means of which social structure of disability, obstacles to use electronic services for persons with different kinds of disability – visual loss and impairments, deafness and hearing impairments, movement impairments, speech and learning disorders – determined. As a core point of Magister thesis describe variety of application of means of modern information technologies, products and services to assure e-accessibility for PWD's. The paper constantly analysis and compares

experience of Lithuania and Europe, describes EU initiatives in the field and respective steps of Lithuania in development of legal, organizational and practical means for better e-accessibility of PWD's.

Magister thesis deployed not only theoretic analysis alone. It also provide practical steps and suggestions based qualitative analysis, during which experts in the field were questioned (interviewing method was used), i.e. organizations of *PWD's of Lithuania, which are active through the country and have their departments and associated members in municipalities. Results of the examination showed possibilities of PWD's to use modern information technologies, obstacles and difficulties limiting equal rights of PWD's to use services accessible for other members of society, critical problems and which actions need be taken to improve e-accessibility for PWD's.*

As the goal of Magister thesis was succeeded – possibilities of e-accessibility analysed, means of improvement of e-accessibility to electronic services for *PWD's determined, the paper provides conclusions and suggestions for better e-inclusion of PWD's within the process of development of information society.*

INTERVIU KLAUSIMYNAS

ELEKTRONINIŲ PASLAUGŲ PRIEINAMUMAS NEĮGALIESIEMS

Informacijos ir ryšių technologijų pažanga turi atitikti visų visuomenės narių ir ypač tų, kuriems labiausiai gresia socialinė atskirtis, poreikius. Norėdami pasinaudoti elektroninėmis paslaugomis neįgalieji susiduria su techninėmis kliūtimis ir sunkumais, o jų įveikimas žinomas „e. prieigos arba e. prieinamumo“ pavadinimu. Interviu vykdoma tikslu - sužinoti neįgaliuosius atstovaujančių organizacijų nuomonę dėl elektroninių paslaugų prieinamumo jų organizacijoms ir neįgaliesiems:

1. Pristatykite organizaciją:

Organizacijos pavadinimas	Negalios pobūdis	Narių skaičius

2. Kiek kompiuterinės įrangos ir interneto prieigos taškų turi asociacija ir jos asocijuoti nariai:

		Nurodyti vienetais
1	Kompiuteriai	
2	Interneto prieigos taškai	
3	Elektroninio pašto dėžutės	
4	Mobilūs telefonai	
5	Programinė įranga (nurodykite)	
6	Kita (nurodykite)	

3. Nurodykite procentais kaip įsigyta organizacijos darbui naudojama kompiuterinė technika?

1	Pirkta iš valstybės biudžeto finansuojamų neįgaliųjų socialinės integracijos programų	
2	Gauta labdara	
3	Gauta iš savivaldybės	
4	Iš ūkinės veiklos ir nario mokesčio	
5	Kita (nurodykite)	

4. Kaip naudojamos elektroninės priemonės Jūsų organizacijoje? Pateikite tinkamus atsakymus.

		Pastoviai	Kartais	Nenaudojama	Neturime informacijos	Kita
1	Kompiuteriai					
2	Internetas					
3	Elektroninis paštas					
4	Kita (nurodykite)					

5. Ar turite savo internetinį puslapį pritaikytą neįgaliesiems? Pateikite tinkamą atsakymą.

1	Taip	
2	Ne	
3	Turime nepritaikytą neįgaliesiems	
	Kita (nurodykite)	

6. Kokia negalia sunkina ir riboja informacijos prieinamumą Jūsų organizacijos atstovaujamiems neįgaliesiems? Pateikite tinkamus atsakymus ar atsakymą.

1	Regėjimo (aklieji)	
2	Regėjimo (silpnaregiai)	
3	Regėjimo ir klausos (akli kurtieji)	
4	Klausos negalia (kurtieji)	
5	Klausos negalia (neprigirdintieji)	
6	Pažinimo ir mokymosi sunkumai	
7	Kalbos sutrikimai	
8	Judėjimo funkcijų sutrikimai	
9	Kita (nurodykite)	

7. Nurodykite eilės tvarka (nuo 1 iki 12), kokią reikšminę vietą Jūsų organizacijos veikloje užima elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems didinimas.

	Paslaugos ir veiklos:	
1	Socialinės paslaugos	
2	Reabilitacijos (medicininės, psichosocialinės, profesinės, savarankiško gyvenimo)	
3	Aplinkos pritaikymas (viešosios, būsto)	
4	Informacinės aplinkos pritaikymo (elektroninių paslaugų prieinamumo)	
5	Ugdymo paslaugos	
6	Užimtumo organizavimas ir įdarbinimas	
7	Leidyba	
8	Konferencijos, mokymai, seminarai	
9	Kultūros renginiai	
10	Sportas	
11	Poilsis	
12	Kita (nurodykite)	

8. Kokias elektronines priemones ir elektronines paslaugas Jūsų organizacijos atstovaujami neįgalieji turi individualiam naudojimui, o kokios Jūsų nuomone jiems trūksta? Pateikite tinkamus atsakymus.

		2/3 neįgaliųjų	1/2 neįgaliųjų	Maža dalis neįgaliųjų	Nenaudoja	Neturime informacijos	Pažymėkite kokių priemonių ir paslaugų trūksta
1	Kompiuterius						
2	Kalbos sintezatorius						

3	Mobilius telefonus						
4	Vaizdo telefonus						
5	Garsą stiprinančias FM sistemas						
6	Grotuvus garsinėms knygoms skaityti (MP3)						
7	Elektronines užrašų knygeles						
8	Skaitmeninius diktofonus						
9	Brailio spausdintuvus						
10	Programinę įrangą (JAWS, Magic, kt.)						
11	Televizinius didinimo prietaisus						
12	Televizorius su teletekstu						
13	Balso atpažinimo technologijas						
14	Kalbantys žadintuvai, laikrodžiai						
15	Kalbantys skaičiuotuvai						
16	Elektronines knygas, žodynus						
17	Interneta						
18	Elektroninį paštą						
19	Kita (nurodyti)						

9. Įvardinkite pagrindines kliūtis, kas Jūsų nuomone trukdo neįgaliesiems naudotis elektroninėmis priemonėmis ir paslaugomis:

1.	
2.	
3.	

.....	
-------	--

10. Nurodykite trumpai, kokius elektroninių paslaugų prieinamumo neįgaliesiems projektus vykdo Jūsų organizacija?

1.	
2.	
3.	
.....	

11. Jūsų nuomone kam neįgalieji naudoja elektronines priemones ir paslaugas? Pateikite tinkamus atsakymus.

		Darbai	Informacijai gauti, apdoroti, keistis	Mokytis	Bendrauti	Žaisti
1	Kompiuterį					
2	Internetą					
3	Elektroninį paštą					
4	Kita (nurodykite)					

13. Kokias interneto paslaugas naudoja neįgalieji? Pateikite tinkamus atsakymus.

	Viešojo sektoriaus	Naudoja	Nenaudoja	Neturime informacijos
1	Pajamų deklaravimas (turto, pajamų)			
2	Laisvų darbo vietų paieška			
3	Socialinės išmokos ir kompensacijos (bedarbio pašalpos, kompensacijos už vaistus, stipendijos, pašalpos daugiavaikėms šeimoms)			
4	Asmens dokumentai (pasai, asmens tapatybės kortelės, vairuotojų pažymėjimai, autorių teisių apsauga)			
5	Transporto priemonių registravimas			
6	Leidimai statyti pastatus			
7	Pranešimai policijai			
8	Leidinių, publikacijų paieška viešosiose bibliotekose			
9	Gimimo ir mirties liudijimai			
10	Gyvenamosios vietos deklaracijos			
11	Interaktyvios gydytojų konsultacijos ir registracija poliklinikose			
12	Paraiškos (mokytis universitete, kelti kvalifikaciją)			

	Privataus sektoriaus			
1	Bankas internetu			
2	e. prekyba (prekių, bilietų įsigijimas, rezervavimas)			
3	Darbas internetu			
4	Kitos (nurodykite)			

14. Kokios kliūtys trukdo neįgaliesiems naudotis elektroninėmis paslaugomis internetu? Pateikite tinkamus atsakymus.

1	Nepatogu	
2	Nesaugu	
3	Nesuprantama	
4	Brangiai kainuoja ryšio paslaugos	
5	Neturi kompiuterio	
6	Nemoka naudotis kompiuteriu	
7	Nėra interneto ryšio	
8	Nemoka naudotis internetu	
9	Kita (nurodykite)	

Interviu dalyvavusios neįgaliųjų organizacijos ir jų atstovaujamų neįgaliųjų skaičius

Organizacijos pavadinimas	Negalios pobūdis	Narių skaičius
1. Lietuvos invalidų draugija	Asmenys su fizine negalia, judėjimo funkcijų sutrikimai	43500
2. Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga (LASS)	Regėjimo negalia	7000
3. Lietuvos sutrikusio intelekto žmonių globos bendrija "Viltis"	Proto negalia – raidos sutrikimai, sutrikęs intelektas	11667
4. Lietuvos žmonių su stuburo pažeidimais asociacija	Fizine negalia - judėjimo funkcijų sutrikimai	1314
5. Lietuvos paraplegikų asociacija	Fizine negalia - judėjimo funkcijų sutrikimai	558
6. Lietuvos išsėtinės sklerozės sąjunga	Fizine negalia - išsėtinė sklerozė (koordinacijos ir judėjimo funkcijų sutrikimai)	1000
7. Lietuvos žmonių su negalia aplinkos pritaikymo asociacija	Fizine negalia - judėjimo funkcijų sutrikimai (sunkios formos)	4320
8. Lietuvos neįgaliųjų forumas	Visų negalių	14 organizacijų
9. Lietuvos sutrikusios psichikos žmonių globos bendrija	Proto negalia (sergantys psichikos ligomis)	2503 nariai
10. Lietuvos aktyvios reabilitacijos asociacija	Fizine negalia - judėjimo funkcijų sutrikimai (sunkios formos)	668
11. Lietuvos žmonių su negalia šeimų bendrija	Fizine negalia - judėjimo funkcijų sutrikimai	130
12. Lietuvos diabeto asociacija	Fizinė negalia - įvairios komplikacijos (akių, inkstų nepakankamumas, kojų gangrena, amputacijos, įvairios širdies ir kraujagyslių, nervų ligos, kt.)	6000
13. Lietuvos neprigirdinčiųjų asociacija	Klausos negalia (neprigirdintieji)	
14. Lietuvos aklųjų sporto federacija	Regėjimo negalia (aklieji ir silpnaregiai)	553
15. Lietuvos parolimpinis komitetas	Judėjimo funkcijų sutrikimai, regėjimo, klausos negalios	2200
16. Lietuvos žmonių su negalia orientavimosi sporto ir turizmo asociacija	Fizinė negalia - judėjimo funkcijų sutrikimai	124
17. Lietuvos neįgaliųjų sporto federacija	Fizine negalia - judėjimo funkcijų sutrikimai	1327
18. Lietuvos nefrologinių ligonių asociacija „Gyvastis“	Fizinė negalia - neįgalūs dėl vidaus ligų (neveikia inkstai arba kt. organai - širdis, kepenys, organai transplantuoti, asmenys laukiantys transplantacijos, dializuojami.	790
19. Lietuvos artrito asociacija	Fizinė negalia - sergantieji reumatinėmis sąnarių ligomis- judėjimo atramos negalia	1600
20. Lietuvos kurčiųjų draugija	Klausos negalia	5374
21. Lietuvos psichikos negalios žmonių bendrija "Giedra"	Proto negalia (psichikos ligomis sergantieji)	151
22. Lietuvos žmonių su negalia sąjunga	Fizinė negalia – judėjimo funkcijų sutrikimai	10000
23. Aukštaitijos krašto nefrologinių ligonių asociacija „Nefrita“	Fizine negalia - inkstų ligos, dializuojami	362
24. Lietuvos šeimų, auginančių kurčius ir neprigirdinčius vaikus, bendrija „Pagava“	Klausos negalia - kurti ir neprigirdintys vaikai	583